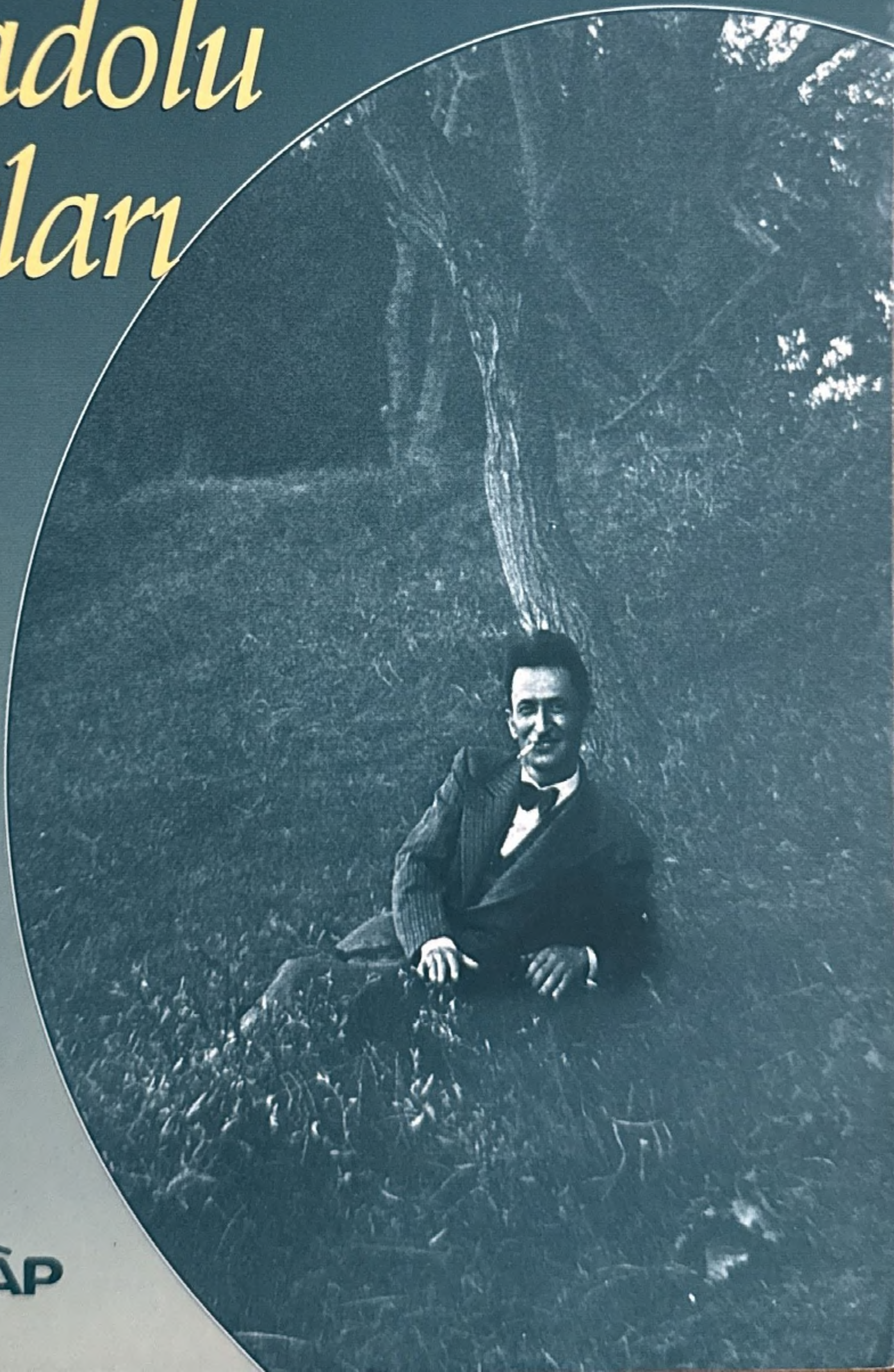
REŞAT NURİ GÜNTEKİN

BÜTÜN ESERLERİ 8

Anadolu Notları

I-II

İNKILÂP

Reşat Nuri Güntekin**, Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişliği sırasında, uzun yıllar boyu yaptığı gezilerin sağladığı deneyimlerden yararlanarak Anadolu'nun sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili çeşitli gözlemlerini* **Anadolu Notları'nda toplamıştır. Özellikle Anadolu'da sık sık rastlanan tuluat tiyatrolarına da değinen kitap, yazarın çeşitli yazılarından oluşuyor.*

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

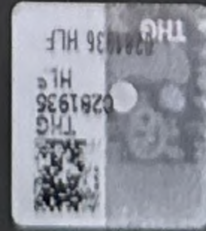
1889'da İstanbul'da doğdu. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Liselerde öğretmenlik, müdürlük, Milli Eğitim Müfettişliği, Paris Kültür Ataşeliği yaptı. UNESCO'da Türkiye'yi temsil etti. Romanları, hikâyeleri, tiyatro eserlerinin yanı sıra çeşitli çevirileri de vardır.

ISBN 978-975-10-0285-3

/inkilapkitabevi

Online alışveriş: inkilap.com

ANADOLU NOTLARI

Anadolu Notları III / *Reşat Nuri Güntekin*

UYARI: Reşat Nuri Güntekin'in tüm yapıtlarının basım, yayım, çoğaltma hakları yazarın yasal vârisi Ela Güntekin'e ait olup yapıtlarından hareket ederek her türlü uyarlama ve işleme yapma haklarının kullanılması için temsilcisi Onk Ajans Ltd. Şti.ne başvurulması gereklidir.

(Tel: 0212-249 86 02/03, e-posta: info@onkagency.com)

© *2017*, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi'ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Genel yayın yönetmeni Ahmet Bozkurt
Kapak tasarımı Ümit Kıvanç
Sayfa tasarımı Meline Pamukçuoğlu

ISBN: 978-975-10-0285-3

17 18 19 20   43 42 41 40
İstanbul, 2017

Baskı ve Cilt
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel.: (0212) 496 11 11 (Pbx)

İNKILÂP Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

REŞAT NURİ GÜNTEKİN DİZİSİ: 8

ANADOLU NOTLARI I-II

Yazan :
Reşat Nuri GÜNTEKİN

İNKILÂP

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'in ESERLERİ

Çalıkuşu
Dudaktan Kalbe
Akşam Güneşi
Acımak
Damga
Kızılcık Dalları
Eski Hastalık
Miskinler Tekkesi
Anadolu Notları I - II
Yaprak Dökümü
Ateş Gecesi
Bir Kadın Düşmanı
Gökyüzü
Değirmen
Yeşil Gece
Olağan İşler
Gizli El
Harabelerin Çiçeği
Sönmüş Yıldızlar
Tanrı Misafiri
Kan Davası
Kavak Yelleri
Leylâ ile Mecnun
Son Sığınak

PİYESLERİ:

Hançer
Hülleci
Çalıkuşu (N. Cumalı)
Bir Köy Öğretmeni
Balıkesir Muhasebecisi
Tanrı Dağı Ziyafeti
Eski Şarkı
Yaprak Dökümü

TERCÜMELERİ:

Hz. Muhammed'in Hayatı
(Emil Dergmenheim'den)
Kahramanlar (Carlyl)
Don Kişot
(Cervantes Saavedra)
Yabancı
Atlı Adam
Bir Fakir Delikanlı
La Dam O Kamelya
(A. Dumas Fils)
Evham
Hakikat (Emil Zola)
İtiraflar (J. J. Rousseau)

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP

İKİNCİ KİTAP

BİRİNCİ KİTAP

YOLLARDA

Değerli Dışişleri Bakanımız gibi ben de çokça dolaşırım. Yalnız tabii, yollarımız başkadır. Kendilerinin işleri daima Avrupa'dadır; itinereri kronometre gibi ayarlıdır. Nereye hangi dakikada varacakları, ne kadar kalacakları, ne yapacakları önceden bellidir.

Halbuki ben daima kendi sınırlarımız içinde döner dolaşırım. Seyahatlerim biraz gelişigüzeldir; yelken gemileri gibi esecek rüzgâra tâbidir.

Bazı tenha bir istasyonda saatlerce tren, bazı güneşle beraber uyumuş bir küçük kasabanın otelinde uyku beklerim. Fazla bir yağmur, yahut kar fırtınası beni bir iki gün bir köye hapsederse, arayıp soranım bulunmaz. Gün olur ki bomboş bir ovanın ortasında otomobil bozulur; şoför, yoldan geçen kamyonlardan pompa, tel, meşin ve lâstik parçaları tedarik edip makine veya tekerleğini tamir edinceye kadar etrafta dolaşırım; yahut eski taşbasması Muhammediyelerdeki Cennet bağı resimlerini andıran cılız bir ağacın altında otururum.

Bu saatlerde vakit öldürmek için icadettiğim çarelerden biri de elime geçen bir kâğıt parçasına yollarda gördüğüm öteberiyi karmakarışık not etmektir.

Bunların bir kısmı kaybolup gitmiştir. Fakat çantamın bir köşesinde birikip kalmış olanlar da bir tomar meydana getirecek kadar çoktur.

Seyahat kitap ve makalesi yazmak, son senelerde bütün dünyada bir moda haline gelmiştir. Ömrümde bir kere ben de kendimi modaya uydurarak bu notlardan bir yazı serisi çıkarmayı düşündüm.

Bunlarda ne zaman, ne de yer kaydı gözetilmemiştir. Zaten Anadolu'da zamanlar ve yerler kadar birbirine yakın ve biribirine benzer ne vardır ki?

Araba 1935 üslubu bir kübik istasyon binasının yanından saparken gözünü kapa ve aç kendini bir anda İstanbul'un otuz kırk yıl evvelki bir mezarlık safasında bul... Yol kenarında bir sed, sedin üstünde kırık mezar taşları, bunların arasında renk renk yeldirmeli, çarşaflı kadınlar oturmuş; aralarında poturlu, mintanlı simitçiler, lebiebiciler, turşucular dolaşıyor... Tıpkı tıpkısına Meşrutiyetten evvel akşamüstleri Karacaahmet, Bitlikâğıthane, Mahmutbaba mezarlıklarında gördüğümüz manzara...

Bir sokak daha dönelim. Toprak kulübeler arasında bir arsa... Ortada bir bostan kuyusu ile eşek... Eşeğin arkasına yirmi, otuz metrelik bir ip, ipin ucuna da bir kova bağlanmış... Hayvan, kuyu ile kulübelerden biri arasındaki yol üzerinde akşam piyasası yapar gibi ağır ağır gidip geliyor... Onun her gidiş gelişinde kova bir kere kuyuya dalıp çıkıyor, böylelikle de kulübelerin su ihtiyacı gideriliyor...

Bu usulün, tarihin hangi devrine ait olduğunu pek kestiremeyeceğim amma her halde çok eski zamanlarda yaşadığımıza şüphe yoktur...

Bazı bir ova yolunda saatlerce gidersiniz. Karşınıza bir köy çıkar... Hayretle düşünürsünüz : «Ben bu alçak toprak kulübeleri, bu sokakları; tekerleğinin biri çıkmış bu öküz arabasını; onun üstüne tünemiş tavukları, yarı çıplak çocukları; biraz ötede omuzunda testi ile su taşıyan yalınayak küçük kızı, sırtında bir çalı demetiyle yokuştan inen peştemallı büyükanayı bir saat evvel bir daha, iki saat evvel bir daha gördüm... Sakın

araba beni bir daire etrafında döndürüp dolaştırdıktan sonra hep aynı yere getirmesin. Her halde öyle olacak... Evvelâ uzaktan dik dik bakan köylüler yanıma yaklaşıyorlar, şehirlerdeki bazı şık molla eskilerinin sakalı kadar uzamış tıraşlı yüzlerini tanımağa başladım. Daha iyisi onlar da beni tanımış olacaklar ki tatlı tatlı gülümsemeğe, etrafımı almağa başladılar.

Evet, bu uçsuz bucaksız yolda ne kadar ilerleseniz dönüp dolaşıp hep aynı yere varacaksınız. Bu benzerlik, bana bir yandan can sıkıntısına, ye'se benzeyen bir yürek üzüntüsü verir. Fakat, bir yandan da bu toprağın hiç bir köşesinde garip kalmayacak, her gittiği yerde kendini hemen açılan ve ısınan bir kardeş kucağında bulacağından emin bir insan ferahlığı...

Ne söylüyordum? Notlarımda zaman ve yer kaydı gözetilmemiştir. Aralarında üç beş yıl farkı bulunan bu kâğıt parçalarından hangisinin eski, hangisinin yeni olduğunu kendimi zorlamadan hatırlamak zaten mümkün değil gibi... Öyle rastgele bir şey...

Her yazıya olduğu gibi bunlarda da az çok umumi bir manası bulunanlara ve bu bakımdan okuyanları bir dereceye kadar ilgilendirecek olanlara rastgelinmesi mümkündür. Fakat kendimden başkasına bir şey söylemeyecek, boş gevezelikler de az olmayacaktır. Bunu peşin haber veriyorum.

BİR TİCARET KERVANI

Geçen yazın sıcak bir günü... İki saatten beri bir tepe üzerinden Adana ovasını seyrediyordum. Biraz evvelki ışık bolluğu karşıdaki şehri âdeta seçilemeyecek bir hale, karmakarışık bir cam, taş, maden yığını haline getirmişti. Şimdi, güneş indikçe renkler beliriyor, şekiller meydana çıkıyor; şehir, âdeta adım adım yaklaşıyordu.

İçime akşam garipliğiyle beraber, bir de korku çökmeğe başlamıştı. İki saatten beri devam eden tekerlek tamirini bitirememek, geceden evvel şehri tutamamak korkusu.

Şoföre :

— Yaya gidilirse Adana'ya kaç saatte varılır? diye sordum.

O, evvelâ ciddi bir tavırla...

— Eh, sabaha karşı varılır! dedi. Sonra gülümsiyerek ilâve etti :

— Merak etmeyin... Tamir bitmek üzere... Evvel Allah sizi dağ başında bırakmayız...

Tekerlek, yolun ortasında bir sürü hırdavat arasında yamyassı yatıyor, öyle pek yakında davranıp kalkacağa benzemiyordu.

Ben, her ihtimale karşı paketimdeki sigaraları sayarken yanımızdaki bir patikadan iki köylü çıktı. Önlerinde cılız bir eşek yürüyordu.

Köylüler, bize selâm verdikten sonra merakla tamiri seyretmeğe koyuldular.

— Ağalar; nereden geliyorsunuz bakalım böyle?
— Konya Ereğlisi'nden...
— Nereye gidiyorsunuz?
— Adana'ya...
— Ereğli'den ne vakit çıktınız?
— Eh, var iki, üç dört gün...
— Adana'da ne yapacaksınız?
— Hiç... Sanki biraz malımız var da satacağız...

Gözüm bu tekerlek tamiri işine pek ilgilenmiş görünmemekle beraber sahiplerinin biraz ilerisinde durmuş olan eşeğe ilişti. Bir yük hayvanı yük yönünden ancak bu kadar bahtiyar olabilirdi... Benim bile pek sıkıntı çekmeden taşıyabileceğim büyüklükte iki sepet...

— Bu sepetlerde ne var ağalar?
— Kayısı... Bizim oranın yemişi güzel olur da...
— Peki, bunları Ereğlide satamaz mıydınız ki bu kadar yolu göze aldınız.

— Ereğli'de ne para edecek ki?

Çocukluğumda anlatırlardı. Meselâ Ankara'dan iki araba armut yükleyip Sinop'a indirirlermiş, orada müşteri bulamadılar mı haydi İnebolu'ya Yahut Bolu'ya... Ankara neresi, Sinop neresi, İnebolu neresi? Sonra iki araba armut bunca yola ve zahmete karşı ne kâr bırakır? Daha o zaman bile bunlar bana bir misal gibi gelirdi. Fakat aradan bu kadar yıl geçtikten, şehirler, trenler ve kamyonlar bu kadar biribirine yaklaştıktan sonra Konya Ereğlisi'nden Adana'ya bir eşek sırtında iki sepet kayısı götüren iki köylüyü bugün gözümle görüyordum.
— Hemşehriler... Bunlarda kaç okka mal var? Kaçtan satacaksınız? Elinize kaç para geçecek?

Köylülerden genci saffetle :

— Kaçtan müşteri bulacağız bilinmez ki, dedi, haydi diyelim ki okkasını...

Bir fiat söyleyecekti. Fakat öteki köylü buna meydan bırakmadı. O, ticaret işlerinden daha çok anlar bir insana benziyordu. Benim kayısılara müşteri çıkmam ihtimalini düşünmüş ve arkadaşının münasebetsiz bir fiat söyleyerek piyasayı düşürmesinden korkmuştu.

— Bizim Ereğli'nin kayısıları hiç bir yerinkilere benzemez, diyordu, ve lâkin birazı yolda çürüdü; yenebilecekleri yedik, pek çürükleri attık. Elimizde sekiz on okka bir şey kaldı; onları da Adana'da kime olsa satarız...

Şoförün yamağı sepetlere yanaşmıştı :

— Bunlar yarına çıkmaz... Ucuz verin de birkaç okkasını alalım, dedi.

Köylü beni gözüne kestirmiş olacak ki ona iltifat etmedi :

— Efendi gel, şu kayısıların hepsini sana bırakalım, diyordu, çürüyenleri varsa onları da atarız.

Sepetten birkaç kayısı çıkarıp getirdi :

— Şu mala bak... Ye bir tane... Çekinme, yetim malı değil...

Sonra, ehemmiyetli bir sır söyleyecek gibi ağzını kulağıma yaklaştırdı :

— Hani, Adana'da on beşten aşağı vermem ya... Sana on ikiye bırakayım...

Şoförler pazarlığa karıştıkları halde malı düşürme-

lerinden, ortaya mide bozacak lâkırdılar atmalarından korkuyor, müzakerenin gizli geçmesini istiyordu.

— Peki alayım, otomobilin içine bırakıver, dedim.

Kayısıların hepsi yüz otuz, yahut yüz kırk kuruş tutuyordu.

Köylü, pazarlık etmeden, bir kuruş bile kırmağa savaşmadan bu kadar kolaylıkla mal almağa razı oluşuma birdenbire inanamadı. İnandıktan sonra gönlümün rahat etmesi için birçok diller döktü; kayısıları birkaç gün muhafaza etmek için bana çareler öğretti.

Yüz otuz, yahut yüz kırk kuruş sayılıp teslim - tesellüm muamelesi yapılır ve helâllaşırken kendimi birkaç yüz bin liralık mal almış bir tüccar sanıyordum.

Ticaret seferi artık sonuna ermiş, kervanın Adana'ya inmesine sebep kalmamıştı. Bu esnada bizim otomobilin tamiri de bitmişti.

Köylüler, benden bir daha helâllık diledikten sonra eşeği tekrar Ereğli yoluna çevirirlerken ben, biraz evvel gece olmadan şehre varamamaktan korktuğuma utanıyordum.

Şoförler :

— Köylüler sizi aldattılar, bey diyorlardı, biraz dayansaydınız, kayısıları bir kâğıda alırdık.

İSTASYONDA

Güney istasyonlarından birinde iki saatten beri tren bekliyordum.

Kasabadan yarım saat uzakta sık bir ağaçlık arasında kaybolmuş bir istasyoncuk... Neredeyse karşı tepelerde tan atacak... Fakat şimdilik zifiri karanlık içindeyiz. Etrafımızı saran, tepemizde gökyüzüne doğru alabildiğine uzanıp gidiyor gibi görünen ağaçların karanlığı; kalın bir buğu tabakasıyle kapalı göğün kendi karanlığı...

Durmadan sigara içerek istasyonun rıhtımını arşınlıyorum.

İstasyon şefi sigaranın ateşini görmüş... Yanıma yaklaştı :

— Yorulmuş olacaksınız, buyurun da benim odada dinlenin, dedi, efendim, bekleme odası oturulacak halde değil... Yolcuların çoğu köylü... Pabuçlarını çıkarıp kanapelere seriliyorlar... Üstelik yerlere de türlü pislik atıyorlar.

Şef, beni; odayı ve köylüleri beğenmediği için dışarıda dolaşan bir aristokrat sanmıştı.

Kısa bir iki kelime ile teşekkür ettim.

Sözlerimde rötara canım sıkıldığını anlatacak bir şey olmamakla beraber o, başını sallayarak :

— Haklısınız, dedi, insan herhangi bir şeyi beklerken sinirli olur. Ayakta beklemek, oturduğu yerde beklemekten daha iyidir.

Sabırsızlığı ve bekleyişi bu şekilde anlatmasına göre istasyon memuru bir parça filozof, yahut edebiyatçı...

Karanlıkta yüzüne bakıyorum : Nihayet otuz yaşlarında uzanık, parlak gözlü bir genç... Dilinden hemşehri olduğumuz da anlaşılıyor...

— Ben, dört seneden beri buradayım... Beş altı ay evvel Haydarpaşa'daki memuriyetime iade edileceğim yolunda bir havadis çıkmıştı. Gecelerce gözüm uyku tutmadı. Hoş şimdi de uyuyor değiliz ya... Fakat o, başka türlü bir uykusuzluktu...

Bunu söylerken kesik kesik gülüyordu; fakat ne acı ve sinirli bir gülüş!

Bu başlangıç, bana uzunca bir dert dinleyeceğimi zannettirmişti. Öyle olmadı. Hakikî bedbahtlar, hakikî fakirlere benzerler; sefaletlerini birdenbire açığa vurmaktan utanç duyarlar.

Genç memur, lâkırdıyı değiştirdi, rötardan kendisi mesulmüş gibi :

— Vah, vah... Aksi oldu; kusura bakmayın, dedi.

Bu esnada içeriden telgraf tıkırtıları gelmeğe başlamıştı. Acele etmeyerek yanımdan ayrıldı, odasına döndü.

Bir şey söylemek istememesine rağmen tekrar döneceğini, karanlık acı ve lüzumsuz bir şeyler konuşacağımızı seziyordum. Hızla uzaklaşarak kenardaki ağaçların arasına daldım; izimi kaybetmek için sigaramın ateşini avucumun içinde saklıyordum. Buna rağmen, o, beni biraz sonra tekrar yakaladı.

Tahminim doğruydu. Telgrafı aldıktan sonra üç beş dakika kendi kendine düşünmüş, karanlıkta dolaşan yabancıya derdini açmağa karar vermişti. Bir yabancı; fa-

kat kimdir, nenin nesidir biliyor muyuz? Sözü geçecek, en umulmadık bir zamanda kendine el uzatabilecek bir adam olmadığı nereden belli?

Edebiyatçılar ümidi daima ışık şeklinde tasvir ederler; fakat o, pekâlâ insana bir karaltı şeklinde de gülümseyebilir.

Hasılı, istasyon şefi boş bir denizin kıyısında balık bekleyen meyus bir balıkçı gibi rastgele bu tarafa da bir olta sallamakta bir zarar görmedi.

Dört sene evveline kadar İstanbul'da, banliyö istasyonlarından birinde memurmuş... Tesadüf deyin, talihsizlik deyin, nasılsa bir kazaya uğramış; kasadaki bilet paralarının hesabını veremediği için bir hayli tartaklandıktan sonra bu uzak ve ıssız cehenneme atılmış!...

Sonsuz yeşilliklere ve su seslerine boğulmuş bir yere «Cehennem» demek bana ilkönce bir nankörlük gibi görünmüştü. Fakat bir parça düşününce hak verdim. Yaşamak ve eğlenmek ihtiyacında bir ümitsiz genç, yeşillik ve su içinde de pekâlâ cehennemde gibi yanabilir.

— Belki suçluyum, belki değilim, diyordu, o, başka mesele... Fakat suçlu da olsam bana bu kadar çullanmak doğru mu? Dört sene bu çölde kalmak sade suçumun cezası olamaz... Kimsesizliğimin, bir arayıp soranım bulunmamasının cezası... Şayet Anadolu Şimendiferleri idaresinde bir bildiğiniz varsa...

İş hayatında daima başımıza gelir. Olmayacak şeyleri için tavsiye isterler. Pek sıkboğaz ederlerse «bakalım bir sırasını düşürebilirsek» yolunda bir yalanla yakamızı kurtarırız.

Fakat ben, boş ümitle insan avutmanın faydasından ziyade zararına inandığım için çok kere yüzümü kızdı-

rır, açıkça «mümkün değil» derim. Nitekim istasyon şefine de o gece öyle yaptım.

Tren, hâlâ görünürlerde yok... Dolaşmaktan ayaklarım sızlamağa başladığı için bekleme odasına gidiyorum; kanapelerden birine ilişiyorum. Karşımda bir hasta kadın yatıyor. Boğazında hindi kursağı büyüklüğünde bir şiş var; gözleri korkunç bir surette evlerinden fırlamış... Galiba bir *goître ophtalmite* vakası...

Orta yaşlı bir adam yere çömelmiş, hastanın başını ellerini içinde tutuyor... Bu baş, en hafif sarsıntıya gelemiyor; erkeğin küçük bir hareketi üzerine bir ağlayıp sızlamadır başlıyor. Biraz sonra trende bunlara komşuluk edecek yolcuların Allah yardımcıları olsun. Kadın ağladıkça erkek :

— Hele şuna bak... Çocuk mu oldun? Seni kınarlar, diyor. Sonra bana gülümsüyor :

— Kadın kısmı tabansız olur, ağrıya dayanamaz.

Karşıdan karşıya konuşmağa başlıyoruz : Karı koca imişler... Adana Hastahanesinde ameliyata gidiyorlarmış... Ellerinde kaymakamın bir mektubu varmış... Doktorlar boğazdaki şişi çıkardıkları gibi kadın dipdiri ayağa kalkacakmış... Fakat kadın, cahil olduğu için buna aklı ermiyor : «hastanede beni öldürecekler» diye ağlayıp duruyormuş!!

«Ne münasebet! Hastahanede adam öldürüldüğü görülmüş şey mi?» der gibi başımı sallıyorum.

Fakat köylü, bu belânın bir ameliyatla savuşturulacağına kendi de biraz evvel söylediği kadar kuvvetle

inanıyor olmamalı ki karısının korkabileceğini düşünmeden bana soruyor :

— Ne dersin efendi? Sahi geçer mi ki?

Gözüm hastaya ilişiyor; duvarda tüten petrol lambasının ışığı içinde bu gözler korkudan daha büyümüş gibi bana bakıyor. Gel de yalan söyleme!

— Elbette geçer, diyorum ve bazı uydurma izahat veriyorum.

Köylü, bu sözlerimi pek derin bularak :

— Doktor musun? diye soruyor.

Gene bir yalan :

— Değilim amma, bu işleri iyi bilirim.

— Adana hastahanesinde tanıdığın birisi varsa bir tasfiye yazıver. (Köylü, gerçi tavsiyeye tasfiye diyor, fakat bunun ne olduğunu pekâlâ biliyor). Sevaptır... Şu garibe iyi baksınlar.

Yarım saat içinde bu, ikinci iltimas ricası...

Sabah yaklaşıyor... Uykusuz gecenin sabahı... Bütün dertlerin teptiği, ağrı ve acıların keskinleştiği, azdığı saat... Hasta kadının sızıltıları radyodaki *fedingler* gibi yavaş yavaş hafifleyip kayboluyor.

Bu defa, arkamdaki kanapeden başka bir dert, bir şikâyet yükselmeğe başlıyor. Altmış beş yaşlarında sıska bir ihtiyar, babacan bir jandarma onbaşısına uzun bir toprak davası anlatıyor... Üç beş seneden beri bitmeyen, adamcağızı ihtiyar ve hasta halinde ikide birde Adana'ya sürükleyen bir dava...

Jandarma, arada bir «Ya... Öyle mi... Vah, vah...» diyor. Bazen de yorgunluktan birdenbire horluyor ve

açılıyor. Başımı çevirsem ihtiyarın derhal beni yakalamasından, hikâyenin alt tarafını bana dinletmesinden ve sonunda bir tavsiye mektubu için ellerime sarılmasından korkuyorum.

Dedim ya, bütün dertlerin şahlandığı, uçan kuştan imdat arandığı en nazik bir saatteyiz.

Bu istasyonda memleketin en acı bir derdiyle yüzyüzeyim : Memura inanmamak, vazife ve insanlık denen şeye inanmamak.

İstasyon memuru bir çöl ortasında unutulduğunu, arayıp soranı bulunmadığını zannediyor. Köylü, doktorun zengin hastayı, fakir hastadan ayırdetmeyeceğine gönlünü kandıramıyor.

En cahil insan tavsiye kelimesini biliyor, söylüyor.

Tavsiye isteyene hakkında, ehliyetinden büyük tavsiye olmayacağını, elinde herhangi neviden bir nüfuz ve kudret bulunan insanın hatır, gönül, tavsiye, iltimas denen şeylerden daha derin bir şeye de itaat edebileceğini söylediğimiz vakit, sizinle açık konuşmağa cesaret edecek bir insan değilse, acı bir gülümseme ile boynunu bükiiyor.

Memleketin bu eski hastalığından yeni yetişen çocukları olsun korumak için bilmem ki ne yapmalı? Bizim nesillere onu âdeta mektep sıralarında bir ders gibi telkin ederlerdi.

Ben, şu aşağıdaki hikâyeyi daha ilk mektep çocuğuyken hocamdan dinlediğimi hatırlıyorum.

— Allah, İbrahim Peygambere ilerlerde dünyaya bir âhir zaman peygamberi geleceğini müjdelediği zaman İbrahim Peygamber ellerini açmış : «Aman Yarabbi! Benim sulbümden gelsin» diye yalvarmış. İltimas ve tavsiye daha işte o zamandan başlamıştır.

TRENDE

«Halk : «Yalnızlık Tanrı'ya mahsustur» der. Felsefe: «İnsan doğuştan medenidir, cemiyet içinde yaşamak için yaratılmıştır» der. Hayatta da her gün bunun çeşit çeşit misallerini görürüz.

Geceyarısına doğru yalnız odasına dönen yaşlı bekâr, evli komşusunun penceresinde ışık görünce garipser; bu pencerenin arkasındaki mesut aile babasını kıskanmaktan kendini alamaz.

Ama mesut aile babası bu saatte yatağında —başına üşüşmüş bakkal, kasap, kömürcü, terzi hesapları içinde— tavada balık gibi bir yandan bir yana döne döne kızarıyormuş, ne çıkar?

Bin tezvirle gelinini evden atmış kaynana, ertesi sabahtan tezi yok yeni bir gelin, kendine bir canyoldaşı aramağa çıkar.

Hasılı, insanlar, kalabalık içinde yaşamayı yalnız ve rahat yaşamaya daima tercih etmişlerdir. Yalnız trenler, yatılı trenler müstesna.

Kalabalıktan en hoşlanan insan, vagona ayak attı mı derhal bir inziva hastalığına tutulur. En candan dostunu bile yanında istemez. Dost şöyle yakın bir kompartımanda olsun da arasıra nasıl olsa gidip görülür.

Bay trenin kalkmasına yarım saat kala vagonun köşesine yerleşmiş; bavullarını, paketlerini, şişelerini, yiyecek sepetini, kâğıda sarılı terliklerini etrafındaki fi-

lelere dizmiş; seyahatten seyahate kütüphanesinden çıkarıp yol çantasına koyduğu kitabını, sigaralarını, gazetelerini yanına koymuş, oturuyor.

Şimdi onun en büyük korkusu vagona bir yolcu girmesidir. Rıhtımda kaynaşan kalabalığa düşman gözüyle bakıyor, birisi koridorun kapısından içeri baksa yüreği çarpıyor; bir tren memuru kapıyı açsa kuluçkada bir hindi gibi burnunu şişirerek kabarmağa hazırlanıyor.

Trenin kalkmasına yirmi dakika, on beş dakika kaldı. Galiba kimse gelmeyecek!

Fakat ikinci kampana çalınacağı sırada kapı açılıyor, içeriye bir baskındır oluyor.

Bay, şimdi anadan kalma tapulu evine mahkeme kararıyle *fuzulî şagil* giren bir insanın asil isyanları, koyu kötümserliği ile dolup taşmaktadır.

Tren yolcusunun kompartmana yabancı sokmamak için türlü hileleri vardır.

Bunların en iptidaîsi, kendisini uğurlamağa gelenleri etrafına dizmek, bazen de hatta bunun için dışarıdan mahsus adam getirmektir. Güya bu kuru kalabalığı görenler vagonu dolu sanarak başka yere gidecekler.

Bazen bir yolcu, yahut bir memur kapıyı açıp sorar :

— Bayların hepsi yolcu mu? Boş yer yok mu?

Gürültüye, ağız kalabalığına getirilerek bu saygısız, atlatılır ve kapı tekrar kapanır :

İşin mi yok, Allahını seversen kardeş! Yer nerede? Tren kalkınca bay, şurada oturacak ,şuraya başını, şuraya ayaklarını yerleştirip yatacak. Şurada sepetini açıp yemek yiyecek... Pencereden güneş, yahut rüzgâr gelirse şu siper köşeye kaçacak. Adamcağızın arasıra ayak-

ları karıncalandıkça dolaşacak bir yeri bile yok. Üstelik sen de buraya girmeğe kalkışırsan işimiz var...

Ortalığın telâş ve kargaşalığı içinde hiç bir şeyin farkında değil gibi görünen memurlar bu hileyi kim bilir trenin kaçıncı icat senesinde öğrenmişlerdir. Koridorda sızlanan yersiz yolculara : «İki dakika müsaade, şimdi yer buluruz» derler ve hakikaten tren kalktıktan iki dakika sonra bayın kompartımanında figüranlardan boşalan yerlere onları birer birer yerleştirirler.

Benim Karaferye muhacirlerinden bir dostum vagonda yalnız kalmak için bazı güzel çareler bulmuştur. Bir gün bana şunları anlattı :

— Ben, trende çok kere hasta taklidi yaparım. Meselâ yüzüme bir tülbent bağlarım. Parmağımla gözümün etrafına bir parça sigara külü bulaştırıveririm. Sigara külü ne olacak... Temiz şey... Siliverdin mi gider... Yüzümün üst tarafı da zaten Allah'tan biraz şişçe olduğu için beni görenler yılancık olmuş sanır. Daha olmazsa «vallahi bilmem birader, bizim dayı yılancıktan öldüydü. Bize de mi geçti nedir?» diye konuşuveririm. Herifi koydunsa bu!...

Her zaman yılancık olmaz ya, bazı da gözlerimi şöyle şöyle bir iki çevirir : «Endam aynasının camına, desturun sinekler pislemiş. Keserin ucuyla bunları kazıyayım dedimdi, ayna paramparça oluverdi. Beni deli diye on bir ay tımarhanede yatırdılar... Neyse bir yolunu bulup kurtulduk» derim... Karşıma oturmağa hazırlanan yolcu bir gözlerime, bir de elimdeki kalın bastona bakar; çantasını kaptı mı yallah dışarı... Sen olsan durur musun? Herif canını sokakta mı buldu?

Meşrutiyet senesi trenle Selânik'ten Manastır'a gidiyordum... Bir kalabalık, aman Allah... Oturacak değil, ayakta duracak yer yok. Usulca kunduramı çıkardım, el çantasındaki havluyu ayağıma sardım, bir kenara dayanarak «of... of» diye inlemeğe başladım... İnsaniyet, yeryüzünden kalkmadı ya? Beni yaralı sandılar, birini kaldırarak yerine beni oturttular, ayrıca hizmetime de bakıverdiler.

— Peki, ya hastalığa, mikroba aldırmayanlara çatarsan?...

— Eh, öylesi de olur... Baktın ki aldıran yok... Biraz gittikten sonra : «Şu yol havası başka şey... Trene binerken ölecek gibiydim... Şimdi maşallah açılmağa başladım!» diye söylenirsin, işi ahbaplığa dökersin, olur gider.

Zaten herkesin yaptığı da, bundan başka bir şey değildir. Yabancıları atlatmaktan ümit kesilince, çaresiz, onlarla anlaşmak ve hoşça bir vakit geçirmek yolu aranır. Tren kalktıktan biraz sonra sinirlerdeki gerginlik dönmeğe başlar.

— Sigaramın dumanı sizi rahatsız edecek mi?
— Aman efendim... Estağfurullah... Bilâkis...

Ümitler, hâlâ sönmemiştir :

— Şu deniz zabiti her halde İzmit'e gidiyor.
— Şu çantalı zat avukat olmalı. Geceyarısına doğru Eskişehir'de iner, biraz ferahlarız.

— İnsan böyle bir şapka, bir baston, bir de gazete ile Konya'ya gidemez ya... Her halde Tuzla'da iner.

— Şu kılıksız ihtiyar yanlış mevkie binmiş olacak. Biraz sonra memur, biletleri kesmeğe gelince üçüncüye gönderir.

Yolcular arasında ilk konuşmalar da aşağı yukarı bu maksatla başlar.

— Efendim, uzağa mı teşrif?
— Sapanca'ya...

Gözlerde gizli bir sevinçle :

— Vah vah, çabuk ayrılacağız demek...
— Efendim, nereye teşrif?
— Afyon'a.

Gözler durgun ve karanlık :

— Çok âlâ... Epeyce vaktimiz var... Görüşmüş oluruz.
— Efendim, ne tarafa?
— Mardin'e.
Söylenecek lâkırdı yok. Bırakın da o düşünsün...

Böyle olmakla beraber tren, biraz daha yol aldıktan sonra bu titizliklerin, huysuzlukların hiç biri kalmıyacak, arkada bıraktığınız eviniz, köyünüz kadar uzaklarda kaybolacaktır. İnsan, neye alışmaz ki?

Trende bir yabancı ile başbaşa geçirilen bir yahut iki gecede uzun bir karılık, kocalık hayatının bütün safhaları vardır. Evvelâ birbirinden çekinen iki yabancı iken, sonra birbirinizin yanında çorabınızı, potininizi çıkarır, gömleğinizi değiştirir, pijama, yahut entarinizi giyersiniz. Yiyeceğinizi beraber hazırlar, beraber yersiniz.

Yıllarca her gün yüz yüze yaşadığınız, bir masa başında çalıştığınız bir arkadaşa söylemeyi aklınızdan geçirmediğiniz şeyleri, ruhlarınızın en mahrem ve zayıf taraflarını birbirinize açarsınız. Karşı karşıya, yan yana, kafa kafaya, hatta bazen çekinmeden ayaklarınızı birbirinizin başının yanına koyarak —türlü sarsıntılar tartaklanmalar içinde— beraber uyur uyanırsınız.

Yolculuğun başında boğazını sıkmak istediğimiz düşman, çok kere ayrılık dakikasında bir eski dosttur. Bazen ayrılırken kucaklaşırız, birbirimize randevular, adresler verir ve daha garibi bir, yahut iki gün evvelki kinimizde ne kadar samimî isek, bu sevgi ve bağlılığımızda da o kadar samimî ve insan oluruz.

YOL

Anadolu'yu dolaşmamış İstanbullunun en gözünde büyüttüğü şeylerden biri de yoldur. Onda aşağı yukarı şöyle bir fikir yerleşmiştir:

— İstanbul, asırlarca Anadolu'nun kanını emmiş, onun zararına gelişip güzelleşmiş bir şehirdir. Gün oluyor ki Eminönü meydanını su basıyor. Bir yandan öbür yana hamal sırtında geçiyoruz. Kaldırımlar var ki üstünden otomobille geçen insan, meydan dayağı yemişe döner. Yokuşlar, virajlar var ki araba ile değil, ayakta inip dönebilirsen ne mutlu!

Kazaların önünü almak için daima toplantı halinde işleyen komisyonlara, polise, dörtyol ağızlarında birer küçük Napolyon tavriyle otomobillere, tramvaylara yol gösteren işaret memurlarına rağmen yarışların, çarpışmaların, kazaların önü alınamıyor. İnsan, dükkânında yahut kahvede otururken bir otomobil veya kamyonun camekândan içeri yürüyüş etmeyeceğinden emin değildir. Bakımlı İstanbul böyle olursa bakımsız Anadolu'yu var kıyas et!

İstanbullu, böyle düşünmekte hem haklıdır, hem haksız.

Haklıdır; çünkü Anadolu, onun için bir büyük meçhuldür. Yağmurda Eminönü'nün, açık havada meselâ Çakmakçılar, yahut Tophane yokuşunun halini gören kimsenin Konya ovasında, Kop dağından ürkmesini gayet tabiî bulmak lâzımdır.

Haksızdır, çünkü hakikat böyle değildir. Ben, Anadolu'nun şimdiye kadar gezebildiğim kısımlarındaki büyük ana yolları, İstanbul yollarından fena bulmadım. Hattâ bazı vilâyetlerdekini onlardan daha iyi gördüm de diyebilirim.

En akla gelmez yerlerde bu yolların öylelerine rastlanır ki insan, kendini tenis kordunda, yahut bilardo masası üzerinde hareket ediyor sanır.

Yol kenarlarında taş yığınlarına ve amele çadırlarına tesadüf edilmeyen zaman yok gibidir.

Hele yaz günlerinde büyük yollarda sık sık ilbaylara ve ilçebaylara rastgelirsiniz.

Onlar iyi yol kadar memleketin yüzünü güldürecek ve kendilerininkini ağartacak bir şey olmayacağını gayet iyi anlamışlar ve bu işe canla sarılmışlardır.

Yollar tabiatile yol üstü oldukları için teftişlerinde de bir fazla güçlük yoktur. Yanlarına varmak için bir katır sırtında patikalara, sarp yamaçlara tırmanmak lâzım gelmez.

İlbaylar ve ilçebaylar, güneşin altında mühendislerle amelelerle konuşurlar; kıyıdaki malzemeyi bastonlarıyle dürtüşler; yolun sağlamlık derecesini anlamak ister gibi potinlerinin ökçelerini taşlara vururlar.

Sonra, yol yapmak, fazla zihin karıştırıcı bir iş de değildir. Onun için başlıca iki elemana ihtiyaç vardır. Taş ve amele. Biraz para bulup bu iki elemanı birbiriyle çarpıştırmağa başladın mı iş yoluna girmiş, kendiliğinden yürümeğe başlamış demektir.

Meselâ, mektep binası yapmak buna nisbetle çok daha güçtür. Hele mektebin iç ve ruh tarafını mükemmelleştireyim diyecek olursan iş daha sarpa sarar.

Nihayet, yollar bir vilâyetin en gözünde olan kısmıdır. Onları daima dost görür, düşman görür.

Her insan gibi memurun da eserinin daima gözönünde kalacak kısımlarına fazlaca dikkat etmesini haklı bulmak lâzımdır.

Anadolu'da yalnız büyük memurların değil, en küçüklerin de yola verdiği ehemmiyete bir misal :

Orhangazi'den bir arabaya binip İznik gölünün güney kıyısını takibe başlayın. Yarım saat gittikten sonra birdenbire asfalt bir yola sapacak, kendinizi büyük bir şehre giriyor sanacaksınız. Hayır. Burası Sölözmüslim isminde minimini bir köydür. Asfalt yol, nihayet yirmi beş, otuz metreden ibaret bir süs, bir oyuncaktır. Karşınıza çıkacak temiz çehreli, temiz kıyafetli bir köy delikanlısı size tatlı bir saffetle :

— Ben, buranın muhtarıyım. Heves ettik de bu asfalt yolu bu kadarcık yapıverdik. Ne yapalım fazlasına kudretimiz yok, diyecek...

Ne güzel bir fikir dönümünü işaret eden bir heves!

Yalnız, ne hikmettir, yapılan yolların bir kısmı çok çabuk bozulur.

Altı ay evvel geçtiğiniz bir yoldan bugün tekrar geçerseniz o zaman bozuk gördüğünüz kısmın düzelmiş, iyi gördüğünüz kısmın bozulmuş olduğunu göreceksiniz.

Bunun için rivayet muhteliftir. «Yollar sağlam yapılmıyor» diyenler olduğu gibi «yollarda kusur yok. Bu kadar kamyona, otomobile demir olsa dayanmaz» diyenler de var. Bazıları da «yol yapmak zerzevat ek-

mek gibidir. Onunla daima meşgul olmak gerektir» fikrinde.

Hangisinin doğru olduğunu tabiî bu işin uzmanları bilecek. Benim dolaştığım yerlerde gördüğüm şu ki, insan, sekiz, on yıl evvel köylerde iki, üç ara yatı ile vardığı bir yere şimdi bir günde, altı, yedi saat içinde rahatça gidebiliyor.

Anadolu yollarında âdeta umumî kaideye bağlanabilecek bir şey daha gördüm :

Şehirlerin dışlarındaki bayındırlık yolları, içlerindeki belediye yollarından daima daha iyidir.

İki vilâyet arasındaki yoldan yağ gibi kayıp gidiyorsunuz. Şoför, hafiften bir şarkı, yahut fokstrot tutturmuştur. Siz de vaktine, saatine göre ya etraftaki manzaraya, ya birtakım sosyal, metafizik düşüncelere, yahut da sadece kendi şahsî kaygularınıza dalıp gitmişsinizdir.

Durgun bir denizde motör safası yapar gibi rahat ve sakin gidip dururken alttan alta bir dalgalanmadır başlar... Sağa, sola yalpalar, sarsıntılar vesaire...

Bu fırtına ile beraber şoförün okuma tarzı da yavaş yavaş değişiyor. O vakit hiç korkmadan hükmedebilirsiniz ki bayındırlık sınırlarından çıkıp şehir sınırlarına girmek üzeresiniz.

Keyfiniz kaçar, dalganın artacağını, çok kere şehrin merkezine, Belediye binasının bulunduğu mahalleye doğru son dereceye çıkacağını evvelden bilirsiniz. İstemeden : «Ne olurdu şurada da bir Belediye bulunmasaydı da rahat rahat yolumuza devam etseydik» diye düşünürsünüz.

KAMYON

«Kuş uçmaz, kervan geçmez, ıssız Anadolu yolları..» Eskiden *Âşık Garip, Arzu'yla Kamber, Keremle Aslı* hikâyelerinde ve âdi konuşmalarda sık sık geçen bu tâbir artık masala ve şiire mal olmak üzeredir.

Âşık Garip'in, Kerem'in *hasret ve hicranlarını* dolaştırdıkları ıssız Anadolu yollarının her birinden şimdi bir günde geçen otomobil, kamyon, kaptıkaçtı adedi Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'ndan geçen ticaret vapurlarından her halde daha çoktur.

Çırçıplak bir ovanın ortasındayız. Yol kıyısında erkek, kadın, çocuk, birtakım insanlar görürsünüz. Yanlarında bohçalar, sepetler, heybeler, tavuklar var.

«Bunlar Allah'ın kırında, güneşin altında ne arıyor?» diye şaşmayınız. Yol boyunca her yer bir istasyondur. Bu insanlar, buraya şu tepelerin arasında, arkasındaki kasabalardan, köylerden inmişlerdir. Eskiden kim bilir kaç gün, kaç gecede kona göçe gidecekleri bir yere şimdi üç beş saat içinde heybeleri, sepetleriyle beraber kuş gibi uçacaklardır. «Acaba ne kadar bekliyecekler?» diye de düşünmeyin. Her halde Boğaziçi iskelelerinden birinde Köprü vapurunu bekliyenlerden çok fazla beklemiyeceklerdir.

Yoldan gelip geçen arabaların çeşidini saymak güçtür.

Numaralı maroken koltukları yataklı vagon gibi önceden kiralanan lüks otokarlardan minimini kaptıkaçtılara kadar son derece zengin çeşitler. Kamyonlar vardır ki İstanbul'daki benzin kamyonları gibi alçak kenarlı bir tekneden ibarettir. Yalnız, bunlara teneke yerine insan oturtulacağından içlerine bir miktar arkalıksız kahve iskemlesi konmuş, dört köşesine dikilen dört sırığa da bir tente çekilivermiştir.

Şoförün yanındaki muavin iskemlesi lüks mevkidir; yolun uzunluğuna göre on ile elli kuruş arasında değişen bir fiyat farkıyle satılır. İskemlede oturanlar birinci, yere bağdaş kuranlar ikinci mevki yolcularıdır.

Posta, hastahane, hapishane kamyonlarına benziyenleri vardır ki, dört bir tarafı kapalıdır. Bunların yağmurlu ve soğuk havalarda çok iyi olacağı tahmin edilebilir.

Gene öyleleri görülür ki arabanın dingilleri üzerine oturtulmuş büyük kafesler sanırsınız.

Üç sene evvel Ayvalık'tan Balıkesir'e geliyordum. Yarı yolda bir kamyona tesadüf ettim ki tıpkı bayramlarda Cinci meydanına kurulan eski salıncaklara benziyordu. Dört tarafında peykeler, ortasında gene iki peyke... Kenarlarında; çocuklar düşmesin diye, tırabzan biçiminde yeşile, kırmızıya, sarıya boyanmış korkuluklar.

Fark, yalnız şuradaki birbirinin kucağında oturan bayram çocukları otuzar, kırkar, ellişer yaş ihtiyarlamışlar, sakallanmışlar, bir de yandan yana sallanacakları yere aşağıdan yukarı hopluyorlar. Sonra, bayram elbiseleri de artık çok eskimiş, çok paramparça olmuş...

Fakat ne ziyanı var! Gönüller şen olsun. Bu araba,

mihneti kendine zevk etmiş peygamber ahlâklı Anadolu fakirinin arabasıdır.

Ona içindeki insan, yüreğini kemiren şifasız *speeleni* lüks otomobilinde, hususî yatında dolaştıran İngiliz milyonerden, zihnî hesap ve hırsla dolu zengin iş adamından çok daha şen, sakin ve mesuttur.

Maksat günlerce sürecek bir yolu üç beş saatte aşmak, ayağı yerden kaldırmak değil mi? Pekâlâ güle eğlene gidiliyor... Allah bunu da aratmasın.

Besbelli bu kamyonların yalnız makineleri Avrupa'dan getiriliyor da karoseri kısımları yerli arabacılara yaptırılıyor. Bu söylediğim orijinal şekillerle bazı kamyonların bizim çeçen arabalarına ve eski talikalara benzemesi bundan ileri geliyor olmalı. Şaşılacak şey bu, yerlerinde nasıl durduğuna hayret edilen hantal, iptidaî aletlerin : «hadi!» deyince şeytan gibi koşması, taş, dere dinlememesi, tırmanmasıdır. Bazen tutarağı tutmuyor değil. Fakat Avrupa'da türlü hesap, kitap üzerine yapılmış bu makineler ip, meşin parçası, tel, çivi gibi gayet iptidaî aletlerle gayet çabuk tamir ediliyor ve tekrar koşmağa başlıyorlar.

Yol kenarında bekleyenler için «ya kamyonda yer bulunmazsa» korkusu da yoktur. Onlar çok kere zerzevat arabası gibi tepeleme dolu gelir. Fakat «yer yok» diye müşteri çevrildiği görülmüş şey değildir.

Bir ses : «Az müsaade. Az sıkışalım» diye bağırır. Arabanın içinde hafif bir çalkantı olur. Öndeki jandarma neferinin kucağına bir çocuk, yahut kuzu, delikanlı

bir oğulun dizine ihtiyar anası oturtulur. Kamyonun patronu içeriden çamurluğa, çamurlukta seyahat eden şoför yamağı kamyonun üstündeki denkler, fıçılar arasına çıkar, böylece yeni yolculara ve yüklerine de yer açılmış olur.

Biraz ötede iki, üç kişi daha mı el sallıyor? Gene korkmayın! Onlara da Allah'ın izniyle yer bulunacak, hatırları hoş edilecektir. Allah'ın izniyle diyorum; çünkü bu kadar az yere bu kadar insan aldırmak fizik kanunlarına sığmaz; ancak Allah'ın izniyle kabil olur.

Çocukken pek ziyade şaştığım bir şey vardı. Karagözün *Yalova Safası* oyununda perdenin ortasına minimini bir harar konur, bu harara Arap, Acem, Arnavut, Lâz belki on kişi girerdi. Kamyonların bu hudutsuz adam alma kabiliyeti bana daima bu dolmaz kararı hatırlatır. İstanbul tren, yahut vapurunda hele bir kimseyi biraz sıkıştırın; hemen çarpılır, çay semaveri gibi oturduğu yerde fıkır fıkır kaynamağa başlar. Anadolu kamyon yolcusu, kamyona yeni adam almak için sıkıştırıldıkça darılmıyor, kızmıyor; «başkasının kârı için ben neye rahatsız olayım!» demeyi aklından geçirmiyor.

Yanımda yer açmağa çalışırken gösterdiği gayrete, güler yüze bakılırsa hattâ bundan bir zevk, kendini daima ihmal etmiş, hayatını başkalarının saadeti için harcamağa alışmış bir insanın zevkini de duyuyor.

ŞOFÖR

Bizde bankacılık gibi şoförlük de on, on iki senelik yeni mesleklerden sayılır. Cumhuriyetin ilk senelerinde banka memurları da, şoförler de hemen hemen çocuktu. Şimdi orta yaşa, olgunluk yaşına geldiler.

O zamanlarda bütün çocuklar gibi onlar da haşarı, atak ve gösterişçi idiler. Lüzumsuz taşkınlıklarla biz orta yaşlıların gözünü yıldırırlardı. Şimdi bile onlara tatlı canlarımızı teslim etmekte azçok tereddüdümüz vardır.

On sene, hele böyle çetin bir mesleğin on senesi büyük bir zamandır. Bu on sene şoförleri hayli değiştirmişti. Onların çoğu şimdi yaşını, başını almış akıllı, uslu, pişkin adamlardır. Ne çare ki insanın hayatını, kafasını, huyunu değiştirmesi damga gibi yapışıp kalmış bir fena şöhreti değiştirmesinden çok daha kolaydır. Bunun için şoför dostlarımız da bu fena şöhreti değiştirmek, gözümüzde kredi kazanmak için daha epeyce zaman yorulacağa benzerler.

Gerçi bugünkü şoförlerin de kendilerine göre titizlikleri, cakaları, kabadayılık iddiaları vardır. Fakat doğrusu aranırsa bunlarsız meslek de yok gibidir. Yalnız toprakla uğraşa uğraşa onun ebedî usluluğunu, asil vakarını almışa benzeyen çifti, belki bundan bir dereceye kadar istisna edilebilir.

Ben, kendi hesabıma uzun yollarda Anadolu şoförünü daima uyanık, becerikli, uysal ve cana yakın gördüm.

Yalnız büyük bir zaafları var : Yarışa dayanamıyorlar; yolda bir arkadaşın kendilerini geçmesine bir türlü tahammül edemiyorlar.

Onların en akıllı uslusu, bir arkadaşın korna çalarak, tozu dumana katarak kendini geçtiğini gördü mü ifrit oluyor. Artık onu azarla, tehditle, nasihatle, hatta yalvarma ile yarıştan alıkoymanız mümkün değildir. Çaresiz huysuz ata binmiş acemi bir jokey gibi etrafınızda bulabildiğiniz en sağlam eşyaya sarılacak, kaza halinde en az zararla kurtulacağınızı tahmin ettiğiniz pozları alarak yarışa iştirak edeceksiniz.

Evet, bu, onların en büyük za'fıdır. Fakat dediğim gibi bu zaaf, hangimizde yok? Hangimiz, kendi yolumuzda bir meslektaş tarafından geçildiğimizi görüyor da kudurmuyoruz?

En ağırbaşlı meslek adamları olması lâzım gelen doktorların bile bazen bu nevi yarışlar yüzünden hayatla, hem de başkasının hayatiyle oynadıklarını görmüyor muyuz?

Meselâ gazeteci bir başka gazetecinin kendisiyle baş koşmağa kalktığını gördü mü gazetesini büyütüyor, sayfa sayısını sekizden yirmi sekize çıkarıyor; resimlerini türlü renklere boyuyor.

Şoför böyle bir vaziyet karşısında, otomobilini büyütmeğe, boyamağa kalkacak değil ya. O da freni gevşetiyor, vitesi açıyor. Onun yarış tarzı da bu.

Ama diyeceksiniz ki ötekiler yalnız kendi canlarıyle oynuyorlar, başkalarını zorla zarara ortak etmiyorlar.

E, ne yapalım, bu da gene mesleğin icabı ve hususiyeti?.

Şoför yarış edeceği zaman müşterisine: «Hele siz biraz aşağı inin. Ben, şu beni geçmeğe kalkan münasebetsizin hakkında geldikten sonra gelir, sizi alırım» diyemez a...

Şoförlerin bir zayıf taraflarını daha gördüm:

Yolda makineler sık sık sakatlanır. Şoför, mükemmel bir ustadır. Derhal soyunur, oturduğu iskemlenin altından çekiç, burgu, çivi, şişe, lastik gibi bir yığın alet ve eşya çıkarıp yolun ortasına yayarak işe başlar. Sakatlığın sebebini gayet iyi görmüştür. Bunun nasıl tamir edileceğini de biliyor. Yalnız, tamir için hangi alet lâzımsa o yerde yayılı duran aletler arasında tesadüfen yoktur ve bu, daima böyledir.

Müşteriye sorar:

— Affedersiniz. Çantanızda biraz tel, yahut iri başlı bir çivi bulunur mu?

— Ne münasebet evlâdım... Ben hırdavatçı değilim ki...

— Yok, sanki belki bulunur da ehemmiyetsiz bir sakatlık oldu... Biraz tel bulsak çabucak düzelecek...

— Bu sakatlık her zaman olur mu?

— Eh, arasıra...

— A evlâdım... Tel bu kadar lâzımmış da neye yanında bulundurmazsın?

— Vardı ya yolda bir arkadaşa verdik. Allah belâsını versin... Kusura bakmayın, merak etmeyin... Şimdi bir otomobil geçer, buluruz.

Ne çare, karşılıklı birer sigara yakar ve beklersiniz.

Âdettir. Bir otomobil başka bir otomobilin yolda kalmış olduğunu gördü mü hemen durur, sebebini so-

rar. Makinenin tamiri için lâzım gelen tel, yahut çiviyi bu suretle tedarik ettikten sonra yola devam ederiz.

İhtimal bize yardım eden otomobil de biraz sonra aynı sebepten duracak, şoför, müşteriden tel isteyecek, müşteri «Tel bu kadar lâzımmış da neye yanında bulundurmazsın evlâdım?» diye sorduğu zaman o :

— Vardı. Yolda bir arkadaşa verdik. Allah belâsını versin, diyecek.

Ben, kendi hesabıma büyük şehirlerde mükellef idarehaneleri bulunan koskoca otobüslerin, otokarların kaç defa yol ortasında kaldıklarını, patlamış bir tekerlek için gelip geçen otomobillerden pompa dilendiklerini gözümle gördüm.

Pompa, bir uzak yol otomobili için benzin kadar lüzumlu bir şey değil midir? Hoş, bazen yarıyolda onların biribirinden ödünç benzin aldıkları da görülüyor ya.

Şoförlerin yarış zaaflarını ne kadar anlıyorsam bu ihtiyatsızlıklarını, gündelik tecrübeler ve sıkıntıların tedavi edemediği bu hastalığı o kadar anlıyamıyorum.

Allah kimsenin başına vermesin, devlet düşkünlüğü zor şeydir. Ancak şu da inkâr edilmemeli ki, bu felâket, insanı âdeta asilleştiriyor, olduğundan daha tatlı, uysal, lâkırdı anlar bir hale getiriyor.

Anadolu şoförlerinin bir çoğunda ben, böyle gün görmüş, haline göre para yemiş eski kibarlar hali gördüm.

Sebebini anlatayım :

Sekiz, on sene evvel İzmir, Manisa, Adana, Mersin gibi illerimizde incir, üzüm, pamuk v.s. mahsulleri bol yetişmiş ve çok para etmiş; ahaliden bir kısmı âdeta zengin olmuş...

Bir memlekette zenginlik başlar da bir parça eğlence ve sefahat da başlamaz olur mu? Bizde para yemenin, lüks ve sefahatin en yaygın şekli otomobille gezmek oluşuna göre şoförler de yeni zenginlerle beraber bir vurpatlasın devri geçirmiştir.

Adamcağızlar bu bolluğun kırsür gitmeyeceğini kestiremedikleri için sefahatten daha tehlikeli, maceralara —borçla yeni toprak almak, işlerini büyütmek gibi iktisadî maceralara— girişmişler ve malûm buhran gelip çatınca —kadınlarımızın dediği gibi— el eldle, baş başta kalmışlar.

Birkaç sene evvel Nif yolile Kasaba'dan İzmir'e gidiyordum. Şoför, kırk yaşlarında bir Giritli idi. Bir bağın kenarından geçerken derin derin içini çekerek: «Burası âcizane bizimdi, dedi, şoförlükten bir senede artırdığım para ile bu bağı almıştım. O vakit su gibi para akıyordu. Sonradan hepsini sattık yedik ya...»

Geçen yıl, bir akşam üstü Tarsus'tan Mersin'e giderken de gene bir şoför: «Bu yolu dört sene evvel görmeliydiniz, dedi. Adana pamukçuları gece yarısından sonra Mersin'deki barda şampanya içmeğe giderler, bu gördüğümüz yol şenlik gecesi gibi ardıarası kesilmez sıra sıra otomobillerin fenerlerile donanırdı. Ah, o günler! Şoförlük o zamandı.»

Bunları söylerken şoförde kovulduğu ülkeyi uzaktan seyreden bir eski kral hüznü vardı.

Zengin zenginliği zamanında pek bir şeye benzemiyor, kibirli ve lâf anlamaz oluyor. Yahut da biz onları bir parça kıskandığımız için öyle görüyoruz. Zenginin asıl kibarlığı servetini kaybettikten sonra başlıyor. Anadolu şoförlerinin on senelik meslek hayatları içinde böyle kısa bir altın devri geçirmiş olmaları, ruh terbiyeleri noktasından hayırlı olmuş, onlara asil bir insan ağırbaşlılığı ve istiğnası vermiştir.

PATRON HOCA

Yolun ta ortasına dikilmiş iri boy bir jandarma faşist selâmı verir gibi elini kaldırarak otobüsü durdurdu :

— Az bekliyeceksin. Posta var.

Anadolu kazalarından birindeki kızile damadına misafir giden Eyüplü bir kadın :

— Ayol bu kaçıncı duruş bu? Dilenci vapurlarını da geçtik, diye bağırdı.

Yol âdetlerini iyi bildiği anlaşılan çantalı bir avukat :

— Galiba ehemmiyetli bir yolcu geliyor, dedi. Jandarma «posta var» demese şoför durmaz.

Tahmin doğruydu. İki dakika geçmeden orta yaşlı bir adamın hızlı hızlı otobüse doğru geldiği görüldü. Elinde küçük bir çanta, ağzında bitmeğe yaklaşmış bir sigara vardı.

Bu adam yolda otomobili bozulmuş bir memurdu. Tamirin ne vakit biteceği belli olmadığı için yolda rastladığı bir jandarma ona bu otobüsü temin etmişti.

Yolculuk başlayalı iki saat olmadığı halde otobüste aşağı yukarı herkes birbirini tanıyordu.

Yolda kalan memurun hüviyeti de bilmem nasıl anlaşılmış olacaktı ki o şoförün yanındaki imtiyazlı iskemleye yerleşirken Eyüplü kadının arkadan :

— Hele bak... Posta maarif müdürü beymiş, diye bağırdığı işitildi.

Kadın son derece çalçene bir şeydi. İki saattenberi şoförden başlamak üzere önüne gelene sataşıyor, türlü maskaralık yapıyordu.

Yolcuların bazıları evvelâ alınmışlar, hafiften ağız kavgaları başlar gibi olmuştu. Fakat onun kızılacak bir insan olmadığı çabucak anlaşılmıştı. Şimdi o bağırıp çağırdıkça herkes gülüyordu.

Yeni yolcu küçük sivri yüzlü, uzun burunlu, çok zayıf, karışık saçlı ufaktefek bir adamdı. Kadını daha tanımadığı için bu sözleri ciddiye alarak utandı, şoföre yavaşça :

— Hanımın hakkı var. Beklettik, dedi.

Şoför, gülerek cevap verdi :

— Aldırmayın... Biçare kafadan gayrimüsellâh... İki saattir çenesi durmuyor.

Taşlık bir bayırdan inmeğe başlayan otobüsün sarsıntıları arasında kadının sesi tekrar yükseldi :

— Maarif müdürü bizi beklettiği yetmiyormuş gibi şimdi de şoförü lâkırdıya tutuyor; hepimizi tepetaklak ettirecek. Sonra da sigarasıyle makineyi patlatacak...

Memur, daha ziyade sıkıldı, sigarayı atacak gibi bir hareket yaptı. Fakat şoförün ağzında da sigara bulunduğunu görerek vazgeçti.

Eyüplü kadına yeni bir gevezelik mevzuu çıkmıştı. Durmadan söyleniyordu :

— Şoför, zaten Allah'ın habennakası... Şair midir, âşık mıdır, sarhoş mudur, neyin nesidir belli değil... Bir de üstelik maarif müdürü beyle muhabbete başladı... Bizi süprüntü küfesi gibi sokağa silkeliyecek...

Bu defa da şoför, taarruza geçti :

— Seni ben değil ama, bu çeneyle galiba damadın sokağa silkeliyecek... Allah yardımcısı olsun adamcağızın...

Şoförle kadın arasında, tullûlat tiyatrolarında olduğu gibi, eğlenceli ve küfürlü bir ağız dalaşı başlamıştı.

Serin rüzgârlı bir gündü; otobüs, ağaçlıklı bir dereye doğru ağır ağır bayırdan iniyor, yolcular gülmekten kırılıyorlardı.

Kısa bir fasıladan sonra kadının sesi tekrar işitildi :

— Hoca, sen nerelere kayboldun? Demin şoförün yanında kalp beşlik gibi oturuyordun. Maarif müdürü seni de yerinden tedirgin etti. Nerelere sakladın o mahcemalini, bakayım?...

Maarif müdürü dedikleri adamın ayakları dibine soluk mavi lâtalı, sarı basma gömlekli, yırtık pabuçlu bir sarıklı çömelmişti. Yeri gayet rahatsızdı. Motörün sıcaklığı yüzünü yakıyor, arasıra bunaldıkça başını kaldırarak terli yüzünü rüzgâra gösteriyordu.

Hoca, elli beş altmış yaşlarında mazlum ve biraz alıkça çehreli, durgun mavi gözlü, yer yer ağarmış kumral sakallı bir adamdı. Adamcağızın kafeste görülen bir hindi kadar rahatsız bir vaziyette seyahat etmesi yetmiyormuş gibi bir de üstelik sakalıyle, sarığıyle alaya uğramasına acımamak kabil değildi.

Maarif müdürü gene yavaşça :

— Hoca efendi, seni galiba ben rahatsız ettim, yerini aldım, dedi.

O, mahçup, yumuşak bir gülümseme ile boynunu bükerek :

— Ziyanı yok... Biz, yabancı değiliz... Siz rahat olun. Allah âfiyet versin, dedi.

Yoksulluk acı şey! Anlaşılan bu zavallı hocayı az bir para ile yahut da büsbütün sevaba otobüse bindirmişler. Paralı bir müşteri gelince, ihtiyarlığına olsun hürmet etmeden yere çökertiyorlar.

Otobüs, yol üzerindeki bir kasabanın çarşısında yarım saat mola vermişti. Yolcuların kimi aşçı dükkânlarında, kimi meydan kahvesinde karınlarını doyuruyorlardı. Bir aralık fakir hocanın da bir fırın kapısı önünce gene yere çömelmiş, pide ile zeytin ve kavun yediğini gördüm. Sonra, otobüs kalkacağına üç, beş dakika kala kucağında bir yığın yapraklı ve çiçekli dal ile geldi, bunlarla arabanın ötesini berisini süslemeğe başladı. «Hoca çok sâf, belki de biraz meczup bir adam, dedim anlaşılan şoföre yaranmak istiyor.»

Biraz sonra tekrar yola düşmüştük. Hoca, bu defa otobüsün arkasında boş bir yer bulup ilişmişti. Fakat bu, çok sürmedi. Arabaya gelen birkaç yeni müşteriye yer bulmak için yapılan kombinezonda onu gene açıkta bıraktılar.

Zavallının bu seferki vaziyeti daha feci idi. Rahatsızlıktan başka ölüm tehlikesi de vardı. Arka kapının ağzında ayakta duruyor, otobüs sarsıldıkça dışarı fırlamamak için yanındaki demirlere sarılıyordu.

Dayanamadım. Yanımdakine :

— Şu zavallı ihtiyara bir yer bulunsa, dedim.

Şoför, bu sözü işitmişti. Kinli bir gülümseme ile :

— Zavallı ihtiyar mı? dedi. Bilseniz ne it canlıdır o... Günde iki, üç kere bu yollardan geçmezse yüreği rahat etmez... Bizim patrondur o... Kılığına, kıyafetine bakmayın... Dehşetli zengindir... Sade bu yolda dört arabası işler... Biletçi belki beş, on kuruş tırtıklar, diye arabadan arabaya gezer.

Bu sefer, hocaya daha dikkatli baktım. Çehresi bana gene bir şey söylemedi... Bu yumuşak, mazlum, dalgın hoca, bu kadar parayı nereden edinmiş. Anlaşılan bir miras filân yemiş olacak... Bu halde bir ihtiyar, azılı şoförlere nasıl kendini dinletiyor, açıkgöz biletçileri na-

sıl kontrol ediyor? Her halde şoförün sözünde çok mübalâğa var.

Eyüplü kadın, bu defa kancayı hocaya takmıştı. Bu adamın kim olduğunu o da öğrenmişti.

— İmam, sen atlas dibalar giyip köşede oturacak adamsın. Böyle seksen yerinden yamalı cübbe ile ayaklarda sürünmeğe utanmıyor musun? gibi sözlerle ona sataşıyor, hoca *aşır* okur gibi ruhani bir ses, tatlı bir ahenkle :

— Ne söylüyorsun hanım... Boğazımızı güç doyuruyoruz, diyordu.

— İmam doğru söyle... Sen küflüleri nereye gömüyorsun?

Şoför, ancak ön sıradakilerin işitebilecekleri bir sesle söze karışıyor :

— Enayi karı. Hocayı parasını küple toprağa gömen eski hocalardan sanıyor. Hinoğlu hinin banka, borsa işlerini nasıl bildiğine akıl erdiremiyor.

Ahali gülmekten kırılıyordu. Kadın, muvaffakıyetini gördükçe bir kat daha şımarıyor, yırtık sesiyle çığlık çığlığa bağırıyor, hoca ile beraber, öteki müşterilere de takılıyordu.

— Hoca, sen hepimizi cebinden çıkarırsın. Sen, o boyun bağlılara bakma. Bak, o şoförün yanında arpacı kumrusu gibi düşünen maarif müdürü beye. Adamcağızın kim bilir ne kadar borcu vardır. Baksana efkârından sigara ağzından düşüyor mu? Sen istersen şimdi beni para ile halayık diye satın alır, karşında divan durursun.

Mahçup hoca, bu defa nasılsa sesini bir parça yükseltti :

— Ah hanım, halayık alacak olsam ne diye kocakarı halayık alayım, on sekiz yaşında cariye alırım, dedi.

Bir kahkahadır koptu. Şoför:

— Aldın mı hocadan cevabı, diye bağırdı.

Eyüplü kadın, artık zaptedilemeyecek şekilde azmıştı. Orta sıralardan birinde yanyana oturan iki mektepli kıza:

— Çocuklar, hocanın on sekiz yaşında kız aradığını duyar duymaz neye öyle yüzüne bakıp gülmeğe başladınız, diye bağırıyor, onlar ellerini yüzlerine kaparken ahali, âdeta bağırarak el çırpıyordu.

Eyüplü kadın, bu defa hocaya «kaç karın var? Karıların güzel mi? Yenisini almağa niyetin var mı?» gibi sualler sormağa başladı. Bunlar eski kafalı bir ihtiyarın işitmeğe tahammül edemeyeceği birtakım yolsuz, çiy lâkırdılardı. Fakat mazlum hoca, inanılmaz bir sükûnet ve tahammülle bunları sineye çekiyor, boynunu bükerek, mavi gözlerini kapayarak o aşır okuyan tatlı sesiyle «yapma, hanım, yapma» diye yalvarıyordu.

Bir aralık, otobüs birdenbire durdu ve arkada bir münakaşa başladı.

Bir genç köylü, bilmem nereye gideceğim diye bilet kestirdiği halde biletçinin dalgınlığından istifade ederek oraya inmemiş; şimdi kasabaya gideceğini söylüyormuş.

Biletçi:

— Açıkgözlülüğe lüzum yok. Verirsin on kuruş farkı, istediğin yere gidersin, diyordu.

Köylü şaşkınlıktan hocaya sığındı:

— Sen bilirsin hoca efendi, dedi, tövbe olsun on param yok. Olsa vermez miyim?

Hoca:

— Ben, öyle lâkırdı tanımam oğlum, dedi, seni babamızın hayrına taşıyacak değilim a... Ya parayı çıkarırsın, ya inersin...

Bulunduğumuz nokta ile kasaba arasında, ayakla gidilecek olursa, belki üç, dört saatlik yol vardı. Köylü, kendine acındırmak için bazı sözler söyledi, ceplerini, kuşağının arasını gösterdi. Sonra, hocayı kandırmaktan ümidini kesince:

— Ben inemem, ne yaparsan yap, dedi.

İşte o dakikada hiç unutamayacağım bir manzara gördüm. Hocanın çehresi birdenbire karıştı; o mazlum, sakin, biraz alıkça nikabın altından korkunç bir derebeyi, katil bir eşkiya yüzü çıktı. Yarı ağarmış yumuşak kumral sakal tersine dönerek diken gibi sertleşti, bir yana doğru çarpılan kocaman bir ağızdan birbiri üstüne binmiş sivri canavar dişleri fırladı, büyümüş gözler örste dövülen kızgın demir gibi kıvılcımlar saçtı.

O aşır okuyor hissini veren ahenkli kof, ruhanî sesin yerine sert bir maden sesiyle:

— İt, hergele... babanın evinde mi sandın kendini, aşağı, diye bağırdı.

Cübbesinin uzun kolları içinden çıkan inanılmaz derecede kocaman ve kıllı iki elle, köylünün kim bilir kaç kilokluk heybesini lastik top gibi kapıp yolun tozları içine fırlattı. Sonra, aynı kolaylıkla köylüyü omuzlarından yakaladı ve heybesinin yanına gönderdi.

Arkasından en yüzsüz tulumbacının ağzından çıkamayacak bir küfür daha... Bütün bunlar her halde bir dakikadan çok az bir zaman içinde olmuştu. Bütün otobüs halkının dili tutulmuş gibiydi. Bu iş bittikten sonra hocanın çehresi ve sesi gene bir anda tatlılaştı, şoföre: «Çek evlâdım» dedi.

Şoför, başını çevirmeye cesaret edemeden makineyi işletti. Bir kere daha anlamış oldum ki büyük para dua ile, tatlılık ile ve merhametle, Allahın rızasını tahsile çalışmakla kazanılmıyor.

ANADOLU'DA GAZETE, KİTAP

Bizim son Basın Kurultayında beni en çok ümitlendiren şeylerden biri de şu hakikatin anlaşılması olmuştur :

Kitap ve gazete yayını işi bizim can davamızdır. Gazete ve kitabın az okunması yayış ve satış işinin bozuk olmasından ileri geliyor. Şu halde yazdığımızı halka okutmak için yapılan en ehemmiyetli iş buna bir çare bulmak Fransızlar'ın *Hachette*'ine benzer sağlam bir yayın kurumu meydana getirmektir.

Sanırım ki değerli arkadaşların şimdiye kadar hiç bir davada, bu işte olduğu kadar derinden anlaşmış ve kutsî bir inançla biribirine bağlanmış olduklarını görmedim.

«Bu işi devlet mi yapsın; yoksa devletin himayesinde bir hususî şirket mi?» Gerçi bu nokta etrafında hafif tertip bazı çekişmeler, anlaşamamazlıklar oldu. Fakat bence bunun hiç ehemmiyeti yok. Asıl mesele büyük hastalığın anlaşılmış olmasındadır.

Kurultayda konuşulan ve kararlaştırılan teşkilât hemen yapılabilecek mi?

Ben kendi hesabıma bunu da o kadar ehemmiyetli görmüyorum. Değil mi ki gazeteciler ve kitapçılar bunsuz yaşanılamayacağını anladılar. Ergeç bir çare arayacaklar ve bulacaklar...

Ötedenberi : «Bizde halk gazete, kitap okumaz» denir. Bu belki doğrudur. Fakat «halk okumak» demek on yedi milyon nüfusun on yedi milyonu da kitap, gazete okumamak için biribiriyle sözleşmiş demek değildir. On yedi milyonun binde ikisi gazete, on binde ikisi kitap okursa otuz dört bin gazete, üç bin dört yüz kitap müşteri bulur. Okuyanlar için bundan daha aşağı bir nispet kabul etmekse «memleket yok» demekle bir gibidir.

Kitap ve gazete müşterileri biraz işçi müşterilerine benziyor. Tiryakiler vardır ki satıcının peşini kovalarlar, onu iğnenin deliğinde olsa bulup çıkarmayı iş edinirler. Fakat öyleleri de vardır ki satıcı; onları kovalamağa, birer birer avlamağa ve özellikle tiryakilerin sayısını artırmağa mecburdur.

Bu ise gazete ve kitabı her gün onun gözünün göreceği, elinin erebileceği yere koymakla olur.

Müskirat idareleri çıkardıkları şişeleri bizim İstanbul basıcıları gibi depolara istif etselerdi, «filân memlekette müşteri azdır, göndermiyelim, falan satıcı paramızı dolandırır; göndermeyelim. Filân vilâyetteki satıcımıza şu kadar gönderelim de o da kazalardaki isteklilere göndersin; hem de yerimiz, yurdumuz malum. Müşteriler ne çıkardığımızı tahkik ederler; biz de isteklerini göndeririz...» yolunda ince hesaplarla hareket etselerdi içki satışı da kitap, mecmua satışına benzer, bizim Yeşilay Cemiyeti : «Çok yorulduk. Fakat halkı da içki beliyyesinden kurtardık!» diye bayram yapardı. Hasılı Anadolu halkının kuş avına, balık avına çıkar gibi kitap mecmua avına çıkmasını ister ve umarsak daha çok bekleriz. Okuyucuların büyük kısmı gazete, mecmua ve kitabı elinin altında bulursa alıp okur; aksi halde rastgeldiği yerde şöyle bir göz gezdirir; yahut da hiç okumayıverir.

Yol notlarımdan çıkardığım şu bir iki vaka, Anadoluda satış teşkilâtımızın ne kadar bozuk olduğunu gayet iyi gösterir.

Trenle, Afyon'a doğru gidiyorum. Kompartımanda benimle beraber orta yaşlı bir mühendis var. Mühendis, yanımda duran bir yeni romanı aldı, başından beş sahife okudu. Sonra bana :

— Meraklı bir kitap, dedi, ne yazık ki gittiğim yerde bulup almak kabil değil... İstanbul'dan getirmek de uzun iş... (Kitapçı hakkında öyle dedikodular meydan almıştır ki çok kimse de peşin para ile kitap sipariş etmeğe cesaret edemez.) Siz gene İstanbul'a döneceksiniz. Müsaade ederseniz bedelini size takdim edeyim. Siz başkasını alın...

Bu yaşa kadar hiç mal satmadığım için bana manasız bir utanma geldi :

— Paraya lüzum yok, size hediyem olsun, dedim.

— Mazur görün... Daha yeni tanıştık...

— Muharrir ve tâbi yakın ahbaplarımdandır. Emin olun ben bedava alırım!...

Bu konuşmaya göre mühendisin bir dağ başında, yahut ıssız bir köyde çalışmaya gittiği zannedilir değil mi? Hayır. O, sadece Konya şehrine gidiyordu. Şimdi kitapçı dostlarım ne zaman iyi bir eserin satıldığından bahsetseler kendi kendime şöyle düşünüyorum :

— Bizim mühendisin görebileceği bir yere gönderilmiş olsaydı, belki bir tane fazla satılırdı!

Adana'da bir oteldeyim. Gece oldu mu posta geliyor, biraz sonra da ince bir çocuk sesi penceremin önünde «Cumhuriyet... Akşam...» diye bağırmaya başlıyor.

Bir akşam, bu ince ses kesiliverdi. Yemeğe çıkıyordum. Köşebaşında rastgeldim. Elleri boştu.

— Hani gazete? dedim.

Küçük :

— Amca, bize gayri gazete vermiyorlar, dedi ve gazetenin satıldığı dükkânı bana uzun uzun tarif etti. Otelden en aşağı on beş yirmi dakika uzakta çarşı ortasında bir tütüncü dükkânı imiş. Neyse birkaç kişiye yol sorduktan sonra dükkânı bulabildim. Satıcı, iki gazete için benden on yerine sekiz kuruş almasın mı? Aksine her zaman tesadüf etmek kabildi. Meselâ geçen sene Adada gazete altı kuruşa satılırdı. Fakat bu şekil beni şaşırttı.

Satıcı :

— Efendim, müvezzie vermiyoruz, dedi. Gazeteyi doğrudan doğruya kendimiz satıyoruz. Böylece müvezzi parasını halka kazandırmış oluruz. Tabii gazete ucuzlayınca müşteri artacak. Sonra, buraya kadar gelenler bizden başka şeyler de alıyorlar; müşteri kazanıyoruz.

Satıcı, iftihardan ağzı kulaklarına vararak bunları söylerken aldığım tütün paketlerini gösteriyordu.

Müstahsil ile müstahlik arasındaki vasıtalardan birini kaldırmak... Halka gazeteyi kırk para eksiğine okutmak... Bu vesile ile dükkândaki sigara, çikolata, mektup kâğıdı gibi eşyaya fazla müşteri bulmak...

Hakikaten güzel icat, büyük hüsnüniyet, fakat ne

çare ki fazla ince hesapların bazen insanı hesaplıktan fazla zarara sokacağını da tecrübelerimle bilirim.

Her akşam gazete başına kırk para kazanmak için şehrin dört bir köşesinden buraya kadar taban tepmek...

Başkalarını bilmem. Fakat benim ertesi akşam işim çıktı, daha ertesi akşam da unuttum, dükkâna gidemedim. Sonra da akşamları gazete almayıverdim.

Küçük müvezzi için korkum yok. O, şimdi gene her akşam aynı yerde incecik sesiyle bağırıyordu. Her halde satıcı birkaç gün, yahut birkaç hafta gazetelerin düştüğünden şikâyet ettikten sonra müvezzi çocukları gene başına toplamış olacaktır.

Bu anlattığım vakanın tarihi 1934 mayıs'ıdır. Cahil bir satıcı kendiliğinden bu icadı yaparken İstanbul'daki bizim bilgili gazeteci arkadaşlar her halde «Yahu, Adana'da düşüyoruz. Sahifeleri mi artırsak, ne yapsak?» diye uzun uzun düşünmüş olacaklardır.

Adana'ya komşu bir vilâyet... Gazeteler küçük bir dükkânda dağılıyor... Satıcı ile ahbap çıktık... Kitap ve okuma meraklısı bir zat... Yaşının ilerlemiş olmasına rağmen boş zamanlarında gözlüğünü takarak gramer okuyor...

— Siz muharrirsiniz, dedi, size para ile gazete okutmak bize ayıp olur. Her gün otelin hademesini gönderin. Bütün gazeteleri vereyim. Okuyun, sonra iade edersiniz.

Bunu niçin yapamayacağımı ahbaba anlatmak güç.

Uzattığım parayı geri itiyor, gazeteleri zorla elime vererek beni dükkândan çıkarıyor. Bereket versin kendisi her zaman dükkânda değil. Akşamları karşı kaldırımda kısa bir piyasa yapıyorum. Ahbabın çırağı vekil bırakarak bir yere gittiğini gördüm mü hemen dükkâna koşuyorum, acele acele bir iki gazete alıp savuşuyordum.

Gene büyük bir vilâyetin tek kütüphanesindeyim. Dostlara gönderilmek için kartpostal seçiyorum. Söz kitap satışına intikal etti.

Kitapçı içini çekerek :

— Son aylarda satış birdenbire durdu, dedi, dört yüz liralık kitap getirtmiştim. İki yüz liralık kadarını çabucak sattım. Gerisi olduğu gibi duruyor.

Biraz daha konuşunca anladım ki bu dört yüz liralık kitap rastgele getirtilmiştir. Satılanlar bellibaşlı muharrirlerin okunmağa değer kitaplarıdır. Geri kalanlar ne burada, ne de hiç bir yerde satılmasına imkân olmayan birtakım molozlardır.

Kitapçı bir şey daha söyledi :

— Bunlar satılmadan tabii yeni kitap geirtemem.

Hakkı var. Bir esnaf dört yüz liralık sabun, yahut şeker alır. Bunların iki yüz liralığını satar, fakat ahali, birdenbire sabun veya şekere boykot ilân ederek geri kalan iki yüz liralık malı dükkânda bırakırsa esnafın yeni mal getirtmesine imkân olur mu?

İşte Anadolu'da kitap ve gazete satışı bu kadar bozuktur ve bu kadar cahil insanların elindedir.

Ne yaparsınız, kitabı yazmak gibi satmak da biraz kafa işidir.

OTEL

Şark yolu üzerinde en güzel vilâyetlerimizden birinin merkezindeyim.

Şık bir istasyon, kübik binaları, sineması, parkı, elektrik fabrikası, halısı, her şeyi var.

Böyle olunca birkaç günlük yorgunluğumu dinlendirecek temiz ve rahat bir oteli olacağı da muhakkak...

Beni istasyondan şehre götüren şoför :

— Otelden yana hiç korkmayın, dedi. Her keseye göre çeşit çeşit oteller var. Sizi (S...) oteline götürürdüm ama belki istemezsiniz... Biraz tuhafçadır...

— Ne gibi?

— Yok, hani sanki bir parça fazla lükstür, asridir de... Gazinoda çalgı çalan şantözler filân oturur... Gireni, çıkanı çokçadır... Eh, eğlentileri de eksik olmaz. Edep dairesinde eğlenmesini bilmeyen bazı hâşâ huzur efendi kılıklı hırtların vukuat çıkardığı da olur. En iyisi ben, gene sizi (H. İ.) nin oteline götüreyim... Sizin gibi zatlar oraya inerler. Sahibi son yıllarda çok para kazanmış yerli bir yeni zengindir. Oteli kız gibi donattı.

Kız gibi donanmış asri otel bilmediğimiz eski zincirli hanlardan biri... Yanyana iki araba geçecek genişlikte kemerli bir kapı... Birinci kat dükkân, kahve, depo, ahır gibi şeyler... Bunlardan bazılarının yüzü sokağa, bazılarının ki içeriki toprak avluya çevrilmiş...

Kapının yanındaki iki tahta merdivenden hangisini beğenirseniz ondan ikinci kata yani asıl otel dairesine çıkıyorsunuz. Burada uzun ve karanlık bir koridor. Koridorun ön tarafına gelen kısmı penceresiz bir kale duvarı, sokak kısmında sıra sıra oda kapıları...

Bana bu odaların en lüksünü açtılar. Güzel bir gardrop ve lâvabo... Bir daire koltuğu... Üstünde kristal bir hokka takımı bulunan bir şık masa...

Pencerenin iki tarafında iki karyola... Odaya başkasını koymamaları için bunların ikisini de tuttum. Otel garsonu misafirlerden bazılarının böyle boş yere iki yatak parası vermelerindeki hikmeti bir türlü anlayamıyor, şirin şirin gülümsiyerek :

— Varsın ötekinde de başkası yatsın... Adam adamı yiyecek değil ya... İki lâkırdı eder, diyordu.

İki karyolam var. İkisi de ayrı biçimde. Birincisinin ortası eski coğrafya *hatt-ı taksim-i meyah* dediğimiz şekilde yüksek, kenarları alçak... Öteki onun tamamıyla tersine çevrilmiş şekli; yani ortası çökük, kenarları yüksek...

Otel hizmetçisi : «hangisinin çarşaflarını değiştireyim?» diye soruyor. Parasını vereceğim için ikisinin de temizlenmesini istemeğe hakkım olduğu halde bunu akıl edemeyerek derin derin düşünüyorum : Birincide yatmak, dam tepesinde yatmak gibi bir şey; ikincide çukura girmiş gibi olacağım. Her halde bunlardan hangisinin rahat olacağını bir gecelik tecrübeden evvel kestirmek mümkün değil...

Bu, böyle olmakla beraber benim gözüm ne yatakları görüyor, ne şık mobilyayı... Karakış ortasındayız. Sokaklar kar içinde... Penceresiz koridorun arnavut kaldırımına benzeyen taşları ayak kaydıracak derecede buz tutmuş...

Bu odaya gelip gittikçe soba başında pişercesine ısınmalıyım ki benden bir iş çıksın.

Fakat, sobayı bir türlü gözüm tutmuyor. Yüksek bir kahve masası, üstünde minimini bir saç soba... Ağzında samanla karışık tahta parçaları, üst kapağından yaprağı düşmemiş bir dal çıkıyor.

Bu soba, bir kibritle bomba gibi ateş aldı. Çatırtılar, sarsıntılarla yanmağa başladı.

Bu âlâ. Fakat bu gidişle ateş on dakika bile dayanmayacak. Birçok otellerde idare günde ancak iki ağız soba yakmakla mükelleftir. Bunu bildiğim için garsona :

— Bana bak oğlum. Ben, çok üşürüm. Beni hiç odunsuz bırakmayacaksın. Parasını veririm, diyorum.

Garson gene sırıtıyor :

— Allah Allah! Ateşe de mi para vereceksin? Korkma, evvel Allah, seni üşütmeyiz. Ben, sana odun bulur getiririm.

Hayretle yüzüne bakıyorum :

— Nereden?

— Hiç, sanki şuradan, buradan...

Ellerile sokakları, bahçeleri işaret ediyor.

O vakit dehşetle görüyorum ki bu asri otelin bir odun deposu yoktur; soba ve ateş burada bir ihtiyaç haline girmemiştir; dört unsurlar hava, su, toprak gibi ateş için de para istemek ayıptır. Müşteriler arasında benim gibi fazla üşüyenler olursa garson, onlara sevabına şuradan, buradan odun toplayıp getiriverir.

Odanın süslü eşyası arasında bir de zil var. Garson düğmeye dokunduğum gibi geleceğini ve ateşi tazeliyeceğini vâdediyor.

Bu delikanlı otelin odabaşısı olacak. Fakat asri bir müessesede olduğumuz için *garson* daha doğrusu *karsun* diye çağırıyorlar.

Hadi ben de öyle söyliyeyim. Karsun yirmi beş yaşlarında son derece iyi bir delikanlı. Bu soğukta gündüzleri aba pantolon üzerine tiril tiril bir mintanla geziyor.

Gece olunca üniforma değişiyor. Soğuğun bir kat daha artmasına karşı o aba pantolonu da çıkarıyor, çağırdığım zaman içdonu ve çorapsız şıpıdık pabuçla geliyor; dışarıda bir yere gönderecek olursam o kıyafetle gidiyor. Bu çocuk, soğuk gibi yorgunluğun da ne olduğunu farkedemiyor.

İkide birde : «Aman oğlum odun...» dediğim zaman hiç yüksünmüyor, surat asmıyor; günde kim bilir kaç yüz defa inip çıktığı merdivenlerden iniyor; gündüz pantolonuyle, gece donile bazen yarım saat, bazan hattâ daha fazla kim bilir nerelerde dolaşıyor, kim bilir hangi viranelerden, tarlalardan, bahçelerden sandık kırığından filizi üstünde dallara kadar kucak kucak odun, çalıçırpı toplayıp getiriyor.

Fakat benim soba doymak bilmez bir canavar. Bunları bir anda harlatıp yakıyor; yalnız, bazen yaş ağaçlar çokça olursa ateş ağırlaşıyor, kaynıyan suyun buharı değnekleri birer düdük haline getirerek hazin hazin öttürüyor. Alamod lavabo ile karşı karşıya bu musikiyi dinleyerek birbirimize bakıyoruz.

— Karsun efendi evlâdım... Bu, şimdi gene bitecek... Acaba şöyle bir esaslı odun bulamayız mı?

O bütün emeklerinin bir anda harlayıp kül olması karşısında hiçbir teessür duymuyor :

— Sen korkma. Ben, gene gider getiririm. Allah'ın odunu yanmakla tükenir mi? diyor.

Bu sıkıntıya bir de genç bir insanı kendi keyfim için bu ayazda sokaklarda dolaştırmak azabını ilâve edin. Fakat insan hayatına varıncaya kadar her şeyi para ile satın almağa ve bunu gayet doğru ve normal bulmağa alışmış bir medeniyetin çocuğu olduğum için ben de bu davayı, bu ezeli töreye göre hallediyorum; garsona sık sık para, bahşiş veriyorum.

O her defasında bu hareketime şaşıyor; canı sıkılıyor gibi bir hareket yapıyor. «Bu adam budala mıdır, deli midir, nedir?» der gibi yüzüme bakıyor : «Canım, ne lüzumu var, paradan çıkıyorsun» diye beni âdeta azarlıyor.

Fakat, aynı zamanda bozuk paraları —bir alış-veriş yapmış gibi— avucunun içinde birer birer sayıyor.

Yalnız, sırf işimin kolaylaşması maksadıyle verdiğim peşin bahşişin beni büsbütün aksi bir netice ile karşılaştırmasından da korkmağa başladım.

Şöyle ki garson, para kıymeti bilmediğim için bana karşı bir vasî tavrı takınıyor, kendisne açıktan verdiğim parayı bana alış-verişten kazandırmak istiyordu.

Bir misal : Portakal ısmarlamıştım. Yarım saat dolaştıktan sonra «dükkânlar kapanmış» sepetleri arasında nargile içtiğini pencereden gözümle görüyordum. Bunu garsona da söyledim. O bana acır gibi bir tavırla :

— Buralardan alış-veriş edilmez, çok pahalıdır, dedi. Buradan yüz paraya alacağımız portakalı aşağı pazardan ben sana altmış paraya alıveririm. Yarına kalsın. Parana yazık olmasın.

☆

Otele geldiğimin üçüncü günü... Sokaktan odun yüklü bir katır geçiyor: Kalbim çarparak pencereyi sürüyorum.

— Satılık mı? diye soruyorum.

— Satılık...

— Kaça?

— Otuz kuruşa.

— Aman dur...

Acele garsonu çağırıyorum:

— Şu katırı yıktır çabuk, diyorum. Garson, bana akıl öğretmeye kalkıyor:

— Vazgeç efendi, vazgeç... Çok pahalı. Sen, parayı sokakta mı buldun? Günah... Allah razı olmaz... Ben, seni odunsuz kodum mu? Hem sen yarın, öbür gün gideceksin... Odunlar kalacak... Satsan satamazsın... Yazık olur...

Garsonu bir türlü aşağı inmeğe razı edemiyorum. Öyle sanıyorum ki biz burada beyhude münakaşalarla vakit kaybederken katır kanat açıp havalanacak. Bir türlü odunların arkasından yetişemeyeceğiz...

Neyse odunlar geldi, koridora, oda kapısının karşısına yığıldı.

Allah şimdiye kadar bana ev almak nasibetmedi. Fakat bir gün öyle bir şey olsa sanırım ki evin tapusu beni odunlar kadar sevindirmeyecek.

Kısa bir zaman sonra anladım ki bu odun derdi otelde sade benim derdim değildir. Oda komşularının koridordan geçerken: «Yahu, bu odunlar kimin?» diye sorduğunu işitiyorum, oturduğum yerde koltuklarım kabarıyor komşularım tabiî benden para ile odun almayı teklif edecek değiller. Garson da, para sayıp aldığım bir malı başkalarına kaptırmaz.

Geceleri bazı kapıların yavaşça açıldığını, komşularımın terliklerinin ucuna basarak odun çalmağa geldiklerini duyuyorum.

Ben de onların yerinde olsam aynı şeyi yapmayacak mıyım?

Birkaç gün sonra ben odada bavulumu bağlarken garson durmadan söyleniyordu :

— Ben demedim mi? Bak odunlar kaldı. Ne yapacaksın şimdi onları?... Yazık oldu paraya...

Bitirmeden bu otelin bir hususiyetini daha arzedeyim :

İstasyona gideceğim zaman hanın avlusundan sokağa vekil ve sefir otomobillerine taş çıkartacak bir lüks otomobil yürüdü, parlak livreli bir şoför sırma şeritli kasketini çıkararak bana kapıyı açtı.

Otomobil, otel sahibininmiş. Yalnız hatırlı misafirler istasyona gideceği zaman garajından çıkar, şoför de bu tören şerefine gündelik elbiselerini çıkararak bu kılığa girermiş...

S U

Şehir, uzaktan dik bir dağın eteğinde uçsuz, bucaksız bir bahçe gibi görünüyor, dam tepeleri ağaçlar arasında güçlükle seçiliyordu.

İki haftadan beri komşu vilâyetleri kasıp kavuran dayanılmaz sıcaklar burada sokak ortalarına kadar yürümüş otları, yol kenarlarındaki sıra sıra yıkık duvarları kaplayan yeşilliği daha kurutamamıştı.

Arabayla istasyondan şehre giderken ötede, beride çalılar görüyordum... Şu bildiğimiz çarpık çurpuk dikenli çalılar... Fakat öyle büyümüş, öyle gelişip güzelleşmişler ki bizim yeni kübik evlerin bahçelerindeki ağaçları, çiçekleri sök sokağa at, yerine bunları dik...

Her halde burası dağın bütün dertlerini, sellerini kendine çeken bir su memleketi olacaktı.

Altımdaki eski arabanın gürültüsü olmasa bu yeşilliğin altında, bu yıkık duvarların içinde taşkın bir suyun çağıltılarını, sarsıntılarını işiteceğim sanıyordum.

Meğer bu şehirde firaklı bir Kerbelâ faciası geçirecekmişim.

Hayatta tek lüksüm iyi ve temiz sudur. Şüpheli bir yere giderken bavulumda daima birkaç şişe su bulundururum. Bazen bunlar birbirine çarpıp kırılır; eşyamı

ıslanır; şoförlere, hamallara rezil olurum. Bu türlü kazalar beni yalnız suyum eksildiği için müteessir eder. Hasılı, herkesin bir deliliği vardır ya. Benimki de bu...

Bu defa nasılsa yanıma su almayı ihmal etmiştim. Geldiğim şehir, yedi sekiz ay evveline kadar vilâyet merkeziydi. Burada içecek su bulamayacağımı zannetmek ayıp olurdu. Daha sıkıya gelirsem madensuyu içerim.

Şehirde ilk önce hükümet doktoruyla karşılaştım.

— Bugünlerde başımı kaşımaya vakit bulamıyorum, dedi. Tifo, dizanteri dehşet...

— Peki, sebebi?...

— Sebebi pis su... Birkaç saatlik bir yerde iyi bir su var... Fakat bir türlü para bulunup getirtilemiyor... Dere suyu tekmil çamur... Halk, kuyu suyu içmek mecburiyetinde... Kuyuların da çoğuna lâğım karışıyor... Doğrusu ahali, gene iyi dayanıyor. Anlaşılan pis su içe içe mikroba karşı bir nevi muafiyet kazanmışlar. Ben, kendi hesabıma evde çoluk çocuğa kaynamış su içiriyorum.

Vakit erken, sıcak henüz hafif olmakla beraber birdenbire ağzımda bir kuruluk, midemde bir yanma hissettim.

«Birkaç saat uzakta bir iyi su var. Fakat bir türlü para bulunup getirtilemiyor.»

Ben bu hikâyeyi ezber bilirim. Hemen bütün büyük şehirlerimizin birkaç saat uzağında parasızlıktan

dolayı getirtilemeyen bir iyi su vardır. Ve bu parasızlık yüzünden hemen her yaz buralardan gül, kiraz, üzüm mevsimi gibi hiç şaşmaz bir de tifo ve dizanteri mevsimi gelir geçer; ömrü olan kurtulur, olmayan Tanrı'nın rahmetine kavuşur.

İşin asıl feci tarafı şu ki birkaç saat uzaktaki bu iyi suyun kasabaya gelememesinin sebebi parasızlık değildir; yarım imandır.

İlkmektepte, ortamektepte öğrendiğimiz birtakım hakikatler vardır ki bunlara aklımız pekâlâ yattığı halde nedense gönlümüz tam bir surette inanmaz. Mikroplu suyun hastalık yaptığı, adam öldürdüğü hakikati bunlardan biridir. Belediye ve vilâyet meclisi âzalarının en cahili suya ve mikroba dair en aşağı, on on beş dakikalık bir konferans verebilir. Fakat gel, gör ki aklının bildiğine gönlünü bir türlü inandıramaz. İnandırmış olsaydı geceleri boş sokaklarda kendi kendine yanan azametli lükslerin, sokağı birkaç metre genişletmek için istimlâk edilip yıktırılmış evlerin; ateşli söylevlerle temeli atılan, yahut açılma töreni yapılan kübik belediye binası, sineması ve hal'inin; akşam üstleri kenarında lâğım suyuyla yapılmış buzlu şerbetler içilerek keyif çatılan Belediye havuzunun yerinde mutlaka birkaç iyi su çeşmesi görürdük.

Evet bu bir faciadır ki ne parasızlıktan, ne hüsnüniyet ve halk sevgisi eksikliğinden, hatta ne de cahillikten doğmamıştır; sade bildiğine yarım inanmaktan, yani bir zihniyetten doğmuştur. Beş, on gün evvel komşu büyük vilâyette dinlediğim bir vaka bu zihniyeti ne parlak bir misalle gösterir:

Uyanık ve müteşebbis bir genç, memleketin en büyük bir nehri kenarında susuzluktan kavrulan bu şehre

o birkaç saatlik yerden bizim Hamidiye suyu ayarında iyi ve temiz bir su getirmeye, büyük, küçük cakalı şişeler içinde satmaya başlıyor... Derken vilâyet gazetelerinden birinde bir makale: Hava gibi su da Allah'ın fıkaraya bedava bir ihsanıyken para ile ahaliye su içirtilmesine nasıl göz yumuluyor? Bu halkı israfa, sefahata alıştırmak, şehrin servetine kasdetmek değil de nedir?

Bunu söyliyen bir gazetedir.

Neyse, boş tefelsüflere sapmaktan bir şey çıkmaz. Yalnız şunu ilâve edeyim ki hükümet bahsettiğim vilâyeti kazaya çevirdiği zaman Belediye ve Vilâyet meclisi âzaları buna darıldılarsa doğrusu çok haksızlık etmişlerdir.

Öğle yaklaşıyor, sıcak artıyordu. Susuzluktan ne yaptığımı, ne söylediğimi bilmeyecek hale gelmiştim.

Eczahaneden maden suyu aratıyorum: Yok. Gazoza razı oluyorum: Yok. Bir tek çare var: Tencere ve ateş buldurup su kaynatmak.

Fakat yabancı bir yerde, iş güç arasında böyle bir şey yapmaya kalkarsam adım deliye çıkacak; senelerce arkamdan söyleyip gülecekler.

Nihayet, öğle oluyor. Çarşının en lüks lokantasında yemek yemeye gidiyorum. Sıra sıra maltız ocaklarının üstünde, kapakları açık tencereler içinde bir şeyler kaynıyor. Fakat ben, şimdilik hiç birini görecek halde değilim. Kızgın yağ kokusu başımı döndürüyor, boğazımı yakıyor.

Bir sakallı garson ahaliye boyuna su yetiştiriyor.

Bir köşede içi dağdan getirilmiş çamurlu karla dolu bir kıl torba var. Garson bardağı evvelâ bu torbaya daldırıyor, sonra üstüne su koyuyor. Suyun rengi birdenbire sararıyor, üstünde kıllar, çöpler yüzmeye başlıyor.

Getirttiğim yemekleri bir iki lokma aldıktan sonra geri gönderiyorum. Masa komşularım «kim bu boşuboşuna para sarfeden mirasyedi?» der gibi birbirlerine bakıyorlar.

İkindi vakti... Sıcak ve susuzluk artık son dereceye geldi. Sözümona çalışıyorum. Ağzım etraftakilere bir şeyler söylüyor. Fakat zihnim büsbütün başka şeylerle meşgul... Karşıki evin balkonuna asmakabakları asmışlar. Kendime «insan bunlardan birini parça parça koparıp emse nasıl olur?. Her halde acı su lezzetinde temiz bir suyu vardır» diyorum. Sonra, «eczahanede acaba nane suyu, yahut zararsız bir sulu ilâç var mıdır?» diye düşünüyorum. Bunların hezeyan, sapıtma alâmetleri olduğuna ne şüphe? Kafam düşünme selâmetini kaybediyor, gözü açık bir sayıklama devresine giriyorum.

Bir zaman evveline kadar terliyordum. Şimdi o da durdu. Gömleğimde cıvık bir ıslaklık var. Anlaşılan vücudumda su kalmadı, artık erimeye başlıyor.

Karşı camide ikindi ezanı okunurken bana bir ilham geldi; gülünç olmayı filân göze alarak hükümet doktoruna bir tezkere yazdım; bana evindeki kaynamış sudan göndermesini rica ettim.

Biraz sonra bir maşraba dolusu su geldi. İlk hızla birazını içtikten sonra dilime katı katı bir şeyler dokunduğunu farkettim; baktım : Kar...

Suyu getiren hizmetçiye «bu, ne?» dedim. O, sırıtarak.

— Kar koyuverdim, dedi, misafire sıcak su içirecek değiliz ya!...

Ortalık biraz serinledikten sonra dostlar bana bir akşam gezintisi yaptırmak; etraftaki bahçeleri, güzel manzaraları göstermek istediler.

Susuz insana güzel tabiat manzaraları aman ne manasız, ne şeni gözükiiyor.

İnsanın midesinin bozulduğu, yahut kaynadığı geceler olur ya... Şimdi ne vakit uykuda başıma böyle bir hal gelse kendimi rüyada o yeşil sulak bahçeler arasında geziniyor görerek dehşetle uyanır, hırsla yanımdaki sürahiye saldırırım.

YOLDA HASTALIK

I

Bir eski beyit vardır. Pek yarımyamalak aklımda kaldığı için aynen tekrar edemeyeceğim. Mânası şu: «Gurbet elde ihtiyarlık, hastalık, fıkaralık —bunlar yetmiyormuş gibi galiba ayrıca da firkat ve hasret— el ele verip üstüme çullandı ve ben biçare şairi berbadetti.»

Şekli, kelimeleri unutulsa da çizdiği tablo her halde kolayca gözönünden gitmeyecek bir şiir...

Ben bu iki mısralık trajedide bir ufak kusur görüyorum: Şairin gurbette hastalık denen felâketi ihtiyarlık ve fıkaralık arasına sıkıştırması, onu ötekilerle bir tuttuğunu anlatacak bir ağız kullanması.

Yolda hastalık hiç bir felâketle ölçüştürülemeyecek bir belâdır. Gerçi o, ihtiyarlıkla yoksulluğun kronik bir nevi kadar çaresiz ve şifasız değildir. Fakat tifo, menenjit gibi büyüklerini bir yana bırakıyorum; han odasında geçirilen bir miskin garip, teşkilâtsız bir trende yolcuyu birdenbire yakalayan bir sancı, hatta sıkı bir yürüyüş esnasında ayaktaki nasır bile ihtiyarlık ve fıkaralıktan kat kat eziyetlidir. Hele şairin yana yakıla bahsettiği hasret ve firkat bunların yanında çocuk oyuncağı gibi kalır.

Hasret ve firkat! Bunlar gurup saatlerinde dağa inen gölge, boğaza çöken sis, yağan yağmur gibi insanın rahat ve sükûn saatlerine mahsus birtakım fantaziler ve lükslerdir. Dümdüz bir yolda rahat bir otomobi-

lin yastıklarına gömülmüş, ufukta batan kıpkırmızı güneşi kovalarkèn insanı derin üzüntüler kaplar.

Otelde güzel bir akşam yemeğinden sonra temiz ve yumuşak bir yatağa girmek için elektriği söndürdüğünüz zaman oda değil, bütün dünya gözünüzde zifiri karanlık kesilir; en eski çocukluk günlerinizden kalma ne kadar manalı manasız hatıranız varsa birbiri ardınca sükûn eder, hasret ve firkati bütün acılığıyle duyarsınız. Bu dakikalarda ölüm, insan için ne okşayıcı, ne cana yakın bir tesellidir.

Fakat otomobilde batan güneşi kovalarken zorluca bir viraj dönün, gözünüz okşayıcı büyük teselliyi aşağıki kavaklıkta şöyle yarımyamalak bir görür gibi olur. Yahut da karanlık odada hafif bir diş ağrısı başlangıcı, hatta ince bir sivrisinek musikisi sezmeye başlayın. Bir saniye içinde hasret ve firkati hiç görmemişe dönersiniz.

Niye açık konuşmamalı? Birçok şeyler gibi hasret ve firkat elemi de vücudu sağ, başı dinç, karnı tok olan insanlara mahsus lükslerdendir.

Evet yolculukta hastalık kadar yıkıcı bir felâket yoktur.

Evdeki hastalıkla yoldaki hastalığı şöyle bir karşılaştıralım :

Evin en bozuk düzeninde, en külüstüründe bile hastalığa mahsus birtakım aletler vardır. Bunlar sağlık zamanında pek ortada görülmez; fakat hastalık seferberliği ilân edildi mi birer birer kıyıdan, köşeden, çatı arası, yahut bodrumdan çıkmaya başlar : Delik, yamru-yumru, fakat ne de olsa işe yarar bir çinko banyo, ayakları hardallı sıcak suya koymak için enine açılmış gaz tenekeleri, taşlar, küvetler, ihtikanlar, vantuz şişeleri, fanilâ parçaları, yedek battaniye vesaire, vesaire...

Bu kırık döküklük aletlerden her biri yerine göre Tıp Fakültemizdeki radyumdan fazla iş görür.

Sonra, bütün ev halkı bir zaman için hastanın emri altına girer. Kimi odasını, yahut suyunu ısıtmak; ilâcını, çorbasını içirmek, ayaklarını oğmak, koluna girip arasıra dışarı çıkarmak gibi hizmetlerde bulunur; kimi bağıra bağıra şarkı söylememek, çalgı meşketmemek, para, masraf lâkırdısı açmamak, birbiriyle kavga etmemek gibi fedakârlıklarla evde ideal bir sükûn ve saadet havası yaratır.

Âdi günlerde evin, ailenin ayak altında sürünen en hor, hakir bir ferdi hastalıkla eski Roma imparatorları gibi bir şey olur. Sırtında battaniyeden bir harmani, başında gül sirkesine batırılmış çelenk biçiminde bir tülbent çatkı, dizlerinin üstünde yiyecek tepsisi, bütün ev halkına hüküm yürütür.

Bir arkadaşım var. Kaynanasile geçinemez. Ve evinde kavga, gürültü hiç eksik olmaz.

Geçenlerde kaynananın büyücek bir hastalık geçirmekte olduğunu işiterek ziyaretine gittim. Evde, âdeta bir cennet havası esiyordu: Kaynana yatakta, tâbir caizse, geçkince bir huri kızı, damat tıraşlı bir melek... Damat, kocaman kunduralarıyle gürültü yapmamak için odada yürürken âdeta ayaklarını yerden kesmeye çalışıyor, kollarını kanat gibi hafif hafif oynatarak uçacak gibi vaziyetler alıyor.

Bu saadete imrendim hatta içimden: «Demek bu evin mesut yaşaması için bunlardan birinin daima hasta yatağında yatması kifayet edecekmiş!» diye düşündüm.

Hasılı hastanın evde bulduğu rahatı yolda, meselâ bir han veya otel odasında bulmaya imkân yoktur.

Hastanın en muhtaç olduğu şeylerden biri de hürriyettir.

Sağlam insan pekâlâ hürriyetsiz yaşayabilir. Fakat hasta hiç bir zaman... Hastanın muhtaç olduğu hürriyetler çeşit çeşittir : Halinden şikâyet etmek, etrafında gördüğü şeylere kızıp söylenmek hürriyeti; vücuduna istediği pozları, yüzüne istediği biçimsiz şekilleri vermek hürriyeti, direk direk bağırmak, inlemek, öğürmek, kusmak vesaire hürriyeti.

Hastanın bu hürriyetleri ve hakları evinden başka bir yerde hatta paralı bir hastahanede alabildiğine kullanmasına imkân var mıdır? Halbuki, bunlar, bir yerinden zoru olan bir biçare insana hekim ilâcından çok fazla şifa veren şeylerdir. Dişiniz ağrıyor: Meselâ gözlerinizden birini yumup birini son hadde kadar açar, yüzünüzü birisiyle eğlenir gibi bir tarafa çarpıtır, ağzında sıcak bir yemeği soğutuyor gibi acayip sesler çıkartırsınız, ağrı hafifler gibi olur.

Başınızda şiddetli bir ağrı var : Ağrının cinsine göre onu gene birtakım sesler çıkararak iki yana sallar, yahut hafif hafif karyola demirine, duvara vurursunuz. Karnınız ağrıyor; yatakta secdeye kapanır gibi bir vaziyet alır ve iki büklüm edilmiş bir yastığı midenize basarsanız ferahlarsınız.

Bunlar doktorluk kitabında yeri olmamakla beraber faydaları her günkü tecrübelerle anlaşılmış birtakım pratiklerdir ki yabancıların ortasında yapılamaz. Meğer ki hastalık, insanda her türlü nezaket, terbiye, hayâ duygusunu kökünden silecek şiddette bir belâ olsun.

Hasılı hastalığın en hafifi bile yolculukta hiç bir sıkıntı ile ölçülemeyecek bir felâkettir. Ben, birkaç yıl evvel Adana'da bunun bir küçük tecrübesini yaptım.

YOLDA HASTALIK

II

Mevsim kış, ay kânunlardan biri...

Soğuğa pek yüzü olmayan, yahut evinin odun ve kömür işleri yolunda gitmeyen İstanbul'lu, bu mevsimde güney illerine hasret çeker ve şöyle söylenir :

— Ah taşına, toprağına kurban olduğum güneş ve sonsuz bahar ülkeleri... Biz, burada karla ve karayelle pençeleşirken oradaki bahtiyarlar, öyle mi? Ya paramız, yahut leylekler, kırlangıçlar gibi kanadımız olsaydı da bütün hane halkı oralara göç ediverseydik...

Lûgat üstadı Hüseyin Kâzım'ın galiba bu hayal ile Tarsus'a gidip vefat ettiği günlerdeydi. Ben de Adana'ya gitmek üzere trenle Konya ovasını geçiyordum.

İstanbul gazeteleri bu taraflarda tek tük menenjit vakalarıyle karışık şiddetli gripin hüküm sürmekte olduğunu yazıyorlardı.

Eh, bu mevsimde gripsiz memleket nerede? Hele bu güneş illerinin gripi bizim İstanbul'un yaz nezleleri gibi biraz öksürüp aksırdıktan sonra geçip giden bir şey olacak.

Adana sokaklarında, Seyhan kıyısındaki portakal ve limon bahçelerinde kış kavunları gibi biraz tatsız, fakat karakteristik bir yaz tadı ve kokusu var... Ancak bu,

öğle zamanlarına mahsus bir şey... Akşam yaklaşırken ya yağmur başlıyor, yahut da etrafı sis basıyor ve vücut, sıtma nöbeti gibi sıcakla soğuğun karışmasından doğma garip ürpertilerle titriyordu.

Grip, İstanbul gazetelerinin yazdığından çok fazlaydı.

Yerli gazetelerde çıkan listede ölüm vakaları yirmi, yirmi beş olarak gösteriliyordu. Demek ki her gün gripten ölenlerin sayısı kırk elliden aşağı değildi. Zaten bu, gözle de görülüyordu. Öğle ve ikindi saatlerinde Seyhan köprüsünden karşı kıyıdaki mezarlığa giden dizi dizi tabutlar uzaktan âdeta bir kervan manzarası gösteriyordu. Mektepler, sinemalar kapanmış, kahvelerle hamamların eli kulağında... Şehirde aksırıp öksürmeyen yok... Birçok kimselerin burun delikleri o sene yeni piyasaya çıkan *Pamflavin* damlalarından sapsarı... Portakal, limon bahçelerinin üstünde korkunç bir ölüm havası esiyor.

Sonradan öğrendiğime göre şehir, her yıl, bu mevsimde, bu senekine benzememekle beraber, ufak tefek bir grip salgını geçirmiş. Sebep şu : Memleket yaz memleketi, güneş memleketi. Martı aşağı yukarı bizim illerin haziranına, hatta temmuzuna benziyor. Kendi haziranında, temmuzunda ise öyle günler oluyor ki havada uçan kuş vurulmuş gibi birdenbire sokağa düşüyor... Eski evlerin çoğu iklimin bu icaplarına göre yapılmış. Pencereler şehrin rüzgârlı ve serin taraflarına açılmış; odalar güneşin giremeyeceği yerlere saklanmış; yalınkat tavanlarda, döşemelerde, kapı, cam çerçevelerinde türlü türlü aralıklar, delik bı-

rakılmış... Hasılı, dedelerin tecrübesi evi sıcaktan muhafaza için ne gibi tertibat icadedebilmişse hepsi bunlarda mevcut...

Ev eşyası da tabiî ona göre düzülmüş: Halı ve şilte yerine hasır, yorgan yerine cibinlik...

Sobaya gelince, onu hiç aramayın... Benim bulunduğum sene vali konağının sobası tütüyor, buna bir türlü çare bulunamıyordu. Sebep şu : Şehirde adamakıllı bir sobacı bulunamıyor. Elektrikçinin, yahut su borusu tamircisinin kurduğu sobadan ne olacak?

Diğer cihetten üç, beş meraklı memurun sobası kurulacak diye buraya bir sobacı dükkânı açılmasına imkân yok...

Hasılı kış burada birkaç haftalık bir misafir... «Biraz mangal kömürü filânla nasıl olsa geçiştiririz.» deniliyor.

Ancak şu var ki dünyanın bütün misafirleri gibi bu misafirin de bu teşkilâtsız, hazırlıksız eve birkaç hafta konup geçmesi onu temelinden sarsmaya kifayet ediyor...

Derken gecenin birinde bende bazı uygunsuz alâmetler başgöstermeye başladı : İlkönce «Değildir inşallah... İnsan böyle zamanlarda vehimli olur» diye kendimi avutmaya çalıştım. Fakat biraz sonra anladım ki bu, öyle vehimle filân izah edilecek şey değil... Ateş artıyor, gönlüm bulanmaya, kulaklarım uğuldamaya, etlerim soğuk soğuk iğnelenmeye başlıyor. Hasılı, fırtına geliyor. Hemen Tanrı kazasız, belâsız sonuna ermeyi müyesser etsin!

Daha aklım başımda iken, elim ayağım tutarken bir hazırlık yapayım, dedim. Ehemmiyetli kâğıtlarımı ortadan kaldırdım; kirli eşyalarımı paketlere sardım; bavulumu düzelttim. Ne olacağımız belli değil. Ele güne rezil olmakta mana yok. Sonra, bir fanilâ gömleği makasla keserek parçalarını yastığın altına yerleştirdim; gripte faydası dokunacak bazı ilâçları eczahaneler kapanmadan aldırarak yanımdaki etajerin üzerine sıraladım. Saat, derece, çakı, makas, burgu çengelli iğne, ispirto lambası her şey masanın üstünde... Bir yandan da bu hazırlığa yardım eden hademe ile konuşuyorum :

— Oğlum, ben sıtma aşısı yaptırdım. Belki birazcık sarsar. Sakın hasta filân sanıp kimseye haber verme. Ağzımdan olur olmaz lâkırdılar çıkarsa o da ondan... Hatırını kıracak bir şey yaparsam darılma... Yalnız, mangaldan ateşi eksik etme... Sakın fazla dayansın diye kömürü iyice yakmadan gömme...

Bu tedbirlerden maksat hastalığı dostlara ve doktora duyurmamaktı. Çok şükür, medenî adamım; doktordan bana bir zarar gelmesinden korkmam.

Yalnız, şu var ki doktor işe el koyduğu gibi hastalık bir nevi resmiyet alır, eş, ahbap sökün etmeye başlar.

Yatakta canınla uğraşırken ziyaretçi kabul etmek, lâkırdı söylemek, lâkırdı dinlemek çekilir dert mi?

Ağrıların durmuş, sıkıntın hafiflemiş, bir parça uyuşup dalar gibi olmuşsun, derken seni birdenbire dürtüp uyandırıyorlar. Bakıyorsun bir dost: bir yandan kahramanlık ve fedakârlık göstererek elini sıkmaya, alnının ateşini yoklamaya çalışıyorlar. (Hasta ziyaretçilerinin hastanın ateşini mutlaka elleriyle anlamak

iddialarını ve buna niçin lüzum gördüklerini bir türlü anlayamamışımdır.) Bir yandan parmaklarını temizlemek için gözleriyle etrafta kolonya, ispirto şişesi arıyorlar.

— Yahu geçmiş olsun, ne oldun? Seni kuşlar mı gagaladı?

Güçlükle yerinden doğruluyorsun, renksiz renksiz sırıtarak teşekkür etmeye ve hastalığı anlatmaya başlıyorsun...

— Böyle yatmak, somurtmak, hazin hazin şeyler konuşmak sana yaraşmıyor; biraz gül; iç açıcı, ferah verici şeyler söyle...

Tabiî ne isterse söylüyorsun, söylemeyip de ne yapacaksın?

O kapıdan çıktıktan sonra vücudunu yatağa bırakıyorsun; meselâ başına sıcak bir havlu sararak tekrar kendini kaybetmeye çalışıyorsun...

Üç beş dakika sonra hademe telâşla geliyor: Yüksek rütbeli bir zat hastalığımızı öğrenerek hatır sormaya gelmiş...

Derhal başınızdan kavuğu fırlatıp atıyorsunuz; elinizin eriştiği yerdeki bazı lüzumsuz eşyayı çarçabuk yorganın içine tıkıyorsunuz, saçlarınızı düzelterek uzamış tıraşınızı elinizle yoklayarak hatırlı misafirinizi bekliyorsunuz. Bu gibi ziyaretlerde hastalığın size verdiği hak pek mahduttur. Jaketatay yerine pijama giymek, iskemle yerine yatakta oturmak ve başınızın arkasına bir yastık dayamaktan ibaret bir hak... Etiketin geri kalan kısmı tamamıyle yerli yerinde olmak lâzımdır. Ne kadar ağır hasta olsanız nezaket ve mantık dairesinde konuşmaya, bir falso yapmamaya, sıkıntınızı göstermeme-

ğe mecbursunuz. Gerçi böyle yapmasanız da olur. Fakat soğuk düşer, arkanızdan sizi ayıplarlar. Bunun için canınızı dişinize takacak, ağrıya, sızıya aldırmayan hayata ehemmiyet vermeyen kuvvetli adam rolü oynayacaksınız.

Hastalığın duyulmasındaki bir başka tehlike de havadisin dallanıp budaklanarak can üstünde olduğunuz şeklinde İstanbul'a gitmesi ve ev halkını telâşa vermesidir.

Halbuki ben, eczahaneden gelecek ilâçları beklerken bir de mektup hazırlamış, bugünlerde portakal bahçelerinde gezip yürümekten başka işim olmadığını ve son derece iyi olduğumu bildirmiştim.

Dakikadan dakikaya artan bir sıkıntı içinde bütün bu işleri bitirdikten sonra hademeyi savdım, kapıyı kilitledim, yeni bir kat çamaşır giydikten sonra yatağa, tabir caizse gripin koynuna girdim.

YOLDA HASTALIK

III

Hekimsiz grip tedavisi malûm: Aspirin aldıktan sonra muhafazalı bir odada yatağa girmek; battaniye, kilim palto, eline ne geçerse üstüste yığarak bol bol terlemek. Ancak terledikten sonra katiyyen kendini üşütmemek... Terlemek kolay, fakat terledikten sonra üşütmemek, evinden uzakta hastalanan insan için, sıçradıktan sonra ayağını yere basmamak gibi âdeta fizik imkânları dışında bir şey.

Yatağa yatarken kendi kendime şöyle telkinlerde bulunuyordum :

— Bana bak, naz sırası değil... Yabancı bir yerde haftalarca yatıp kalmak, hatta belki de hiç kalkmamak tehlikesini düşün ve ona göre kendine dikkat et... Kaç gündür gözünle görüyorsun... Herkes hastalanıyor. Fakat ölenler arasında hali, vakti yerinde bir insan yok gibi... Gidenlerin hepsi zaten dünyada yeri yurdu olmayan birtakım biçareler... Bir arabacının, daha dün gece birdenbire arabasının iskemlesinden sokağa yuvarlandığını, sabaha karşı da hastahanede pnomoniden öldüğünü öğrendim. Pnomoni yıldırım gibi alâminüt adam öldürmez. Adamcağız, evvelâ senin gibi grip oldu, aldırmadı; grip pnomoniye çevirdi; aldırmadı. Çoluk çocuğunun ekmek parası için müşteri ve kendinden daha ha-

fif hastaları taşımakta devam etti. O arabasının iskemlesinden yıkıldığı zaman yeni hastalığa tutuluyor değildi. Can çekişiyordu.

Senin, çok şükür, onunki kadar acele bir işin ve ihtiyacın yok. Şurada birkaç gün bacaklarını uzatıp yatarsan kimse sana bir şey demez. Hasılı, grip, kolera ve kanser gibi zenginle fakiri ayırdetmeyen vahşi hastalıklardan değildir; fanilâsı, paltosu, yorganı, ateşi olanlara hürmeti vardır.

Bir ihtiyatsızlık yapıp da kendini üşütmezsen, ter sıkıntısıyle yorganları filân tepmeye kalkmazsan birkaç güne kadar muhakkak ayaktasın.

Ateş kim bilir kaçı bulmuştu. Yerde miyim, gökte miyim farkında olmuyor, sağlık zamanında olsa beni mutlaka bellibaşlı bir adam haline getirecek bir hayal zenginliği içinde uçuyordum.

Böyle olmakla beraber yatağa girerken kendi kendime yaptığım telkini bir dakika unutmadım ve kendimi son derece iyi muhafaza ettim.

Hakikaten bu ihtiyatın neticesi midir? Yoksa mikrop, doktorların dediği gibi bu illerde yıllardan beri çalışa çalışa ihtiyarlamış, işe yaramaz hale gelmiş bir mikrop muydu bilmiyorum. İki gün içinde ateş düştü; ağrılar, sızılar hafifledi ve nekahat başladı.

Böyle olduğu halde ben, gene istifimi bozmuyordum. Çünkü kulağımda kaldığına göre bu hastalığın bir huyu vardı: gidiyor gibi yaparak bir yerden insanı gözetler, hastanın ayağa kalktığını, hele sokağa çıktığını gördüğü gibi yeniden bir baskın yapar ve bu sefer yaka-

sını güç bırakırdı. Odanın penceresinden Seyhan'ın bir parçasıyle köprü ve karşı kıyıdaki bahçeler görünüyordu.

Yattığım yerden kâh buraları seyrediyor, kâh odayı sıcak bularak ser çiçekleri gibi mevsimsiz bir inkişaf gösteren sinekleri kovmak için salladığım bir yerli gazetedeki manzumeyi, Gandi'nin açlık grevi havadislerini, vilâyetin artırma, eksiltme ilânlarını okuyordum.

Günlerden beri Seyhan'ın kıyısındaki kumlukta beyaz entarili bir insan dolaşıyordu. Bu adamcağız, kurbağa mı arar, sülük mü toplar bilmiyorum. İkide birde entarisinin eteklerini beline sararak suya giriyor; çamurları, sazları karıştırıyor, bulduğunu bir sepete koyuyordu.

Kuduranların sudan korktuğunu bilirim. Fakat griplinin bir kış günü beyaz entari ile nehirde gezen bir insan karşısında bu kadar dehşet duyacağını aklımdan geçirmezdim. Görünüşte bize benzeyen bu mahlukun her halde bizden bambaşka bir yapısı; kuruluşu olacaktı. Aksi halde fakir halk, kenarda gripten kırılırken bir adam sabahtan akşama kadar suyun içinde kurbağa, yahut sülük toplayamazdı.

Onu seyrederken nehrin hummalı, zehirli suyu kendi yatağından benimkine taşıyormuş gibi vücudumu bir titreme kaplıyor, sırtımın derileri ürperip acıyor, safram kabarıyordu. Fakat gene de gözümü ondan alamıyordum.

Hademe, yalnız odada sıkıldığımı düşünmüş olacak ki bana eski bir gramofonla birkaç alaturka plak getirdi.

Gramofonu yanımdaki etajerin üzerine koyarak müzik konserlerine başladım. Bitişik odadakileri rahatsız etmek korkusu yoktu. Plaklar o kadar eski idi ki, seslerini ben bile zor işitiyordum. Hele bir gazel plağı vardı ki bazı yerlerindeki çizgiler rendeden geçirilmişçesine silinmiş, dümdüz olmuştu. İğne buralara geldikçe gazel bir müddet duruyor, biraz sonra tekrar başlıyordu.

Alaturka müziğin ruh üzerinde üzücü, yıpratıcı bir tesiri olduğunu, insanda yaşamak zevki namına bir şey bırakmadığını söylerler. Ben, bunu birkaç gün bu odada kendimde yaptığım tecrübelerle de görüp anladım.

İkindi olmuş, nehrin üstünde kalkan mavimtırak bir buğu karşıdaki limon, portakal ağaçlarını kaplamaya başlamış... Köprüde bir deve katarının arkasından son bir iki tabut gidiyor.

Bunları daha ayakta iken sokakta görürdüm. İple ortalarından bağlanmış çürük, delik kesik, biçimsiz tabutlar... Arkalarında cemaat namına İstanbul'un eski mahalle bekçilerine benziyen sopalı bir adam... İkide birde isteksiz bir satıcı sesiyle : «Allah rahmet eylesin diyenin yedi ceddine rahmet olsun» diye bağırıyor, daha doğrusu söyleniyor: Çarşıdaki alış-verişlere benzeyen garip bir rahmet isteme tarzı.

Bu esnada benim gramofonda dertli bir kadın sesi ağlaya ağlaya başlıyor: *«Hicrinle, firakınla harabım»* yahut: *«Çektim elimi gayri bu dünya hevesinden.»* Vücut oldukça düzelmiş, dinlenmiş amma ruh hâlâ devam eden akşam ateşinin yardımıyle, hüzne ve bedbinliğe son derece elverişli bir hale gelmiş.

Dertli kadın, kulağımın dibinde sızlanıyor, ben, bu musikinin ilhamiyle elim çenemde kara kara düşüncele-

re dalıyorum: «Grip adam öldürmez, diyorum amma ölenler de benim gibi insan. Galiba ben de öleceğim, galiba değil muhakkak. Bir ikindi ezanından sonra beni de şu köprüden geçen tabutların arasında sıraya koyacaklar... Önde bir deve katarının çıngırakları, arkada adamın: «Allah rahmet eylesin diyenin yedi ceddine rahmet olsun» sesi... Arkamda öyle tükenmiş bir dünya, müflis bir insanlık bırakıyorum ki, karşılığını yedi misli olarak ödemeyi vadetmezlerse insan bir rahmet bile okumuyor.

«Aşk-ı Memnu» romanının meşhur bir parçasını hatırlatacağım: Romanın «sırf gözler için yaseminden yaratılmış bir mahluk zannedilen» unutulmaz Nihâl'i piyanoda bilmem hangi parçayı çalar, yahut dinlerken gözünün önüne bembeyaz bir dünya açılır... Dağlar, suları, kuşları, çiçekleri bembeyaz bir dünya... Nihâl, o dünya içinde kendinin bembeyaz ölümünü görür. Ben, Nihâl'in bu saatte, bu müziğin tesiri altında ona benziyor, kendimi doludizgin bir hayal alanına salıyordum. Yalnız, romandakinin tersine olarak benimki yangın yeri gibi kapkara, iğrenç, bulaşık bir dünya...

Gramofon devam ediyor:

«Hicran ü elem açtı gene sineme yâre.» Hayal genişliyor, gittikçe artan akşam karanlığı içinde ne facialar görmüyorum. Bana olacak oldu, ben öldüm, karşıki mezarlığa gömüldüm. Bu, elde bir. Şimdi, sıra çoluk çocuğa geldi. İstanbul'daki ev tutuşuyor, yahut zelzeleden yıkılıyor. Çoluk çocuktan bir kısmı ölmüş; bir kısmı ellerinde torbalarla dilenciliğe çıkıyorlar...

Bu defa başka manzum bir hikâyenin kahramanına, Üstat Ekrem'in muharebede vurulan ve kunduraları göğsünden akan kanla kızardığı vakit köydeki küçük çocu-

ğunun istediği kırmızı mektubu (pabuç) hatırlayan neferine benziyorum: «O kan sızan yüreği yandı, yandı, yandı ona.»

Nihayet, en doğru hareketi, «musikinin şifa verirken öldüren tesellisinden kaçan» Nihâl'in yaptığı hareketi yapıyorum, gramofonu durduruyorum. Yanımdaki gazeteyi birkaç kere yüzüme sallayarak sinekleri dağıttıktan sonra birinci sahifedeki şiiri, Gandi'nin açlık grevini, vilâyetin artırma, eksiltme ilânlarını tekrar okumağa başlıyorum.

Hasılı yolda hastalık, yolculuğun hiç bir başka sıkıntısına, felâketine benzemiyor.

ESKİ CUMA

Çocukluğum bir asker doktoru olan babamın peşinde küçük Anadolu şehirlerinde geçmiştir.

Mektebi sevmezdim. Dersten kaçarak bahçenin bir köşesindeki cami tabutluğunda saatlerce tek başıma oturduğum, teneşirler üstüne kurşunkalemiyle kuş ve gemi reşimleri yaptığım olurdu.

Sınıfta harıltı gürültü, sopa ve tokat sesleri, çocuk feryatları arasında Tecvit, Emsile, Sarfı Osmanî gibi birbirinden tatlı dersler okunurken gözlerimi pencerenin bir köşesinden karşıki minarenin tepesine uydurur; durmadan cumayı düşünürdüm.

Hesap dersinde sınıfın en kötü talebesi muhakkak bendim. Fakat cumaya kaç gün, kaç saat kaldığını arkadaşlarım arasında benim kadar iyi bilen yoktu. Pazar, pazartesi geçip cuma uzaktan görünmeğe başladı mı bende de bir sevinç, bir yürek çarpıntısıdır başlardı. Hele perşembe günleri bambaşka bir çocuk, âdeta güler yüzlü, uysal, çalışkan bir talebe olurdum.

Gelelim şimdi cumanın bana getirdiği eğlencelere ve saadetlere...

Sabahleyin erkenden kalkarım... Mevsim kış; hava kapalı; yağmur ince ince çiseliyor... Ben yaşta bir alay çocuk, yalınayak, başı kabak karşıki kale duvarının dibinde kaydırak, çelik - çomak oynuyorlar... Daha ötede son yağmurlardan havuz biçimine girmiş bir yalakta kayık yüzdürülüyor. Arasıra burada deniz savaşları da

olur. İki taraf tahtadan, tenekeden gemilerini yalağa salıverirler; karşıdan suya taş, toprak atarak birbirlerinin donanmalarını batırmağa çalışırlar. Bazen suya iri kaya parçaları da düşer... O vakit torpil patlamış gibi etrafa sular fışkırır, düşmanın gemileriyle beraber yüzü, gözü cumalık elbiseleri de yanar... Bu sefer saç saça baş başa sahici bir muharebe...

Şunu da söylemek lâzım ki, bizim zamanımızda sade deniz oyunları değil, bütün oyunlar böyle dövüşle, dayakla biterdi.

Gelgelelim bana... Sokağa çıkmak, çocukların arasına karışmak için pencerede, kafeste kuş gibi, çırpınırım. Fakat bu, bana yasak edilmiştir. Çünkü onlardan kötü huylar kapman, ayıp sözler öğrenmem ihtimali vardır. Amma bunlar, benim mektep arkadaşımmış... Her gün Tahtalıhocanın mektebinde bir kazanda kaynıyormuşuz! Olmaz. Hem bir gün nasılsa girdiğim bir taş muharebesinde ağzımdan yaralandığımı, üç gün kapalı dudaklarımın arasından emzikle süt içtiğimi ve kangren tehlikesinden zor kurtulduğumu nasıl unutuyormuşum?

Öğle yemeğinden sonra babamın neferinin işi biter, elele sokağa çıkarız. Yağmur çiseliyor. Fakat taş yağsa görecek halde değilim. Gelelim şimdi eğlence yerlerine.

Bu mevsimde büyük caminin önündeki musalla taşında daima bir iki tabut bulunur. Ölü tanıdık olmuş, olmamış ne çıkar? Bize bir parça gönül eğlendirecek, heyecan verecek bir şey lâzım... Hem bunun ayrıca sevabı da vardır.

Tabutların etrafında türlü türlü adamlar dolaşıyor... Gerçi daha evvel davranıp cenazenin evden çıktığını görmeğe gidemedik amma burada da arasıra ağlaşıp bağrışmalar olur... Bunlara acıyacağız. Ölünün nasıl öldüğünü masal gibi dinleyeceğiz. Sonra, çoluk çocuk, asker hoca bir arada kalabalık bir alayla mezarlığa gidiş. Ölü, mezara indirilirken büyüklerin bacakları arasında beyaz kefenini görmeğe çalışmak... Nihayet Talkın...

Ölü, mezara girer girmez Münkir Nekirin sopa ile başına dikilerek sorgular sorduğunu, Talkın veren imamın bu sorgulara verilecek cevapları bizim derse kalkan arkadaşlara yaptığımız gibi— gizlice fısıldadığını, ölünün arasıra sopa yedikçe acı acı bağırdığını ve imamın korkudan birkaç adım geri çekildiğini ya arkadaşlardan, yahut da din dersleri hocasından duymuştum.

Oyunsuz, eğlencesiz çocuk için bundan daha renkli ve heyecanlı dram olur mu?

Kalabalık dağıldıktan sonra nefer beni bir türlü mezarlıktan çıkaramazdı. Servilerin arkasına, taşların dibine saklanır. Talkıncı imamı gözetlemeğe, dinlemeğe çalışırdım. O vakitler mezarlıkta söylev vermek gibi şeyler olmadığı için gömme töreni çabucak biterdi.

Bir parça daha mezar taşlarının arasında dolaşıp bir kâğıt parçasına :

«Bülbül-i şeyda iken bu kabri seyran eyledim»
«Mader-i bibahtımı nalân ü giryan eyledim»

gibi bir iki beyit kopya ettikten sonra dışarı çıkardım.

Akşama dünya kadar vakit var. Ahmak ıslatan hâlâ kesilmiyor.

Biz neferle elele, bomboş sokaklarda yürüyoruz. Derken elimizdeki para ile çay içmek için bir kahveye giriyoruz. Burası kalabalıktan, tütün dumanından, tavla, iskambil şakırtısından durulmayacak hale gelmiş. Bu gürültünün içinde peykelere tüneyerek uyumuş ihtiyarlar var... Haydi, gene sokak, gene yağmur.

Akşam artık yaklaşmıştır. O kadar beklenen cumanın daha sabahında başlamış cumartesi acısı saatten saate artmakta, dayanılmaz bir sıkıntı ile yüreğimi kavramaktadır.

Neferin nalçalı kunduraları ağır ağır kaldırımlara sürünürken tuhaf bir takırtı çıkarırdı. Bu ses, âdeta benim çocukluğumda çektiğim cuma sıkıntısının sesi olmuştur.

Cuma gezintileri sonunda akşam ezanına doğru ben yaşta, yahut daha büyük birçok çocukların aynı isteksiz adımlarla ağır ağır mahallelerine, yahut mekteplerine döndükleri görülür, sokaklar, bu bahsettiğim kundura takırtılarıyla dolardı. Eğlenmemiş insanları geri geri giden ayaklarının sesi...

Bugünkü benliğimde o zamanlardan ne gibi izler kaldığını bilemiyorum. Yalnız şimdi hayatı tersine yaşıyormuşum gibi kendimi o vakitten daha canlı ve istekli bir adam buluyorum.

Bugün mekteplerimiz artık o eski mektepler değildir. Çocuklar, oralarda eskisi gibi sıkılmıyorlar. Fakat

küçük Anadolu şehirlerinde —büyükler de aşağı yukarı öyledir ya— yeni pazar hâlâ eski cumadır.

Bunu kışın Anadolu'da dolaşırken görüyorum. Gene sisli, puslu bir tatil günü... Çamurlu sokaklarda üçer, beşer kişilik çocuk kümeleri... Üstelik aralarına kasketli mektep kızları da katılmış... Bu kümelerden biri ahır kapısına, mağara deliğine benzeyen bir sinema kapısında on beş yıl evvelki bir Amerikan haydut filminin resimleri önünde kara kara düşünüyor.

Ötede başka bir küme, çamurun ortasına çömelmiş bir devenin, nalbant dükkânının önünde nallanan bir atın, tekerleği tamir edilen bir kamyonun etrafını çevirmiş... Daha ileride bir gaz tenekesini, delik bir sepeti futbol oynar gibi ayaklarıyle birbirlerine atanlar var... Arada işsizlik hırçınlığından, can sıkıntısından doğma kavgalar, dayaklar da hiç eksik değil... Derken akşam yaklaşıyor; içeri mahallelere, yatı mekteplerine doğru bir akındır başlar. Sokaklar o çocukluğumda beni çıldırtmış kundura sesleri, bekçi sopası gibi kaldırımda sürüklenen o ağır takırtılarla dolar...

Ben bu sesi gayet iyi tanırım; eve dönerken kunduraları bu sesle tıkırdıyan çocuğun ne kötü bir gün, ne sis pus rengi bir tatil geçirdiğini bilirim.

Eski cumanın bu uğursuz can sıkıntısını yeni pazara miras bırakmasına meydan vermemeli, tatil gününe mutlaka hareket ve neşe verecek bir şeyler düşünmeliyiz.

YENİLİKLER

Sene 1913; Büyük Muharebe eli kulağında...

O zamanın gençliği Osmanlı devletiyle beraber memleketi de bir uçuruma doğru götüren sebeplerden bazılarını yalan yanlış sezinlemeğe başlamıştı. Bunlardan biri Anadolu'ya yapılmakta olan haksızlıktı. Asırlardan beri bütün kuvvet İstanbul'a verilmişti. Devlet adamları, iş adamları Anadolu'da yalnız bir asker ve zahire deposu, idealist gençlik ancak uzaktan sevilir, okşanır ve acınır karanlık ve esrarlı bir evliyalar diyarı görüyordu.

Balkan felâketinden sonra İstanbul'da bir kalkınma hareketi oldu; gazetelerde bazı yazılar yazıldı. Bunlardan biri merhum Şehabeddin Süleyman'ın «Gençler Anadolu'ya» başlıklı bir makalesiydi.

Gençler o zaman makale ile, nasihatle pek Anadolu'ya rağbet edeceğe benzemezlerdi. Bazıları kalem kâtipliği filân gibi küçük bir işle İstanbul'da tutunamazlarsa ağlaya sızlaya yakın vilâyetlerden birine çıkarlar, orada dünyanın öbür ucunda sürgüne gönderilmiş gibi âh-u zâr içinde vakit geçirirlerdi.

Şehabeddin Süleyman'ın makalesini okuduğum zaman Bursa'daydım. Bana da heves geldi ve orada çıkan el kadar bir gazete için ben de «Yıldızlar» adlı bir makale yazdım.

O vakitki aklımca *Yıldızlar* sembolü, bir gökyüzü gi-

bi geniş, derin ve karanlık Anadolu'ya yer yer serpilmiş kasabalarımızın sembolü.

Gençliğin, hele bizim yetiştiğimiz zamanlardaki gençliğin imaj, teşbih, istiare zevkini mazur görmeli!

Memleketin halini ışık ve karanlıkla izah eden bu makalede İstanbul, bir güneş olarak tasvir ediliyordu. Fakat ancak çevresini yarımyamalak aydınlatabilen, ışığı Marmara kıyılarından ötesine geçemeyen cılız bir güneş. Bu güneşin tek başına Anadolu'yu kurtarmasını beklemek boş hayaldi. Şu halde o, yurdun bir köşesinde kendi kendini paralayadursun, biz gençler üçer, beşer içerilere yayılmalı, bir güneşe muhtaç olmadan yaşayacak ve çevrelerini aydınlatacak küçük küçük ışık kaynakları yaratmalıydık. Bizim için kurtuluş ancak bu yıldızların parlamasıyle başlayacaktı.

Çocukluğun birçok hatıraları arasında bu yıldızlar imajını da unutup gitmiştim. Fakat Cumhuriyetten sonra onu tekrar hatırlamağa başladım. Hem de sık sık. Ne zaman bir Anadolu kasabasının elektrik, şimendifer, mektep, fabrika gibi ehemmiyetli bir yeniliğe kavuşması vesilesiyle, kendiliğinden bahsettirdiğini işitsem benim *yıldızlar* aklıma gelir. «Hele şükür, biri canlanmağa başlıyor.» derim.

Anadolu benim çocuk hayalimin umduğundan çok daha çabuk değişiyor, ve yenileşiyor. Hem bu yenileşme eşyada değil, insanlarda da âdeta görülecek gibidir.

Yalnız tabiî ruhlardaki yıkılıp yapılışlar idarelerde ve maddî eşyadaki kadar çabuk ve pürüzsüz olamıyor.

Eskiden yeniye geçiliş esnasında görülen sevimli acemiliklerden bir ikisini not ediyorum.

Vilâyetlerden birinde İstanbullu bir bildikte misafirim.

Aralık kapıdan on dört, on beş yaşlarında sevimli bir çocuğun bakıp bakıp çekildiğini görüyorum.

Ev sahibi bir aralık dışarı çıkıp girdikten sonra gülerek :

— Komşumuzun bir çocuğu var. Diyor. Zeki bir şey. Ortamektebe gidiyor. Kitap okumağa meraklı, sizin de bir kitabınızı okumuş. Sizi yakından görmek istiyor. İzin verir misiniz?

Ben gülerek :

— Bu ne tekellüf? Gelsin, diyorum.

Fakat çocuk içeri gireceği yerde sokağa fırlıyor. Ben de, ev sahibi de şaşırıyoruz. Biraz sonra bunun sebebi anlaşılıyor. Ortamektep talebesi çocuk, benim yanıma başı açık girmenin ayıp olacağını düşünmüş, evden şapkasını almağa gitmiş. Mektepte başı açık ders okuduğuna hiç şüphe olmayan çocuk, benim yanıma kulaklarına geçmiş bir kasketle giriyor ve karşımda oturuyor.

Notlarımdan birinde lüks otomobili olan, fakat odunu ve odunluğu bulunmayan bir modern otelden ve onun temiz yürekli garsonundan bahsetmiştim.

Bu otele bir kere daha döneceğim.

Odalarında abajurlu masa lâmbası, sümen ve papyebuvar gibi birkaç lüks eşya bulunan bu otele elektrik zili yapılması da unutulmamış. Yalnız, garsonu hangi

odanın çağırdığını gösterecek fiş yok. Merdiven başındaki zil öttü mü adamcağız tıkır tıkır merdivenleri çıkıyor ve oda kapılarını birer birer çalmağa başlıyor:

— Yahu zil buradan mı çalındı?

— Aa. Buradan değil.

— Yahu zili sen mi çaldın?

— Hay Allah cezanı versin be... Uykudan uyandırdın...

— Yahu affedersin beni sen mi çağırdın?

— Git be oğlum... kaçıncı defa bu?

Garson itile kakıla bütün odaları dolaşıyor. Ta kendisini çağıranı bulana kadar...

Ben bu derde bir çare buldum:

— Bak buraya... Ben seni çağıracağım zaman zili üç kere çalarım... Anladın mı? Üç kere çalmayınca buraya gelmeyeceksin, dedim.

Keşfim garsonu pek keyiflendirmiş olacak ki başka odalardaki müşterilerle de konuşarak onlarla da birer parola takarrür ettirdi.

Fakat işaretler çoğalınca bu defa da kendi şaşırmağa, ikide birde:

— Yahu, seninki üç müydü, iki miydi?

Diye gene kapıları çalmağa başladı.

Şarka yakın bir vilâyetteyim. Penceremin karşısında bir şekerci dükkânı var...

Sokakta dolaşan birkaç çocuğun bir analık bu dükkânın önündeki süprüntüleri eşelemeğe başladıklarını görüyorum.

Hava son derece soğuk. Çocukların ayakları çıplak, sırtlarında bir gömlekten başka bir şey yok... «Zavallılar galiba fıkaralıktan çörek filân kırıntıları arıyorlar» diyorum. Hatırıma Fikret'in :

«İki mat'un-ı şekvakâr-ı hayat
«Arıyorlar hayatı mezbelede»

mısraları geliyor.

Fakat bir bakıma da çocuklar pek fıkara değil, çünkü başlarında oldukça pahalı eşyadan sayılan âbani sarıklar, kavuk heybetinde arakiyeler var...

Biraz sonra dışarı çıkıyorum. Çocuklar hâlâ aynı işle meşgul. Merak ederek yanlarına yaklaşıyorum, soruyorum. Şekercinin süprüntüleri arasında ne arasalar beğenirsiniz? Söylemezsem bulamayacaksınız... (L..) çikolatası mükâfatlı müsabaka kartları!...

BALO

Bu gece karşıda balo var.

Hafif bir soğukalgınlığı sebebiyle dışarı çıkmamağa, oteldeki odamda çalışmağa karar verdim. Fakat daha ziyade sokaktaki hazırlığı seyrediyorum.

Bina eski bir tütün deposu. Kuşdili'ndeki eski salaş tiyatrolar biçiminde hantal, sevimsiz bir şey... Fakat ne çare ki kasabada daha geniş bir balo salonu bulunamadı. Tertip komitesi iki günden beri bunu elden geldiği kadar süslemeğe uğraşıyor. Salonun duvarlarına halılar, bayraklar, tablolar asıldı. Tahta direkler renk renk papyefriselere büründü; aralarında tırtıllı uçurtma kâğıdından mahyalar kuruldu.

Hele tavandaki yıldız biçimi lambadan sokak kapısına kadar uzanan muhteşem uçurtma kuyruğunun temsil ettiği kuyrukluyıldız gecenin süksesi olacak... Yalnız, döşemenin toprak olmasına bir çare bulunamadı. Vakit olsaydı buraya üç beş teneke çimentodan ucuz bir pist döktürmek işten bile değildi. Fakat bu, kasabanın ilk büyük balosu olduğu için nasıl da düşünülememişti. Komite âzasından bir kısmı yere kilim döşemek fikrindeydi. Gençler buna itiraz ediyorlardı.

— Dansın birinci şartı ayakların iyi kaymasıdır. Zeybek oynayacak değiliz.

Şakacı bir zat :

— Daha iyi ya. Davetlilerden birçoğu dansa yeni başladılar. Yer kaypak olursa çabuk düşerler, bir yerlerini kırarlar, diye onlara takılıyordu.

Böyle olmakla beraber topraklar el silindirinden geçirilerek dümdüz bir hale getirilmişti. Münasebetsizin biri yere su, gazoz filân döküp çamur yapmazsa hiç bir tehlike yoktu.

Bir başka aksilik de vilâyet merkezine ısmarlanan cazbandın yetişememesiydi. Bereket versin kasabada bayram düğünlerinde çalışan birkaç kişilik bir çalgı takımı vardı. İstanbul'lu bir amatör, kemanla klarnet çalan bir, iki genç daha bularak bunların başına geçmiş, dün geceden beri dans müziği prova ettiriyordu.

Prova da bunun bitişiğindeki boş dükkânda yapılıyordu. Yarıya kadar indirilmiş demir kepenklerin kâh Valansiya, kâh Madr ve Ramona nağmeleriyle sarsıldığı işitiliyordu.

Şef, gayretli bir adamdı. Pişmeğe muhtaç olan parçaları durmadan tekrar ettiriyor, arasıra da aletleri tek tek çaldırarak falsoları düzeltiyordu. Dükkânın kapısına bir alay çocuk birikmişti. Bunlar, çalgıcıları görmek için kepenklerin altına fazla sokuldukça içerden değnekli bir delikanlı çıkıyor, tavuk kışlar gibi çocukları etrafa dağıtıyordu.

Kasaba yerlilerinden Şakir adlı bir eski Darülfünun arkadaşım vardı. Mektebi bitirdikten sonra memuriyete filân heves etmeyerek işinin başına dönmüş, bir daha İstanbul'u ağzına almamış akıllı ve becerikli bir iş adamı.

O gece Şakir de baloya gidecek, bir sene evvel vilâyet merkezinde yaptırmış olduğu smokini ilk defa giyecekti. Yalnız dans etmesini bilmiyordu. Sabahleyin otelde beni bulmağa geldi :

— Biz kasabanın yüksek tahsil görmüş tektük münevverlerinden biri sayılıyoruz, dedi, eğer dans edemezsem hemşehrilere, hele İstanbul'lu memur ailelerine karşı ayıp düşecek. Öyle ya dört sene de İstanbul kaldırımı çiğnedik. Gerçi bizim zamanımızda böyle şeyler yoktu amma ne olursa olsun, senin anlayacağın kasabanın yüzünü ağartmak lâzım. Bana bir parça dans öğreteceksin...

Gülmeğe başladım :

— İyi amma o dans bir günde, beş günde öğrenilir şey değil iki, dedim.

— Sen o kadar ilerisine gitme. Biraz fokstrot, biraz tango, bir iki de figür migür öğret, ben işin içinden çıkarım... Zaten iyi dans bilen de kaç kişi var ki?

Ne denir? Hayatta akla gelmediği halde başa gelen birçok şeyler gibi bu dans hocalığını da zar zor yapacağız. Bereket versin Şakir, askerlik etmiş, mızıkaya ayak uydurmayı öğrenmişti. Karşı dükkândan gelen dans müziğinin sesini daha iyi duymak için pencereyi açarak dönüp dolaşıyor, ben, oturduğum yerden ona yapılacak hareketleri tarif ediyordum.

Bir aralık gülmeğe başlamıştım. O da anlamadan gülerek :

— Ne oluyorsun? dedi.

— Seninle yirmi sene evvel Darülfününda merhum Şehbenderzade Hilmi için haızrladığımız ağırbaşlı felsefe imtihanını hatırladım. Biz, o zaman yapılacak şeyi şimdi kırkından sonra yapıyoruz. Ona gülüyorum, dedim.

Şakir, derin bir «ah» çekti:

— Dünyaya erken gelmişiz, dedi.

Bir iki saat böyle güle eğlene derse devam ettikten sonra durduk.

Şakir'in dansı karşıdaki cazbandın âhengiyle mütenasip denebilecek bir dereceye gelmişti. Gece korkmadan İstanbul'lu bayanların karşısında reverans yapabilirdi.

Dersten sonra biraz da otelin sofasında oturduk. Burada da hazırlık vardı. Bir köşede iki genç, dairelerde kullanılan delme makinesiyle konfeti kesiyorlardı. Birkaç kişi de uçurtma kâğıdından yapılmış zarflara mis sabunu, kâğıt şapka, ipten örülmüş kuşak, düdük gibi hediyeler, sürprizler koyuyorlar, bunlardan meselâ tarağın saçsız bir avukata, aynanın çirkinliğiyle meşhur bir kadına, tıraş bıçağının çok söylenen bir belediye âzasına çıkması gibi tuhaflıklar için tertibat yapıyorlardı.

O akşam, yemek yediğim lokantada hep bu balodan bahsediliyordu.

Kasabada tuhaflığıyle meşhur bir yağcı Hacı vardı.

Komite, Hacı'ya da hem en pahalısından bir bilet satmıştı.

Müşteriler: — Hacı, baloya nasıl gideceksin? Kızlarla nasıl dans edeceksin? diye adamcağıza takılıyorlar.

O: — Helâl ve hoş olsun. Beş kâğıdı saydırdılar. Elbette gideceğiz, diyordu; velâkin bir şeye aklım ermiyor. Bizim bildiğimiz bir insan, parasını verip eğlentiye gitti mi başkaları oynar, o, oturduğu yerde bakar, eğlenir. Bu baloda adamı parasıyle oynatıyorlar. Lâkin doğrusu ben, eski kafalı filân değilim amma ihtiyarım. Oynıyamam. Gönlüm bulanır.

Müşteriler hep bir ağızdan : — Öyle şey olmaz... Hem kadınlar, adamı zorla kucaklayıp kaldırırlar. İş, senin bildiğin gibi değil, diyorlar, ihtiyar adamı bağırıp çağırdıkça kahkahadan kırılıyorlardı.

Bu lokantada Musa adında bir garson, yahut çırak çalışırdı. O akşam, Musa'nın siyah bir çuha pantolon, omuzundan düğmeli mor kadife bir gömlek giymiş olduğunu gördüm. Saçlar bir yana taranmış, kunduralar parıl parıl boyanmıştı.

— Ne o Musa? Sende bir hazırlık var. Yoksa baloya mı gidiyorsun? dedim.

O güldü :

— Yok beyim... Balo kim, biz kim? Ahbaplardan birinin düğünü var da oraya davetliyiz, dedi.

Ne âlâ! Demek bu gece bütün kasaba eğleniyor.

Yemekten sonra odama döndüğüm zaman Şakir'i sofada beni bekliyor buldum.

Gündüz ona : «Dans ettiğini göremiyeceğim. Bari balodan evvel uğra da süsünü göreyim» demiştim. Arkadaşım sözümü ciddiye almış, bana yeni smokinini, rugan iskarpinlerini görtermeğe gelmişti. Bir de bo-

yunbağısını bağlamayı becerememişti. Kıravat yana çarpılıyor, ne kadar düzeltse bir dakika sonra éski halini alıyordu.

— Şuna bir çare bul Allahaşkına, dedi, biraz daha uğraşırsam yakalık paçavraya dönecek. Küçük bir iğne ile arkasından tutturayım, dedim, o da olmadı. Haltettim de hazır kıravat almadım.

Elbirliğiyle kıravata muvakkat bir intizam ve sükûn temin ettikten sonra oturduk, karşılıklı birer kahve içtik.

— Çalgı oisaydı da şu dansı bir kere daha prova etseydik iyi olurdu ya neyse, diyordu.

Kendisiyle beraber baloya gitmem için beni bir kere daha zorladı. Gündüzki sebepleri tekrar ettim. İçinde öyle bir bayram çocuğu hevesi kaynıyordu ki bir insanın ortada ciddî bir mani yokken kendini bu zevkten mahrum etmesini âdeta aklına sığdıramıyordu. Vaktin erken olmasına rağmen duramadı, biraz dar gelen pantolonun asi bir kaza çıkarmaması için dualar ederek sokağa çıktı.

Sokak, şenlik gecesi gibiydi. Epeyce bir zaman fenerler, bayraklarla süslü balo kapısının önünde biribirini ezen ahaliyi, çocukları seyrettim.

Kasabanın üç, yahut dört arabası durmadan gidip geliyor, kapıda bekliyen teşrifatçı gençler bunlardan inen kadın ve erkeklere kalabalığın arasından yol açabilmek için âdeta ahali ile boğuşuyorlardı.

Davetlilerin birçoğu da yayan geliyordu: Renk renk açık tuvaletlerin üstüne mantolar giymiş, pelerinler atmış kadınlar, smokinli, yahut sadece koyu elbiseli erkekler; aralarında çarşaflı birkaç ihtiyar kadın...

Saat ona doğru depo yükünü alınca çalgı başladı. Sabaha kadar Valansiya, Madr, Ramona ve Zeybek havasiyle belki yirmi defa uyanıp uyudum.

Öğle yemeğine giderken Şakir'e tesadüf ettim. Şimdiye kadar gecenin on, nihayet on birinden sonrasını görmemiş gözleri şiş, fakat memnundu.

— Gelmediğine hata ettin, dedi, o dans, ne güzel şey Yarabbi... İnsan, huri kızlarının kucağında uçuyor gibi... Ne fevkalâde dans ettiğimi göreydin şaşardın... Çok nezih, asri bir gece geçirdik doğrusu... Danslar, zeybekler, şiirler, monologlar, sürprizler, salon oyunları... Yok, yoktu... Hiç bir yolsuzluk çıkaran da olmadı... Bu, Avrupa'da da bu kadar olur...

Şakir'den ayrıldıktan sonra lokantaya girdim. Musa, gene her günkü çapaçul kılığına bürünmüş, yırtık terliklerini çıplak ayaklarına takmıştı.

— Nasıl düğünde iyi eğlendin mi Musa? dedim.

Yüzünü buruşturarak :

— Eğleniyorduk ya... Bir yolsuzluk oldu bey, dedi, erkekler sokakta, kadınlar arka bahçede eğlenti yapıyorlardı. Delikanlılık bu ya; şeytana uyduk... Bir arkadaşla arka sokağa dolandık; tahtaperdenin arkasından kadınların oynadığını seyretmeğe başladık. Bir kötülükten değil ya, sanki nasıl oynuyorlar diye... Bekçi, bizi görmüş, jandarmalara haber vermiş... Bizi yakaladılar: «Utanmaz herifler, siz elâlemin nikâhlı karılarını gözetlersiniz, ha...» diye bizi çalyaka karakola götürdüler... Başımızı kurtarasıya kadar anamızdan emdiğimiz burnumuzdan geldi.

DAHA DÜN

Anadolu notları arasına bugün dumanı üstünde bir Rumeli notu sıkıştırıyorum.

Trenle Çatalca'ya şöyle bir gidiş, geliş... İstanbul sonbaharı için bundan daha hoş bir gezinti olur mu?

Arkamda ipincecik bir elbise, ayağımda bir yazlık iskarpin... Yalnız geceye doğru belki hava serinler diye koluma hafif bir pardesü alıyorum. Ben, daha köşebaşını dönerken hafif bir yağmur çiselemeğe başlıyor. Ziyanı yok. Yaz yağmuru ne kadar sürer...

Kompartımanda yalnızım. Tren Kumkapı'ya yaklaşırken penceren hafif bir serinlik geliyor. İhtiyaten pencereyi kapıyorum. Fakat serinlik kesilmiyor. Etrafıma bakınarak bir delik deşik arıyorum. Bulamayınca pardesüyü sırtıma alıyorum.

Bakırköy'ünü geçtikten sonra o da beni ısıtmamağa başlıyor. Bu defa, gene etrafıma, pencere ve kapı aralıklarına bakıyorum. Nihayet iskarpinlerim gözüme ilişiyor: Sokakta ben farkında olmadan altları ıslanmış; su, yavaş yavaş çoraplara yürümüş...

Florya'dan sonra artık ayaktayım. Çünkü gittikçe artan anlaşılmaz soğuğa karşı vagonun içinde dolaşmaktan başka çare yok.

Hava, duman ve yağmur içinde... Görünürlerde ağaç ve yeşillik olmadığı için etraf birdenbire bir kara kış rengi bağlamış.

İki buçuk saat sonra Çatalca... Trene yazın binmiş, kışın iniyor gibiyim. Üç, beş yolcu seller içinde istasyona doğru koşuyoruz. Bir dakika içinde iskarpinlerim çamur, pardesüm su içinde kalıyor.

Baskın o kadar ani ki yaz sıcağı bekleme odasından çıkmağa daha vakit bulamamış. Şimdiden soba yanmasına imkân olmadığı halde âdeta şüphe ile sobayı yokluyorum.

— Arkadaş, Çatalca nerede?

— Tâ şu karşı tepelerin ardında.

— Arabalar, otomobiller nerede durur?

— Karşıda durur amma, bugün yok... Yol fena olduğu için otomobiller yalnız güzel havalarda işlerler.

— Ben şimdi ne yapacağım?

— Şimdi de bir tane var.

Tren yolunun karşı tarafından adamın gösterdiği yere bakıyorum. Üstü açık birtakım çardaklar arasında bir otomobil görüyorum.

Meğer ben, alık alık etrafıma bakınıp bekleme odasında sobayı muayene ederken öteki yolcular oraya koşmuşlar.

Ben soluk soluğa yetiştiğim zaman araba dolduktan başka birkaç kişiyi, yerde açıkta kalmış buluyorum.

Şoför : — Ben artık gelemem, yollar çok fena; diye nazlanıyor, kalanlar :

«Yapma Allahaşkına... İstasyon binasında bir de iki çocuklu kadın kaldı» diye yalvarıyorlar.

Nihayet, şoför tekrar döneceğine söz veriyor ve gidiyor.

Yolculardan bir, ikisi tekrar istasyon binasına dönüyorlar. Ben, bu sefer de atlarım korkusu ve yağmur altında beklemek bir nevi kıdem hakkı kazandırır ümidiyle oradan ayrılmıyorum.

Çardaklardan biri kır kahvesi... Üstünde ağaç dalları ve tektük yapraklar var. Kahve ocağının bulunduğu yerin üstü ve etrafı nisbeten daha muhafazalı... Fakat nihayet tramvay sahanlığı genişliğinde bir yerde kahveci, kahvecinin bir alay hırdavatı ve iki müşterisi barınıyor. Ben, yanaşmağa cesaret edemeyerek uzaktan hasetle bakıyorum.

Onlar, bu hissimi anlamışlar gibi: «Siz de buyurun, ıslanmayın» diyorlar.

Müşteriler benden beter giyinmiş iki genç. Birisi tepemizdeki otların arasından akan yağmuru göstererek: «Hâşâ huzurdan çıplak bir çingene zemheride balık ağının içine girmiş, Allah dışarda kalanlara imdadeylesin, demiş... Bizim vaziyetimiz de ondan farklı değil amma gene Allah şu kahveciden razı olsun» diyor.

Dert arkadaşlığı başka şey. Çabucak ahbap oluyoruz, biribirimize kahveler ısmarlıyoruz, sigaralar ikram ediyoruz. Kahveci izahat veriyor:

— Hava bugün Çorlu panayırını berbat etti. Panayır haftaya burada kurulacak. Bu çardakları onun için hazırlıyorlar. Hemen Allah fakir fıkraya acısın da hava böyle gitmesin...

Kahveci insaniyetli adam. Şoförün «gelemem» diye nazlanmasının yol bozukluğundan ziyade niyet bozukluğundan ileri geldiğini, yani bizden fazla para çekmek için bu ağzı kullandığını söylüyor ve böyle bir teklif karşısında sıkı dayanmamızı tavsiye ediyor.

Otomobilin durmasıyla istasyona giden yolcuların yerden biter gibi birdenbire ortaya çıkmaları ve otomobile atlamaları bir oldu. Behim kıdem hakkı yandı; gene açıktayım. Fakat biraz evvel kahvede tanıştığım gençlerden biri büyük bir nezaketle bana yerini verdi.

İstasyondaki kadının iki çocuğu ve bohçasıyle beraber daha yeni bekleme odasından çıktığı görülüyordu. Fakat görmemezlikten geldik. Halbuki biraz evvel şoföre geri dönmesi için yalvarırken kendimizden ziyade o biçareyi ileri sürmüştük.

Evet, İstanbul'un burnunun dibindeki Çatalca'da, bu eski vilâyet merkezinde istasyonla şehir arasında adamakıllı bir yol yok. Yağışlı havalarda arabalar ortadan çekiliyor, halk, muhasarada kalıyor.

Biz yağmurların ilk başladığı günde bu on dakikalık yolu âdeta maceralarla geçtik. Bir, iki kere devrilecek gibi olduk; küçük bir dereye daldık, çıktık. Sonra bir tarladan iki, üç metre yüksekliğindeki caddeye çıkabilmek icin —beygirle mania atlama yarışı yapar gibi— dört, yahut beş defa gerileyip ileri saldırdık.

Her defasında tam tepeyi tutacağımız saniyede makine soluya, hırlıya duruyor, sonra geriliyor, şoför bizi

kenardaki hendeğe dökmemek için türlü manevralar yapıyor. Yolcular «aman oğlum, biz inelim bari» diyorlar. Şoför: «Araba ağır olursa daha iyi» diye cevap veriyor. Biz, beş yolcu, âdeta safra vazifesi görüyoruz.

Çatalca'da yemek ve gezinti :

Yağmur aşçı dükkânının camından geçerek önümdeki masanın muşambasına damlıyor. Hazır yemekleri gözüm kesmediği için ateşe bir dilim et koydurdum. Tavanları delip geçen yağmurun benim yazlık iskarpinleri ne şekle soktuğunu anlatmağa hacet yok. Potinimin içine kat kat gazete kâğıtları yayarak etin pişmesini bekliyorum. Sonra, artık hiç bir yağmurdan pervam kalmayacak surette ıslanmış olduğum için rastgele çarşıyı, sokakları dolaşıyorum.

Bu sefer daha iyi bir otomobille tekrar Çatalca istasyonu...

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse bugünkü panayır Çorlu'da değil, Çatalca istasyonunda, biraz sonra da trende kuruluyor.

İstanbul'da işliyemeyen bütün otobüslerin müşterisi burada.

Trenin bir saatten fazla rötarı var. Bu zamanı istasyonun arkasındaki hınca hınç dolu salaş kahvede, haykıra bağıra konuşma, şakalaşma, kavgalaşma sesleri, grmofon âhengi, tütün, meşin, ıslak çorap ve elbise kokuları içinde geçiriyoruz.

Nihayet geç vakit tren geliyor. Dediğim gibi Çor-

lu panayırı ve bundan başka bütün otobüs yolcuları burada...

Birinci, ikinci, üçüncü mevki farkı kalmamış. Herkes nerede yer bulduysa oturmuş.

Koridorların hali görülecek şey... Yerde, ayak altında yorgunluktan yarı ölü panayırcılar ve eşyaları. Üstlerinde ve aralarında biz sonradan gelenler.

Koridorda büyük bir sinek kâğıdına yapışmış sinekler gibiyiz. Yalnız, arasıra boynumuzu, omuzlarımızı, ellerimizi oynatabiliyoruz. Biraz sonra Hadımköyü yolcuları da bu kalabalığa katışıyor.

Yanımda hiddetli bir zat var ki durmadan bağırıp çağırıyor. Bu sesten korunmak için başımı iki yana çevirmekten başka bir hareket yapamıyorum ve yapışık kardeşlerin azabını bütün derinliğiyle anlıyorum.

Biraz sonra bu zatın başkanlığı altında bir şikâyet komitesi kuruldu; her istasyonda şimendifer memurları pencerenin önüne çağırılıyor ve tren kalkıncaya kadar münakaşa yapılıyor.

Tez şu: Kumpanya niçin Çorlu panayırını ve otobüslerin işlemediğini gözönüne alarak trene fazla vagon ilâve etmemiş?

Bu komite istasyonlar arasında da boş durmuyor ve ertesi gün kumpanyaya verilmek üzere varak-ı mihr-ü vefa projeleri kararlaştırıyor.

Benim şikâyetim ne bu sıkıntıdan, ne Şark Demiryolları Kumpanyasından. Ancak ve ancak önümdeki açık pencereden elbiselerime esip işleyen rüzgârla yakı gibi sırtıma yapışan ıslak, hain pardesüden. Bereket versin, ceketimin içine daha istasyonda iken bir, iki gazete yer-

leştirmiştim. Arasıra aleyhlerinde bulunursam amma her sıkıntıda gene o zavallı gazeteler imdadıma yetişiyor.

İçerdeki birinci koltuklardan birinde gayet iri vücutlu, halim ve asil yüzlü elli beşlik bir zat oturuyordu. Adamcağıza rahat mı battı, yoksa biçare göze mi geldi nedir? Yerinden kalktı, sırtında deve tüyü rengi bir palto, elinde, uzun, şık bir valizle koridora çıkmağa teşebbüs etti.

«Ne yapıyorsunuz?» diyenlere «istirham ederim, ineceğim» diyordu. Eh, adamcağızı zorla İstanbul'a götürecek değiliz ya. Çaresiz, daha ziyade sıkıştık ve onu da bağrımıza bastık.

Hiddetli zat : — Buraya mı iniyorsunuz? diye sordu.

— Hayır, Yeşilköy'e.

— Be birader çıldırdın mı? Daha Ispartakule'deyiz. Yeşilköy'e bu gidişle bir yıllık zaman var.

— Evet amma, ancak hazırlanabilirim. Elim sakattır da.

Şişman zat; yeşil bir eldiven içindeki sol elini bir mazeret olarak havaya kaldırdı ve bu manzara bizi derhal yatıştırdı.

Biraz sonra bu zatla bir kombinezon ve anlaşma yaptım. O, şimdiden yola düşerek adım adım vagonun kapısına ilerleyecek. İstasyona inince ben valizi pencereden kendisine vereceğim. Adamcağızın daha Ispartakule'ye gelmeden yerinden kalkmakta meğer ne kadar

hakkı varmış! Beş dakika, on dakika geçiyor. Bakıyorum. O, daha elini uzatsam erişeceğim bir uzaklıkta ahaliye yalvarmak, kendisine yol açmakla meşgul. Bizim için mesele yok. Çünkü Sirkeci'ye varınca bir ucundan bastırılmış bir krem tübü gibi nasıl olsa öbür ucundan istasyona fırlıyacağız. Fakat o bu gidişle bu üç metrelik yolu belki Yeşilköy'e kadar yetiştiremeyecek.

Nihayet Yeşilköy... Aradan o kadar zaman geçti ki ben, devetüylü paltolu zatı da, valizini de unuttum. Meğer o da pencereyi şaşırmış. Tren kalkacağına yakın kulağıma dışardaki kalabalığın arasından «aman yahu...» diye bir ses geldi. Baktım o. İri vücuduyle çocuk gibi vagonların önünde koşuyor. Neyse biz de hep birden bağırdık ve emaneti pencereden teslim ettik.

Bu anlattığım düne ait bir vaka. Bu satırları yazarken daha bu yolculuğun sarsıntıları vücudumdan gitmedi. Fakat gariptir ki ben, onu şimdiden geçmiş günler hatıraları arasına karıştırmağa ve sevmeğe başlamış bulunuyorum.

BİZDE İLK RESİMLİ RÖPORTAJ

Kütüphanemi karıştırırken elime *Serveti Fünun* koleksiyonunun eski bir cildi geçti.

Rasgele açtığım bir yaprağında *«İtalya ve Habeş Muharebesi hasebiyle Habeş Kralı Menelik Hazretleri»* diye enseden sıkma beyaz başörtülü, top kıranta sakallı bir resim karşıma çıkmasına göre tam otuz dokuz yıl evveline ait bir cilt.

Kitabı bir yerinden daha açtım: Bu sefer *«Bursa'dan bir mektup»* diye bir makale, makalenin sütunları içinde şimdiki bayram kartları büyüklüğünde yedi fotoğraf.

Makale şöyle bitiyor:

«Ey karî! İşte size Bursa mektubu ki gayet muhtasar, pek sade; âdeta ufak bir tarif-i seyahat! Lâkin bir büyük meziyeti var ki o da resimli olmasıdır. Taşradan muteber Serveti Fünun'a irsal edilen mekâtip arasında ilk defa olarak resimlisini takdime muvaffak olmakla iftihar eylerim.»

Demekki bugün gazetelerimizin, mecmualarımızın hemen yarısını dolduran resimli röportaj tarzı o tarihte Serveti Fünun'da başlamış ve bu itibarla bazı ulemamız gibi bana da bir tarihî vesikaya el koymak şerefi nasib olmuş.

Mamafih, hiç aranıp taranmadan, aylarca kütüphanelerde sürünüp nezle ve bronşit yakalamadan tesadü-

fün ayağıma getirdiği bu muvaffakıyet, beni fazla meşgul etmedi. Çünkü yine rastgele cildin ortalarına doğru açtığım bir başka yaprak zihnimi büsbütün başka yollara saptırdı.

Bu üçüncü yazı *«Yakacığı ziyaret»* isimli yine bir röportaj yazısı idi.

Zavallı Servetifünuncuk! Sahibi sayın Ahmet İhsan Tokgöz gibi sempatik, bembeyaz; fakat yine de dimdik bir ihtiyar haline gelmiş olan atılgan ve çok ileri mecmua! Demek resimli gazetecilikte, garp ağzı yeni edebiyatta olduğu gibi bu işte de önayak olmuş ve neler becermiş!

Tekrar Bursa mektubuna dönüyorum. İlk resimli röportajımızı baştan başa nakle imkân olmadığı için münderecatını hülâsa ediverеyim :

1 — İstanbul'dan ayrılışta Boğaz'ın tasviri, *«birbirinin ağuş-i muhabbetine atılan iki sahilin teşkil ettikleri vaziyet»* karşısında hayranlık.

2 — İlk resimli röportaj âleti olan «Poket Kodak» *tûlü 9 buçuk, arzı 7, irtifaı 6 santimetrelik* fotoğrafın tasviri.

3 — Muharrir, bindiği Bingazi vapurunun resmini almak istiyor. Fakat *«o güzelim vapurun manzara-ı hariciyesi boyasızlık yüzünden o kadar fena bir şekil almış ki»* eli ve vicdanı bunu fotoğrafla tesbite bir türlü yanaşamıyor.

Bu satırlardan anlaşıldığına göre bizim resimli röportajcılığın önü sonuna, evveli âkıbetine benzememiş.

Bugünkü röportajcı iki saat lop yumurta melâhatinde bir asfalt şosede yürüse de üçüncü saatin başında ezkaza ayağı bir hayvan *tezeğine* dokunuverse derhal yoldaki tezeğin ve ayağındaki kunduranın resmini alır ve «yollarda dizkapağımıza kadar pislik içinde yüzdüğümüzün resmidir» diye gazetesine gönderir.

Muharrir, biraz aşağıda «güvertede» *velâhane* etrafı seyreden iki yolcu görüyor, *«ne de tatlı konuşuyorlar: Bizim küçük makinenin* yani fotoğrafın *düğmesine dokundum»* diyor.

Gazetecilik o zaman ne sulh ve sükûnet, ne muhabbet ve nezaket mesleği imiş meğer! Bugünkü fotoğrafı muharrirlerimizden biri gazetesine getirdiği tramvay altında ezilmiş mütekait generalin kopuk kafası, Ayazağa'da öldürülen veznedarın, başına gelen belânın ne olduğunu sorar gibi bakan açık gözleri, Patrik Fatyos'un sırmalar, mücevherler içinde koltuğuna kurulmuş hürmetli cenazesi yerine, başbaşa muhabbet eden iki dostun resmini getirmeğe kalksa başmuharrir, onu boynuna, omuzlarına astığı makineli tüfek gibi karmakarışık âleti ve yedek parçalarıyle ya pencereden, ya merdivenden atar.

4 — Arkada yavaş yavaş uzaklaşan *şehr-i şehire* baka baka *Marmara'nın râkit sularını* geçiş. Bozburun'u dolanış ve Mudanya iskelesine *—vapurun sancak tarafından—* bağlanış.

İskelede iskele parasını tahsile mahsus demir dolaptan mürur ve uzun yolculuktan sonra gazinoda kahve, sigara...

5 — Vapur geldi diye artık *katarı* hazırlamağa başlamışlar.

Muharrir gişede gidip gelme şimendifer biletinin yirmi, yalnız gitme biletinin yirmi buçuk kuruş yani yirmi para fazla olduğunu öğreniyor ve *şu muamma-yi fiatın hallinde zihni pek âciz* kalıyor.

Resimli röportajların piri olan bu muharrir, inşallah hâlâ yaşıyorsa Deniz Yolları idaresinin geçen kırk sene içinde bu mantıksız yirmi para farkını kaldırmağa muvaffak olduğunu ve yalnız gitme biletleriyle gidip gelme biletleri arasında fark bırakmamış bulunduğunu görmüş olacaktır.

6 — Sonra, yine yol, o bitip tükenmez Bursa yolu, *Münâzır-i tabiiyeye meftunane* dalış.

«Lokomotif, dumanını savuruyordu. Zaten resmini seyrediyorsunuz.»

(Lokomotifin dumanını savurma hadisesini tesbit eden resim ya bir kazaya uğramış, yahut fazla gelmiş olacak ki gazeteye girememiştir.)

7 — İstasyon ile şehir arasındaki şose pek fena imiş, İstanbul'daki Çamlıca *tarikını*, yahut Kadıköy çarşısını andırıyormuş!

Kadıköy çarşısı içinden bugün tramvay geçmesine rağmen hâlâ bu darbımesel hükmündeki eski şöhretini muhafaza himmet etmektedir.

8 — Bunca meşakkatten sonra nihayet yolun sonuna geldik. Artık şehri tanıyacağız. Birinci gün *bazı hususi işlerin rüyeti ve küçük makinemizin yadigârı olacak şekli pişhâhınıza vazedilen zarif bir lando ile Çekirge karyesine kadar bir gidiş geliş... Hacivatın refiki o lâtifegû Karagözün seng-i mezarını görmek ve hayalini bizlere yadigâr bırakmış olan Karagözün ruhuna*

Fâtiha okumak. Kaplıcada istihmam. Hudavendigâr türbesi bahçesinde biraz ârâm, fakat rüzgâr soğukça estiği için ârâmı temdit kabil olamayınca şehre dönüş. Eh, zaten Bursa'da da görülecek, gösterilecek başka ne kalmıştır?

Eski röportaj usulü ile yenisi arasında bir fark daha: Eski türbeler ve mezarlar yerine yeni yapıları, merhum Karagöz yerine büyük memurları, Belediye reisini vesaireyi ziyaret, Karagöz'ün ruhuna Fâtiha okumak yerine onlara başka şeyler okumak...

9 — Dönüş ve dönüşün bir arızası. *Şimendifer yolda bir ufacık borusunu koparacak beş dakika kadar tevakkuf eylemişti ki bunu da pek büyük bahtiyarlık saydık.*

Bahtiyarlık burada ne kadar yerinde bir kelime. Muharrir, kırk sene sonra otomobille, kamyonla yapılacak yolculukları, günde bir iki kere patlayacak ufaklı büyüklü boru vesairenin tamiri için lâzım olan pompa, tel, çivi, tutkal gibi âletleri tesadüfen o taraflara yolu düşen başka arabalardan beklemekle geçecek saatleri daha o zamandan keşfetmiş gibi konuşuyor.

Gelelim ikinci röportaja...

Sıkılmazsanız ona da bir göz gezdirelim :

Üç buçuk sütunluk makalenin üçte ikisi Eminönü meydanını geçiş; burasını dolduran «*sebzeler ve meyvelerin ufacık dağlar gibi teşkil ettikleri yığınlara, esnafa kuşluk taamı yemek üzere ara yerlere yerleşmiş çorba, pilâv, zerde, kebap, köfte, kahve, çay, ekmek, peynir, bal*

satan adamlara,» Köprü'ye ve Haydarpaşa iskelesine dair tasvirler; vapur hayatı, keskin düdüklü şimendiferle muharririn *biraz evvel Eminönü'nü doldurduğunu söylediği sebzenin, meyvenin, kısmen yetiştiği* bostanlar arasından Kartal'a azimet, nihayet araba ile *Kadıköy yollarına nisbeten fevkalâde muntazam bir şosede tâ tepede cesim dağın cenab-ı hâlâsına yaslanmış olan Yakacığa varış...*

Yazının geri kalan bir sütunu köyden yine arkadaki yollara ve Marmara'ya bir bakış : *O zaman mebhut kaldım. Ah, şair olmalı imiş. Yahut gördüğümü olsun tasvire muvaffak olacak iktidarım bulunmalı imiş. Aman' Yarabbi, ne letafet!*

Sonra Ayazma kahvesinde istirahat ve köyde bir cevelânı *«Dedim ya dağ tepesinden Kartal üzerine bakış harikulâde»* ve ancak onun tasvirine de muharririn kudret-i şi'riyesi bulunmaması mani. *Fakat pişgâh-ı kariin-i kirâma takdim olunacak başka manzara yok.* Nihayet tek atlı talika ile *yokuştan sahil-i bahre doğru uçar gibi iniş...*

Bizce yalnız resimli röportajın değil, son senelerde not (*) ismi altında alıp yürüyen seyahat edebiyatının da babaları sayılmak lâzım gelen bu yazılardan şu çıkıyor ki :

Kırk sene evvel Yakacık ile Bursa İstanbullu için âdeta birer gurbet sayılıyormuş. Tevekkeli Nasrettin Hoca *beşiğin arkası gurbet* dememiş!

Cesim dağın hâlâsına yaslanmış Yakacık derken mu-

(*) Avrupa notu, Amerika notu, Anadolu notu, yol notu, deniz notu vs., vs.

harriri âdeta Toroslar'a, yahut Kop dağına tırmanıyor sanırsınız.

Bursa, o zaman İstanbul'da bir daireye kayırılamamış bazı kimsesiz ve talihsiz memurların; dostları, akrabaları ile helâllaşarak ve denizler, dağlar aşarak gittikleri bir sürgün yeri...

Gazeteci, bunları özene bezene anlatıyor, okuyucular da dünyanın ucu gibi görünen şu karşı sırtların ardında ne diyarlar, ne dünyalar bulunduğunu hayranlıkla görüyorlar.

Zavallı İstanbullu, neredeyse oturduğu yerde kokacakmış!

Masanın üstünde bir başka gazete var. Biraz evvel ona göz gezdirdiğim zaman birbiri ardı sıra üç havadis görmüştüm :

Bir mektebimizin bir kısım talebesi bayram tatilini geçirmek için Romanya'ya gidiyormuş; Van'a şimendifer yapılıyormuş; bir bayan doktorumuz Avrupa'daki tetkik seyahatinden dönmüş.

Kırk sene evvelkine nisbetle şimdiki İstanbullu, Evliya Çelebi, yahut Bay Tevfik Rüştü Aras kadar seyyahtır. Yeni hayatımızdaki değişikliklerin en hayırlılarından biri ona memleketini yalnız bir mücerret mefhum olarak değil, aynı zamanda da gezerek ve tanıyarak sevmeyi öğretmesi olmuştur.

MIZRAKLI DEDE

Bir akşam gazetesinin 21 ilkteşrin 1935 tarihli nüshasında okuduğum bir İzmir havadisi beni otuz senelik bir maziye götürdü :

İzmir'deyiz. Ele, avuca sığmaz haşarı bir çocuğum. Evde başa çıkamadıkları zaman beni İzmirli sütninemizin Dübekbaşı'ndaki evine misafir gönderiyorlar.

Ailece ona İzmirli sütnine deyip gireriz. Fakat kendisi Mora muhacirlerindendir. Yirmi yaşında memleketinden çıkmış, otuz sene İstanbul ve Anadolu'da gezmiş, kocasıyle sayısız çocuklarını öeteye, beriye gömdükten sonra nihayet bir gelini ve iki torunuyle beraber buraya yerleşmiştir.

Sütninenin evi taşları yosun bağlamış bir çıkmaz sokağın dibinde karanlık bir izbedir. Fakat ben, nedense burasını kendi güneşli ve bahçeli evimizden ziyade severim. O kadar severim ki bazen gece bile beni alıkoymağa mecbur olurlar.

İzmirli sütnine dervişti. Neyin dervişi olduğunu galiba benim gibi kendi de pek bilmezdi.

Sütninenin evi bir nevi kulüptü. Komşu kadınlar akşam yemeğinden sonra onun etrafına toplanırlar, geç vakitlere kadar çene çalarlardı. Bir yandan da dikiş dikerler, çorap örerler, hatta evlerinden tepsilerini, tencerelerini getirerek dolma doldururlardı. Bu gecelerde dinlediğim peygamber, evliya, cin peri masallarının tadını hiç bir zaman unutamıyacağım.

Burada bazen mahalle işlerinin konuşulduğu da olurdu.

Sütninenin evinde kaldığım gecelerden birinde ortaya gayet ehemmiyetli bir mesele atıldı:

Şehnaze Hanım diye bir komşu vardı. Gümrük kâtibi olan kocası aptestinde, namazında, halim, selim bir adamdı. Sabahleyin erkenden işine gider, akşam üstü elinde dolu mendiliyle evine dönerdi. Bir gün, başını önünden kaldırıp bir pencereye baktığını gören yoktu.

İşte bu melek gibi adam, bir sabah ayağına yeni çoraplar, arkasına yeni bir kat elbise giyerek evden çıkmış ve o gece eve dönmemişti.

Yatsı ezanı okunup da onun evine gelmediği anlaşılınca mahallede: «Eyvah, herif evlendi!» diye bir yaygaradır kopmuştu.

Mahallede kaç kadının yüreği bu cihetten yanık olduğu için onlar bu gizli evlenmelerin alâmetlerinde hiç yanılmazlardı. El altından yapılan tahkikat bu adamın Damlacık mahallesinde genç bir dul kadınla evlendiğini çabucak meydana çıkarıverdi.

Şehnaze Hanım, o gece bir sünnet çocuğu gibi ortaya alınmıştı.

Gençler bu adamın nur gibi karısı, altıntopu gibi çocukları üstüne bu işi nasıl tuttuğunu bir türlü akıllarına aldıramıyorlardı. İhtiyarlara göre Şehnaze Hanımın kocası karı üstüne evlenecek adamlardan değildi. O şıllık, basmış büyüyü, adamcağızın dilini, ağzını bağlamıştı.

Kabahat Şehnaze Hanımdaydı. Her kapısını çalanı anlayıp dinlemeden evine sokar, misafir diye baş kö-

şeye oturturdu. Her halde Damlacıklı tarafından gönderilmiş bir büyücü evin bir yerine gizlice bir büyü sokmuştu.

O geceki toplantıda ehemmiyetli kararlar verildi. Evlenme kılavuzu Karakaş Hanım Damlacık'taki eve gönderilecekti. Karakaş kurnaz, girgin bir kadındı. Gelinlik sormak bahanesiyle eve girer, hazırlanacak büyüyü usulcacık bir köşeye sokar, dışarı çıkarken de kapıya bir parçacık domuzyağı sürerdi. Hele domuzyağı, tesirinden hiç şüphe edilmiyecek bir ilâçtı. Hangi evin kapısına sürülürse o evin erkeği karısını domuz gibi görür, bir daha semtine uğramazdı.

Bizim İzmirli sütnine, Anadolu büyüklerine pek bel bağlamazdı. Kendisi bu noktada garip bir Rumeli gayreti güder, kendi memleketinden başka yerde iyi büyücü yetişemiyeceğini söylerdi. Sütnine, komşusuna, büyüsünü gene hazırlıyadursun, Mızraklı Dede'ye develer kesmeğe hazırdı. Tek kocası o aşiftenin elinden kurtulsun!

Şehnaze Hanım'ın o gece Mızraklı Dede'ye tavuk adadığı sırada en hafifi «edepsiz» olmak üzere evliya için ağza alınmaz kelimeler sarfettiğini işittim.

Daha garibi öteki kadınlar da aynı kelimeleri utana sıkıla tekrar ediyorlardı. Benim birdenbire tüylerim ürperdi. O zamana kadar birçok türbelere girip çıkmıştım. Bu mukaddes yerlere aptest alınmadan ayak atılmaz, içlerinde yavaş yürünür, alçak sesle konuşulurdu. Nasıl oluyordu da her zaman türlü Arapça tazim kelimeleriyle adları anılan bu evliyalardan birine bu Müslüman hanımlar ayıp ayıp şeyler söylüyorlardı. Pek bilemiyorum; bunu ya o gece, ya daha sonra sütnineye sordum. Bana garip bir hikâye anlattı :

Mızraklı Dede, gençliğinde ya hocasına, yahut o zamanlarda pek bol yetişen başka evliyalardan birine nasılsa küfretmiş. Fakat sonradan bütün ömrünce pişmanlık çekmiş ölürken de: «Benim adımı ananlar bana da öyle küfretsinler ki istediklerini yapayım!» diye vasiyet etmiş. Her halde garip bir dede!

İyi hatırlıyamıyorum; o sene mi, yoksa ertesi baharda mı, Dübekbaşı mahallesinden Mızraklı Dede'ye bir seyahat hazırlandı. Şehnaze Hanım, Karakaş'ın büyüsü ve Dede'nin himmetiyle muradına ermiş, kocasını Damlacıklı aşiftenin pençesinden kurtarmıştı. Bir sabah güneş doğarken kafile Dübekbaşı'ndan yola çıktı. Eski kara çarşaflarının etekleri yıkanıp kesilmekten dizkapaklarına çıkmış kadınlar, kimi kucakta, kimi yerde elele çocuklar, yiyecek sepetleri, testiler, bohçalar...

Sütnine, eve yalvararak benim için de izin almıştı.

Kafile Namazgâh'tan İkiçeşmeliğe çıktı. Oradan mezarlıklar arasından Bayramyerine, Eşrefpaşa camisine vurdu. Kızılçullu caddesinde bir zaman gittikten sonra sağa, Bozyaka yoluna saptı.

Daha henüz çırçıplak bağlar arasında uzun bir yürüyüşten sonra Kırkçamlar, nihayet Mızraklı Dede... Otura kalka iki saatte mi gittik, üç saatte mi bilemiyorum. Her halde çok uzun bir yol...

Mızraklı Dede'nin günü olduğu için oraya bizden başkaları da gelmişti. Arapderesi'ne ve karşı dağlara doğru çıplak, rüzgârlı bir yamaç... Aklımda kaldığına göre türbe bir kaya kovuğunun içindeydi. Örtüsüz bir

sanduka ile birkaç mumdan, bez parçasından ibaret bir dekor... Arapça tâzim kelimeleri istemeyen, bilâkis tahkir edilmekten hoşlanan bu garip Dede öteki evliyalardan bambaşka bir yol tutmuş bir kalender...

Adak tavukların birkaç damla kanıyle iktifa ediyor, etlerini gene onları getirenlere bırakıyor...

Şehnaye Hanım'ın tavuğunu pişirmek için bir çalı çırpı ateş yakılmıştı. Hava rüzgârlıydı. Ben, ateşe yaklaştıkça sütnine : «Sen bana emanetsin. Gitme, ateş sıçrar.» diye beni uzaklara koyuyordu.

Gazetenin bana bunları hatırlatan 21 ilkteşrin 1935 tarihli havadisi şudur :

«İzmir, 21 — Bozyaka'da Mızraklı Dede mevkiinde haftanın Salı günlerinde birçok halk toplanarak eğlenceler tertibederler. Bunların arasında bulunan Bekir kızı 65 yaşlarında Hatice, kestiği bir tavuğu ateşte kızartmak isterken rüzgârın tesiriyle ateş, elbiselerini sarmış ve kadın, yanmağa başlayarak yetişen halk tarafından güçlükle kurtarılmıştır.»

Mızraklı Dede'nin sandukası her halde kalkmış, birkaç mumla bez parçasından ibaret sermayesi dağılmıştır. Fakat himmeti hazır, nâzır olsun, kendi galiba dertli kadınlara hâlâ gizli gizli yardım etmekten geri durmuyor.

TULÛAT TİYATROLARI

I

İstasyonda tek bir araba vardı. Onu da ben gözlümü açıncaya kadar başkaları kaptı. Vakit gece yarısı, kasaba uzak olmasa ehemmiyeti yok... Beklerim, yahut daha aklıma eserse bavulu istasyona bırakır, yürüyüveririm. Bereket versin bir makasçı, köşeyi dönmek üzere olan arabaya «Duran Dayı, müşterileri bırak da geri gel... Yolcu var!» diye seslendi, sonra, beni bekleme odasına buyur etti.

Odada benden başka kimse yok. Bavulu bir kanapenin üstüne bıraktım; arasıra arka kapıdan sokağa çıkarak arabanın çıngırağını bekliyorum.

Bir aralık yanımda yirmi, yirmi iki yaşlarında bir delikanlı belirdi. Saçları darmadağın; tıraşı uzamış; kılık kıyafeti son derece perişan... Yırtık kundurasından çıplak ayaklarının parmakları görünüyor. Yalnız paramparça gömleğinin üstünde kocaman bir kırmızı kravat var... Bu çocuk, ilk bakışta bana yeri, yurdu olmayan bir meczup gibi göründü. Halinden benimle konuşmak istediği anlaşılıyordu. Uzun uzun yüzüme ve kanapenin üzerinde duran bavuluma baktıktan sonra ürkek bir sesle :

— Efendi, sen oyuncu musun? dedi.

Bu sefer de ben, onun yüzüne baktım.

Anlaşılan beni kasabalarda dolaşan tulûat tiyatrolarının geçkince jönprömiyelerinden birine benzetmiş olacaktır. Hayatta yaptığım işler ve vazifelerin tenevvüüne bakılırsa delikanlıya «hayır» demeğe pek hakkım yoktu. Fakat «evet» de demedim.

— Birine mi benzettin oğlum? diye sordum.

O, sualimi işitmemiş gibi :

— Buraya oyuncular gelir, dedi. Belediye tiyatrosunda oynarlar. Komidya da var, kanto da var, çalgı da var. Hepsi var. Onlar, yarın akşam treniyle gelirler. Geldikleri vakit sen de gel e mi? Komidya da var, kanto da var?

Telâffuzunda, sesinde, bakışında yeni konuşmağa başlamış bir çocuk masumluğu vardı... Bilmediğimiz dünyasının bulanık fikirlerine boğulmuş, bakmak, dinlemek, anlamak ihtiyacını duymadan kendi kendine söylenip gidiyordu.

İlk tahminimde yanılmamıştım. Bu çocuk, bir meczuptu.

Biraz evvel arabacıya seslenen makasçı tekrar göründü, onu :

— Haydi çek arabanı... Beyi rahatsız etme, diye azarlayarak yanımdan kovdu. O, yırtık pabuçlarını sürüye sürüye uzaklaşırken makasçı, bana parmağıyle şakağını göstererek :

— Kaçıktır biraz zavallı, dedi, size oyuncu musunuz? diye sordu galiba.

— Evet! Nereden anladınız?

— Herkese onu sorar da ondan...

Makasçı, ayaküstü bana gayet basit kelimelerle acı bir dram anlattı :

— Bu zavallı, iyice bir adamın oğluydu. Haline bakmayın, mektepte filân da okumuştur. Güzel yazısı var-

dır. Allah belâlarını versin, buraya ikide birde tiyatro oyuncuları gelirler; aralarında uygunsuz karılar vardır. Hem memleketin parasını çekerler, hem çoluk çocuğu baştan çıkarırlar... Çoluk çocuk, diyorum amma yaşlı başlı kaç adamın da evini yıktılar... İşte bu fakir oğlancık da bir oyuncu kızına tutuldu; babası sağ olsaydı ona öyle yerlere adım attırmazdı ya... Üstünden baba baskısı kalkan çocuğun hali ne olacak? Cahil kadın... Delikanlı oğlana diş geçiremedi. Hasılı, oğlan, Nermin diye bir kokmuş kaltağa gönlünü kaptırdı... Karı da para hatırı için buna yüz mü vermiş, yoksa öteki, beriki «bunun da sende gözü var?» diye alay mı etmiş, nedir? Oralarını pek iyi bilemiyorum. Hasılı, oğlan tozuttu. Karı defolup gittikten sonra konu komşu bir araya toplandılar. Anasına : «Çocuk yiyip içmeden kesildi; bu gidişle ya büsbütün çıldıracak, ya ölecek... Şunu tezelden evlendirelim de kantocu karıyı unutsun!» dediler. Amca yanında oturan nur gibi bir kimsesiz kız da bulup nişanlandılar. Fakat anası mızmız karı : «Dur, tarlanan birazını satayım da düğün parası hazır edeyim, dur; oda takımı düzeyim!» diye işi uzattıkça uzattı. Derken oyuncular bir daha gelmezler mi? Oğlan, bu kere yeniden ateş aldı... «Tarlanın parasını ver. Kantocuyu kaçıracağım. Vermezsen seni şöyle ederim, böyle ederim!» diye anasına saldırmağa başladı. Ahalinin uslulan baktılar ki kan çıkacak... Kaymakama... «İlle bu oyuncuları memleketten çıkar... Sen çıkarmazsan biz kolayına bakacağız.» dediler... Neyse, bir gece oyuncular dükkânı, tezgâhı toplayıp kasabadan defoldular... Lâkin bu biçare de ondan sonra onmadı. Anası kahrından öldü. Bu, günden güne işi azıttı. En sonra gördüğünüz hale girdi. Fıkaranın kimseye bir zararı yoktur... Gündüz, ya bir yere sokulup uyur, ya sessiz sedasız sokaklarda dolaşır. Fakat akşam oldu mu, derdi teper. Tanrı'nın gecesi böy-

ledir. Tren saatine doğru istasyona gelir, oyuncuları bekler... Önüne gelene: «Sen oyuncu musun? Oyuncular geliyor mu?» diye sorar. Allah kimseye vermesin... Akıl eksikliği güç şey...

Demek zavallının paramparça gömleğinin üstündeki kırmızı kıravatın hikmeti bu, belediye tiyatrosunda kanto oynamağa gelecek sevgili ile yarım kalmış senfoniyi devam ettirmek için hazırlıkmış!...

Makasçı tulûat tiyatrolarının aleyhinde bulunmakta yalnız değildir. Çok eskiden beri bilirim. Kasabanın ağırbaşlıları, hacıları, hocaları bu kumpanyalardan daima yaka silkmişler, hele zavallı Türk kadınları onlardan salgın ve yangından korkar gibi korkmuşlardır. Eski zamanları bir gözönüne getirelim. Yeni yetişmiş bir delikanlı, yahut küçük yaşta çoluk çocuğa karışmış genç bir erkek... Gündüzleri kadın diye sokakta görebildikleri şey bol bir çarşaf, sık bir peçe içinde kaybolmuş bir heyulâ... Delikanlı, annesiyle ablasından başka kadın tanımıyor. Evli erkeğe gelince, o da aşağı yukarı aynı vaziyette... Daha yirmisine girmeden iki evlat anası olmuş, «Bizden artık geçti. Evlâtlarımıza bakalım!» diye, daha çocukken ihtiyar olduğuna inandırılmış ve başına yazma yemesini bağlanarak dünyasından geçirilmiş görgüsüz, şapşal bir kadından başka kimse görmüyor. Misafir odasının kapısına, evin boş bir gününde, burgu ile açtığı delikten bir iki komşu kızı veya kadını seyredebildiyse ne âlâ...

Bu iki insan, gecenin birinde ellerinde fenerle zifiri karanlık sokaklardan, harlıyan, hırlıyan, uluyan köpek sürüleri arasından geçerek, bir kalabalığın içine giriyorlar. Biraz sonra keman, zil, davul sesleri içinde kar-

şıdan resimli bir duvar kalkıyor; yüzü, saçları, göğsü, kolları çıplak, öte tarafı sekiz on lambanın kamaştırıcı ışığında parıl parıl yanan altın pullarla örtülü kadınlar ortaya atılıyorlar; olgun şeftalilere benzeyen yanaklar üzerinde sürmeli gözleriyle oynamağa, vücudunun her tarafını ayrı ayrı titreterek kırıtmaya başlıyorlar.

Kasabanın en hovardalıkta şöhret almış delikanlılarının, zenginlerinin bile kenar mahallelerde, bağ kulelerinde yaptıkları âlemlerle «ha jandarma duydu, ha deveciler basacakmış» diye seksen türlü yürek çarpıntısı içinde oynattıkları kadın bile bunlara nisbetle ne kadar sönük, ne kadar sefil...

O erkeklerin bu manzara karşısında çıldırmalarından, kiminin, hikâyesini anlattığım çocuğa dönmesinden, kiminin karısını boşamağa kalkmasından daha tabiî ne olabilir?

Çocukluğumu geçirdiğim kasabalardan birine Treza diye bir aktris gelmişti. Çok tutmuş bir kantosu vardı. Bir aralık sahnenin önüne gelerek kendi kendine bir şeyler çalan kemanı dinler, sonra :

«Karanfil deste gider
«Kokusu dosta gider
«Beni gören yiğitler
«Evine hasta gider»

diye bir mâni okuyarak sıçramağa başlardı.

Treza, ne doğru söylüyordu. Etrafındaki yiğitlerin tiyatrodan âdeta hasta çıktıkları gözle görünüyordu. Erkek meclisleri kadar kadın meclislerine de girmeğe müsait bir yaşta olduğum için aynı zamanda bu fırtınanın biçare kadınlar arasında yaptığı sarsıntıyı da gözümle görüyordum. Şerif Dudunun —mahallede çok sevilen bir

alay kâtibi kaynanası— ellerini açarak: «Seni gören yiğitler evine hasta gider ha? Yarabbi, sen tez zamanda şu karının canını al da çoluğumuzu, çocuğumuzu bu belâdan kurtar!» diye beddua ettiği hâlâ gözümün önündedir.

Tulûat kumpanyalarını bu kadar çekiştirdikten sonra birdenbire ağız değiştirmek tuhaf düşecek amma ben, onların zararından ziyade faydalarına kaniim.

Bu yorgunluktan, açlıktan yılmadan, mihneti kendilerine zevkeden uyanık ve sevimli göçebeler yıllarca Anadolu'ya neşe, hareket ve yaşamak zevki taşımışlardır.

TULÛAT TİYATROLARI

II

Anadolu'da hangi büyücek kasabaya ayak atsanız bu tulûat tiyatrolarından birine rastgelirsiniz. Yahut hiç değilse çarşı duvarlarında kafilenin yakın bir zamanda buraya konup göçmüş olduğunu gösteren yırtık bir ilâna tesadüf edersiniz. Oyunlar, kasabanın bir tiyatrosu varsa, orada, yoksa bir gazinoda, hatta büyücek bir kahvede verilir. Ahali için birkaç peyke, aralıksız kahve iskemleleri, oyuncular için yerden birkaç karış yüksek bir kerevet, delik deşik iki boyalı perde yeter de artar bile. Elverir ki gönüller şen olsun.

Gönül şenliği meselesinde hiç tasa çekmeyin... Biraz evvel ciğer tavasıyle, fasulye piyazıyle kendilerine bir akşam ziyafeti çekmiş, oyundan sonra başlarını sokacak bir otel, yahut han odası hazırlatmış artistler memnundur. Seyircilerin gençleri memnundur; hatta kasabanın yüzü gülmez ihtiyarları ile görünüşte bu rezaletle alây etmeğe gelmiş mütefekkirleri için için memnundur.

Sokakta her zamankine benzeyen bir gece hayatı... Kapının önünde fenerler, bayraklar, renkli kâğıtlar üzerinde elleme kömürü iriliğinde yazılardan bir ilân: (Komik-i şehir filân tarafından beş perdelik «Sefahetin encamı»na komedi, dram, ayrıca aktris-i şehire Katina, Marika, Eleni Hanımlar tarafından kantolar, düettolar...)

Yedi, sekiz seneden beri bu ilânlar aktris ve aktör resimleriyle daha modern bir şekle sokulmuş. Marikaların, Katinaların yerini de Neclâ, Ayten, Nermin gibi yeni uydurma isimli yerli bayanlar almıştır.

Oyun başlayıncaya kadar sokakta ilânın önünde çalan mızıka etrafa bir şenlik gecesi hareketi dağıtır. Unutmamalı ki Anadolu, bugün yavaş yavaş kendine maletmeğe çalıştığı alafranga müziği yıllarca evvel bir defa bunlardan işitmiştir. Amma ne kaba saba, ne iptidaî ve solo şeklinde imiş, ne çıkar?

Fiyatlar her keseye elverişlidir. Kapıda, isteyenler için pazarlık ve tenzilât da yapılır.

Bu kumpanyaların piyeslerini, repertuvarlarını da pek hor görmemelidir. Aralarında âdeta dünya şaheserleri vardır. Gülmeyin, ezbere söylemiyorum. «Arabın hiddeti», Şekspir'in «Otello»sudur. «Amerikan vahşileri» Şato Briyan'ın «Atala»sından başka bir şey değildir. «Sersem kocanın kurnaz karısı» Molier'in Jori Dandeni, «Sefahetin encamı» Emil Ojiyen'in ismi aklıma gelmeyen bir dramıdır.

Çocukken bir tulûat tiyatrosunda kocasına kızdığı için iki çocuğunu eliyle boğazlayan bir ananın hikâyesini seyretmiş. Erkeğin karısını «Midya... Midyacığım» diye garip bir isimle çağırması tuhafıma gitmişti. O vakit seyrettiğim komedi dramın Evripid'in meşhur Midas'ı olduğunu senelerce sonra anladım.

Tulûat piyeslerinden hangisinin altı eşelense esaslı bir Avrupa piyesinin temellerine varılacağını çok kuvvetle tahmin ederim.

Birçok kimseler bunları tulûat aktörlerinin kendi uydurmaları zannederler. Yapısında gizli bir teknik, in-

san ruhunu bilinmez bir tarafından kavrayan esrarlı bir tesiri olmayan bir eserin otuz kırk sene çocuğu, genci, ihtiyarıyle, âlim ve cahiliyle bütün bir cemiyete kendini dinletmesi, zorla kabul ettirmesi akla sığacak şey midir? Memleketin bellibaşlı kalemlerinden çıkmış, birçok dekor, ışık vesaire hileleriyle allanıp pullanmış eserler Darülbedayi sahnesinde bir hafta güç belâ dayanır ve ancak vatan ve hamiyet adına kendini dinletirken bunların basit görünüşlü bir dikili taş gibi senelerce dayanmalarında elbette bir hikmet vardır.

Amma «tulûatçı» dediğimiz bu insanların elinde bu şaheserlerin çarpık bir iskeletinden, sanatsız bir karikatüründen başka nesi kalmış? diyeceksiniz. Bu noktada ben de sizinle beraberim. Fakat ne yapalım. Bu şerait içinde ellerinden bu kadarı gelmiş, bu kadarını yapmışlar. Ne ektik ki ne biçmeyi ümit edelim?

Maksadım şu ki onlar gittikleri yere karınca kararınca neşe ve hareket götürdükleri gibi bir sırık hamalı kazancından farklı olmayan kazançlarından devlete vergilerini de veriyorlar. Keşke hepimiz üzerimize aldığımız işleri onlar kadar başarsak...

Neşe ve hareketin halk için ne kadar lâzım bir şey olduğunu, durgun ve renksiz bir hayatın kasabaları nasıl öldürdüğünü, zekâları nasıl körlettiğini artık biliyoruz.

Asırlarca memleketin bütün mesuliyetleri gibi sanat mesuliyetini de omuzlarında taşımış İstanbul'un, Anadolu kasabalarına gönderebildiği hemen tek ses bu beğenmediğimiz tulûat kumpanyaları olmuştur.

Memleket açık kadın çarşafları gibi onları da hem sever, hem çekemezdi.

Tulûatçılar gecelerce boğaz tokluğuna güldürüp eğlendirdikleri kasabalardan çok kere kovularak çıkarlardı. Hacılar, hocalar onları halkta din bağlarını gevşetmekle, kasabanın ağırbaşlı okur-yazarları ahlâk bozmakla, çoluk çocuğa ayıp lâkırdılar öğretmekle itham ederlerdi. Ayıp lâkırdılar! Evet, tulûatçılar yerini getirdikçe halkı güldürmek için ayıp lâkırdılar söylemekten geri durmazlardı. Fakat doğrusu aranırsa bunlar çoluk çocuk için, gençler için pek öyle bilinmedik şeyler değildi. Çocuklar, sokakta, gençler kahvelerde her gün o ayıp lâkırdıların bin kat çiğ ve iğrençlerini etraflarındakilerden duyuyorlardı.

Ne yapalım çocuklar nebat değil ki camekânlı kış bahçelerinde saklıyalım. Sokakta ne söyleniyorsa zarurî olarak işitecekler.

Aktrise âşık olanlar vardı. Fakat ne çare ki aktrist olmayana âşık olanlar da her zaman her yerde görülüyordu. Âdi bir mevzuun, âdi bir muhaverenin zekâyı bozması korkusuna gelince, içinde bir parça hayal olan hiç bir şey zekâyı bozmaz.

Bu oyunlar, bilâkis uyuyan zekâların uyanmasına ve kımıldamasına yardım ederdi.

Anadolu'da tulûat tiyatroları pek çabuk arkası alınacak bahislerden değildir.

Söylenecek daha birkaç sözümü bundan sonraki makaleye bırakarak bunu otuz, otuz beş sene evvel kasabalardan birinde geçmiş bir vaka ile bitireyim.

Deve, koç, horoz güreştirmekten ve çiftliğinde kadın oynatmaktan usanmış bir yerli zengin, bir gece bir tulûat tiyatrosuna gider ve son derece eğlenir.

Oyundan sonra kumpanya direktörünü yanına çağırır; ne kadar zaman kalacağını sorar.

Direktör: «Zamanlar fena. Yer kirasını bile çıkaramıyoruz. Çocuklar aç kalıyor. Yarın gece de bu geceki gibi hasılat yapıp yol parası toplarsak niyetim İzmir'e inmek... Bakalım, Ramazanı orada geçirelim!» der.

Bu havadis, yerli zengini hiç memnun etmez:

— Sen, Ramazanda da burada kal!... Yer kirasını ben vereceğim. Başka masraflarını da koruyamazsan tamamlarım.

Böyle sigortalı bir işe girmek direktörün canına minnettir. O geceden itibaren kumpanya, zenginin himaye ve emri altına girer.

Beş on gün neşe içinde çalışır; akşamları aktrislere çiftlikten karavanalarla yemek gelir; geceleri oyundan sonra gene hep bir arada çiftliğe gidilir, sahura kadar sazla, sözle vakit geçirilir.

Kumpanyanın kel bir tiranı varmış. Tiran, tiyatro dilinde cinayet ve fena insan rolleri yapan aktrist demektir.

Bir gece zengin, direktörü yanına çağırır:

«— Kumpanyadan çok memnunum, der, hakikaten güzel oyunlar çıkarıyorsunuz. Yalnız aranızda uygunsuz geçimsiz bir herif var. Bakıyorum her gece bir münasebetsizlik çıkarıyor: ya birini öldürmeğe, ya kızı sevdiğinden ayırmağa kalkıyor. Oyunun tadını kaçırıyor. defediver.»

TULÛAT TİYATROLARI

III

Çocukken «Rumuzül Edeb» de okumuştum : Galiba Adapazarı'nda bir ihtiyar Çerkez'e kasabanın nüfusunu soruyorlar. Kendisinden gökteki yıldızların sayısı nevinden abes bir şey sorulmuş gibi alay ederek : «Kim saymış ki bile?» diyor.

Osman Senai de aynı senelerde yazdığı bir makalede bellibaşlı bir adamın kendisine : «Bizde dört yüz bin top var mı acaba?» diye sorduğunu yazıyordu.

Gene o zamanlarda bir adliyeciden dinlemiştim: Bitlis taraflarında bir eşkiyayı on beş seneye mahkûm etmişler. Eşkiya, kararı dinledikten sonra: «On beş sene kasımı bulur mu ki? Bittiğinde bana haber edersiniz» demiş; yani bu adamda on beş ve sene mefhumları yokmuş. Osman Senai'nin bellibaşlı adamında dört yüz bin adedi ve top hakkında bir fikir bulunmadığı gibi.

Çok şükür, bu korkunç hesapsızlık, kitapsızlık senelerinden uzaktayız. Kaç insan, kaç mektep, kaç fabrikamız bulunduğunu, bir yıl içinde memlekete ne kadar mal ve para girip çıktığını aşağı yukarı biliyoruz.

Yalnız, acaba bugün Anadolu'da kaç göçebe tiyatro ve tiyatro artisti var; bunu öğrenmeyi merak ettik mi? Sualimi gülünç bulanlar: «İş artık buna mı kaldı?» diyecek olanlar çoktur. Fakat ben bu fikirde değilim.

Bugün Anadolu'da dolaşan tulûat kumpanyalarının sayısı oradaki lise ve ortamekteplerimizin sayısından çok fazladır.

Yalnız tiyatro vergilerini toplayan resmî memurlardan basit bir tahkikat yapsak şaşılacak bir rakam karşısında kalacağımıza hiç şüphe etmemeliyiz.

Evet, Anadolu'daki tulûat tiyatroları orta kültür müesseselerinden çok fazladır. Hem de şu farkla ki mektebin talebesi senelerce aynı, iki yahut üç yüz talebedir, fakat tulûat sahnelerinin seyircileri her gece değişir.

Anadolu'da kaç kitap, kaç mecmua okunuyor? Bunu ne siz sorun; ne Ankara caddesinin kitapçıları söylesin. Fikir terbiyesi vasıtası olarak radyodan istifademiz nedir? Şimdiye kadar hiç. O, şimdilik bizi kelimesiz, fikirsiz bir yeni âhenge alıştırmağa çalışıyor. Bundan sonra dillenir de halk terbiyesi için faydalı bir şeyler söylerse ne mutlu!

Buna mukabil yüzlerce tulûat sahnesi her gece topladığı birçok bin genç insana durmadan söylüyor. Hem onların söyledikleri saatler ruhların en ziyade açıldığı, duygu ve fikir olarak ne duyarlarsa plak gibi kapıp zaptettiği saatlerdir. Müzikle, dansla gevşemiş insanların sahnedeki boyalı kadın gibi mücerret fikirlere de vurulmağa müsait bulundukları zaaf saatleri...

Kantolardan sonra başlayan bu oyunların halk üzerinde, izi ölünceye kadar silinmeyen çocukluk masalları kadar tesiri vardır.

Onlarda ders ve propaganda kokusu sezilmemesi de tesirlerini arttıran sebeplerdendir. Propagandadan şüphe ederlerse yengeç kokusu almış midye gibi sımsıkı

kapanırlar. «Sana propaganda yapıyorum» demek insanlara «seni kandıracağım» demek gibi bir şey gelir. Söyleyeceğin şey benim esasen kabul ettiğim bir hakikat ise neden propagandaya lüzum görüyorsun?

Bir gece birkaç arkadaş bir tulûat tiyatrosundaydık. *Fedr*'e benzeyen bir piyes oynanıyordu: Kadın, üvey oğlunun kendine sataşmak istediği yolunda bir yalan söylüyor. Baba, bağırıp çağırıyor. Şöyle bir şey...

Baba, lâkırdısını bilmeyen son derece cahil ve iptidaî bir aktördü. Saçını, başını yolarak «üvey anandan başka kadın bulamadın mı haylaz?» diye bağırınca kendimizi tutamadık; gülmeğe başladık.

Biraz ilerimizde oturan ve piyesi vecd içinde dinliyen bir efe hiddetle döndü: «Oldu mu ya? Gülünecek şey mi bu, yahu?» diye söylendi.

Bu belki tabii bir zamanında oyundaki üvey oğulun yapmadığını yapacak, üstelik babasını da eli titremeden doğrayabilecek bir adamdı. Fakat tulûatçıların iptidaî sanatı, bu saat için onu burnundan yakalamış, bütün ahlâk ve insanlık duygularını harekete getirmişti.

Kızı Zühre'yi evlâtlığı Tahir'le evlendirmek isteyen babanın sarığına birtakım münafıklar büyü sokarlar. Adamcağız, birdenbire değişerek «olmaz, olmaz» diye bağırmağa başlar ve Tahir'i yaka paça sokağa, yahut hapse attırır.

Tahir, o esnada Zühre'ye manzum bazı lâkırdılar söyler. Şiirin o kadar sırası değildir ve tulûat Tahir'leri bu beyitleri o kadar kötü ve gülünç bir âhenkle okurlar ki, kendinizi tutamayıp gülersiniz. Rüyasından uyandırdığınız halktan derhal bir şikâyet sesi yükselir : «Ya-

hu, herifler ayrılıyorlar... Bu, gülünecek şey değil, ağlanacak şey...»

Hülâsa, seyirciler bu piyesler karşısında öyle bir çocuk inanışıyle kendilerinden geçerler, kısa bir zaman için öyle temiz ve doğru ruhlu olurlar ki aralarından sahnedeki caniye silâh çekenler bile çıkar.

Bu tiyatrolara biraz emek ve ehemmiyet verilmiş olsaydı, halka ne güzel şeyler telkin etmek mümkün olurdu.

Evvelki yazılarımda da söylediğim gibi zavallıların bu düşkün vaziyetlerinde yaptıkları hizmet de gene bir şeydir.

Dilleri bozuktur; konuşmaları bayağıdır. Fakat seyircilerden çoğunun dışarıda işittikleri de bundan daha düzgün ve yüksek bir şey değildir.

Bazı nükteleri müstehcenden hangi tarihte kendini kurtardı? Fazla olarak bu oyunlar ananevî ahlâka hemen daima sadık kalmışlardır. Onlarda iyi ile fena biribirinden kalın çizgilerle ayrılır. Vakalar halkın daima iyilerle beraber yürüyeceği şekilde tertip edilmiştir. Piyesin sonunda cinayet ve haksızlık hakikî dünyamızdakinden daha büyük bir isabetle cezasını görür.

Kumpanya ruhu demek olan komik; ahlâklı ve sempatik bir adamdır; oyun esnasında bazen sapıtacak bile olsa sonunda mutlaka haklının tarafına geçer.

Tuluat piyesleri derebeylik yadigârı olduğu gibi onlarda polise, hâkime hemen hiç tesadüf edilemez.

Fenalar iyilerin eliyle cezalarını bulurlar. Bazen tabiatın adaleti denen şeyin müdahalesi de görülür. Mese-

lâ katile yıldırım çarpar. Çok kere hakikati meydana çıkarmak ve caninin cezasını vermek işini kumpanyanın komiği üzerine alır, fakat gene de doğrudan doğruya kan dökmek suretiyle kendini cellât vaziyetir : düşürmez. Meselâ caninin suratına uzun fesini atar; o da korkudan yüreğine inerek titriye titriye ölür.

Fazla uzatmayayım; Anadolu'da yüzlerce tulûat kumpanyası vardır. Birçok bin insan her gece dişinden, tırnağından artırdığı para ile bunları seve seve dinliyor.

Sanat tiyatrosu denilen şeyi yakın bir istikbalde bunların yerine koymamıza imkân yoktur.

Bence yapılacak şey bu tiyatroların çok eskimiş piyeslerini —asıllarındaki tadı ve keyfi bozmadan— yenileştirmek ve yeni hayata uydurmak; bir de repertuara aynı sadelikte yeni piyesler ilâvesine çalışmak olacaktır. Onlar, gene ufak tefek tulûatlarını yapmakla beraber, yazılı piyeslerden oynamağa alıştırılır, tekslerin dil ve fikir itibariyle daha düzgün şeyler olması temin edilirse halk terbiyesi noktasından ehemmiyetli bir iş görülmüş olur.

KAHVELER

I

Anadolu'yu gezenlerin kahvelerden şikâyet etmeleri âdet olmuştur:

Bir kasabada on iki dükkân varsa mutlaka bunun dördü, beşi kahvedir. Memlekette ne kadar tembel, işsiz, serseri varsa buralara dolar... Pislik burada, kumar burada, kavga, dedikodu, hasılı, ne kadar istemediğiniz şey varsa buradadır... Memleketin ilerlemesine engel olan bu miskin yurtlarına ne zaman paydos diyeceğiz?

Bu satırları küçük bir kasabada rastgele girdiğim bir kahvede, vakit öldürmek için yazıyorum.

Saat daha altı buçuk; yani, İstanbul'da çoluk çocuğun sinema matinelerine gittikleri saat. Halbuki biz, burada gecenin ortasında gibiyiz.

Yemek, çoktan yendi; dükkânlar çoktan kapandı. Sokakta bizim asma lambamızın ışığından başka ışık yok.

Lambanın tütün dumanile daha bulanmış görünen ışığında etrafıma bakıyorum. Duvar kenarlarındaki peykeler dolu, ortadaki irili ufaklı masaların etrafı dolu. Tavla pulları, dominalar, iskambil kâğıtları durmadan şakırdıyor. Dokuma peştemallı kahveci, arasıra ocaktan çıkarak ortadaki büyük saç sobaya bir odun, tezgâhın önündeki hunili gramofona bir gazel, yahut tak-

sim plağı koyuyor. Karşı köşe galiba memurlara mahsus... Fötr şapkalarını, ortalarını kırmadan, melon gibi giymiş dört kişi kâğıt oynuyor; ötekiler onları seyrediyorlar, aralarında konuşuyorlar. Yahut gazete okuyorlar. Yanımdaki masada yetmişlik bir ihtiyarın etrafında birkaç sakallı oturuyor. Arasıra kulağıma gelen kelimelerden anlaşıldığına göre bir mütekait general... İhtiyarlık, acı şey! İri heybetinden yalnız süngü ucu gibi sivri Alaman bıyıkları kalmış...

Daha ötede muhabbete, oyuna dalmış esnaf, yarın kurulacak pazara inmiş köylüler, kılıksız serseriler... Hasılı, tam kahve düşmanlarının tasvir ettiği kahve... Burasını boşaltıp asma lambalarını, teneke ocağını söndürmek, kapısını kilitlemek hakikaten güzel icraat olacak.

Güzel amma burasını kapatırsan biz bu kadar kişi bu saatte nereye gideceğiz?

Ben neyse ne... Bugün varsa yarın yok... Gelgeç bir misafir... Fakat ötekiler ne yapacaklar? Şu neredeyse sobanın içine girecek başı, boynu sarılı ihtiyarın evde acaba ateşi var mı? Bekleyeni var mı? Karısının bu zamana kadar yaşamış olması şüpheli... Fakat sağsa bile her halde çekilmez bir acuze olmuştur, yahut da kötürüm filândır. Buraya evdeki çoluk çocuk kavgasından, yahut neşesinden kaçmadığını, o gürültüden sonra bu tavla zarı şakırtılarını bir İspanyol dansözünün kantanyetlerini dinler gibi zevkle dinlemediğini ne biliyoruz? İhtiyar uykuları ne kadar kısaysa geceler o kadar uzun. İçinde artık bulunmayan sıcak ve rahat köşeyi arar gibi durmadan döndüğü, kı-

pırdandığı yatağa şimdiden girerse sabahı nasıl bekliyecek?

Kahvenin kapanması, başlarında şapkalarıyle kâğıt oynayan memurlara da dokunacak. Onlar, sabahtan akşama kadar evrak kaydetmek cetvel doldurmak, bordro yapmak gibi ehemmiyetli idare işleriyle uğraştılar; zihinleri yoruldu. Yatmağa gitmeden evvel biraz eğlenmeğe iki insan yüzlü görmeğe ihtiyaçları var.

Yaşları daha genç görünüyor, fakat buralarda yapılan ilk iş eli ekmek tutar tutmaz dünya evine girmek olduğu için kim bilir kaç sene evvel evlendiler. Hatta aralarında belki, büyükbaba olanı bile vardır. Bayanlarıyla konuşacakları lâkırdılar her halde çoktan tükenmiş olacaktır. Eskiden üçer, beşer yıl ara ile ikinci, üçüncü evlenmeler oluyor ve bu, aile hayatına az çok değişiklik getiriyordu. Şimdi, o da yok. Eve yatma zamanından evvel dönülürse can sıkılıyor; kavga çıkıyor.

— Bunlar, kasabanın ileri gelenleri, okuyup yazmışları... Neye meselâ kitap okumuyorlar? Hem iyi bir vakit geçirirler; hem kültürlerini genişletirler.

«Niye kitap okumuyorlar?» demek «niye piyano çalmıyorlar?» demek gibi bir şeydir. Kafayı kitap okumağa alıştırmak, parmakları piyano çalmağa alıştırmaktan kolay değildir. Ona göre yetişmek, hazırlanmak lâzım gelirdi. Okumak, bir kitaptan alınan elemanlarla kendine bir manevî dünya yapmak, onun içinde tek başına yaşayabilmek demektir. Bu, tâ çocukluktan başlamış uzun itiyatlar ve egzersizler neticesidir. Ekseri zekâlar işlemek için mütemadiyen dürtüşlenmeğe muhtaç-

tır; bu ise ancak konuşmalar, münakaşalar, şakalarla olur. Hatta o heyecanlar, ağız dalaşları içinde oynanan kâğıt, tavla oyunlarına da pek hor bakmamak lâzımdır.

Kafa ve ruh sıhhati için en büyük tehlike demek olan durgunluğu, heyecansızlığı gideren herşey faydalıdır.

Zararına gelince, böyle yerlerde bu nevi kumarbazlığın getireceği zarar nihayet iki fazla kahve parasıyle bir paket tütünden ibarettir.

Gelelim işsizlere :

«Birçok kimseler çalışmıyor, çünkü kahveye gidiyor» denilmekte... Doğru, fakat eski mantıkçıların dedikleri gibi kaziyenin aksi de bana aynı derecede sahih görünüyor: «Birçok kimseler kahveye gidiyorlar. Çünkü iş bulamıyorlar.»

İş bulamayanlar kahveden de sürülüp çıkarılırlarsa bilmem artık nereye giderler?

Mamafih, işlilerle işsizlerin de pek farkını göremiyorum.

Bulunduğum kasabada dükkânlardan birçoğu haftada ancak birkaç gün açılıyor... İş az, müşteriler muayyen ve malum olduğu için başka türlü yapılmasına da sebep yok...

Esnafın, çengele asılı et parçaları, yahut pirinç çuvalları, leblebi tenekeleri, süpürge ve gaz şişesi hevenkleri arasında oturacağı yerde karşıki kahvede oturması

işe zarar getirmediği gibi bu muhit değiştirme, kendisinin zihin ve karakter terbiyesi üzerinde de pek müessir olmaz sanırım. Sonra, toprakla uğraşanlar senenin bir kısmında boş demektir. Bunların, mutlak işinin başında bulunsunlar diye, elinde değnekle tarlalarında dolaşmaları istenemez. Yarınki pazarda mal satmağa gelmiş şu köylüler, kasabanın misafirleri... Bu kalabalıktan ve ışıktan çok memnun görünüyorlar... Belki de İstanbul'un sabahçı kahvelerinde olduğu gibi geceyi burada, şu peykelerdeki eski, fakat yumuşak minderlerin üstünde geçirecekler...

Fakat bana öyle geliyor ki kahvenin kapanması en çok yanımdaki Alaman bıyıklı ihtiyar mütekaide dokunacak. Kendisiyle bu mesele hakkında konuşsam şunları söyliyeceğini tahmin ediyorum :

— Bir ucu buradaysa bir ucu kasabanın dışında bir insan kütlesi bir zaman ben «dur!» deyince durur, «arş ileri!» deyince yürürdü. İhtiyarlık kepaze şey!... Şimdi, çoluk çocuk evde ensemde boza pişiriyorlar... Şurada beni tanıyan bir iki dost var. Etrafımı alıyorlar, hatıralarımı hürmetle dinliyorlar. Bunları da dağıtırsak bilmem ne yaparız?

Hasılı bu kahveler de kapanırsa buralarda gurup-tan sonra gece hayatı, medeni hayat namına kalan tek ışıklar da sönmüş olacaktır.

KAHVELER

II

1933 kışında Rus muharrirlerinden Zarhi(*) ile garp vilâyetlerinde bir seyahat yapmıştık.

Bursa'da bulunduğumuz sırada bir gün Uludağ'a çıkmak istedik. Şoför yolların bozukluğu sebebiyle ancak kirazlı yaylaya kadar gidebileceğimizi söyledi. Hiç yoktansa ona da razı olduk.

Yola çıktığımız zaman etrafta hafif bir sis vardı. Çongara'yı geçtikten sonra bu sis arttı. Âdeta kalın bir yağmur bulutu içine girdik ve etrafı değil, gittiğimiz yolu göremez olduk.

Zaten akşama iki saat kalmış olduğu için yolun genişçe bir yerini bulup otomobili geri çevirmekten başka yapılacak iş kalmıyordu.

Bu esnada gözüme bir köy kahvesi ilişti. Etrafını ku-

(*) Zarhi, İstiklâl Savaşı'na ve Türk inkılâbına ait bir film senaryosu yazmak vazifesiyle memleketimize gelmişti. Bu senaryo, Türk ve Rus artistlerinden mürekkep bir heyet tarafından filme çekilecekti.

Zarhi çok değerli bir tiyatro muharriri ve senaristti. Türkiye'ye geldiği zaman «Neşeler Sokağı = La Rue des Gates» isminde bir piyesi Sovyet Cumhuriyetlerinin yüze yakın tiyatrosunda oynanıyordu.

Kendisi Moskova'da feci bir otomobil kazasına kurban gitmiştir.

şatan sarmaşıkların kurumuş kızıl yaprakları hâlâ dökülmemiş viran bir yapı... Zarhi, bunu pitoresk bir sinema dekoruna mı benzetti nedir, içinde mutlaka bir fincan kahve içmek istedi.

Bizi yedi sekiz basamaklı bir merdivenden ikinci kata çıkardılar, geniş bir odaya soktular. Bütün eşyası yerli kerevetlerin üstüne serilmiş birkaç hasırla birkaç sobadan ibaretti. Şerefimize sobaya bir iki odunla bir kucak çalı atıp harlattılar.

Biraz sonra kahveye birkaç köylü geldi. Bunlar kayak eğlenceleri mevsiminde Uludağ'dan ayakları eksik olmayan yabancılara, bilhassa Almanlara alışıktılar. Zarhi'yi de sporcu sanıyorlar, ona kahve ile beraber sigara ve üvez ikram ediyorlardı. Fakat Zarhi'yi, en ziyade ak sakallı bir ihtiyarın istilâda nasıl bu tepelere doğru çekildiklerine, sonra büyük öç gününde nasıl tekrar ovaya indiklerine dair anlattığı birkaç vaka alâkadar etti. Yol arkadaşım benim tecrübemden çok, köylünün bakışlarına, ağır ve asil jestlerindeki manaya dikkat ediyordu. Bana :

— Tercüme etmeseniz de hemen hemen anlayacak, vakayı takibedecek gibiyim, dedi, ifadedeki bu muhteşem sadelik *(simplicité magistrale)* derin bir irfan temeline *(fonds de sagesse)* ve hemen bir kültüre delâlet ediyor. Türkiye'de bu tipe ne kadar çok tesadüf ettim.

Biraz sonra kahveye sisten ve vaktin geçtiğinden yollarına devam edemeyen birkaç köylü yolcu gelmişti. Onlar, kerevetlerin üzerine haybelerini yayarak geceyi geçirmeğe hazırlanıyorlardı.

İçlerinde son derece fakir kıyafetli, uzun boylu, yanık, zeki yüzlü bir adam vardı ki bütün eşyası küçük

bir çıkınla —adına galiba cura denen— bir basit sazdan ibaretti.

Bu köylü, misafirin önüne oturdu; sırf onun için hafif fakat çok yanık bir şeyler çalmaya başladı. Bu, onun kendince bir ikramıydı ve bana çocukken dinlediğim başka bir ikram hikâyesini hatırlattı. Hikâyeyi anlatan memur, galiba Erzincan köylerinden birinde şiddetli bir yağmur sebebiyle bir köylünün kulübesine sığınmış. Adamcağız, etrafına bakmış, ikram edecek bir şey bulamayınca :

— Efendi, kusura kalma... Kahvem yok... Sana bari biraz oynayıvereyim, demiş ve türkü söyleyerek oynamaya başlamış...

Çocukken beni çok güldürmüş olan bu ikram hikâyesi bu saatte zihnimde köylünün sazıyle karışıyor, ok gibi yüreğime saplanıyordu. Musikiden anlamadığım ve iptida zevkime mani olacak teknik kusurlarını yakalayacak halde bulunmadığım için bu saz beni âdeta sarhoş etti. Müzikten çok iyi anladığını zannettiğim Zarhi de kim bilir hangi meziyeti için köylüyü âdeta hürmetle, vecdle dinliyordu.

Burada o kadar kendimizi unutmuşuz ki dışarı çıktığımız zaman gece olmuştu. Zarhi :

— Pencereleri kapıyan sis ve karanlık arasında bir an oldu ki kendimizi bir deniz ortasında zannettim, dedi hangi sanatkâr rejisörün hazırladığı sahne bize bu köy kahvesi dekorunun duyurduğu şeyi duyurabilir?

Zarhi'den Ömer Seyfettin'e, onun eski bir hatırasına atlıyacağım. Mevzu ile münasebeti biraz sonra anlaşılacak...

Hikâye eskidir. Büyük harp yıllarına ait. Ömer, mekteplerden birinde edebiyat muallimiydi.

Merhumu yakından tanımış olanlar pek iyi bilirler; bazen bir şeyi diline dolar, günlerce onu tekrar ederdi. O zaman da bir şey tutturmuştu: «İlim başka, irfan başka... Ârif başka, âlim başka» diyordu.

Derin bilgisi ve çok okumasıyle şöhret almış bir muallim arkadaş bir gün Ömer'e takılmak istedi: «Ömer Bey, ilim başka irfan başka, diyorsunuz ben buna pek akıl erdiremiyorum. Lûtfedin de bunu bana bir anlatın!» dedi.

Ömer: «Başkadır cancağızım, dedi, kızmazsanız bir misalle anlatayım. Meselâ siz çok okumuşsunuz, âlimsiniz, fakat ârif değilsiniz. Bizim serhademe okumamıştır. Binaenaleyh âlim değildir, fakat âriftir.»

Muallim arkadaş biraz bozuldu. Fakat Ömer darılacak bir insan olmadığı için renk vermedi; herkesle beraber güldü, geçti.

Sekiz, on gün kadar sonraydı. Ömer, bir gün muallimler odasına sevinçli bir havadisle geldi: «Müjde, diyordu. Avustralya'dan iki yüz vagon şeker geliyormuş... Şeker, dehşetli ucuzlıyacak.»

Ömer, sık sık İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisine gidip geldiği için diğer bazı arkadaşlarla beraber âlim dediğimiz arkadaş da havadise inandı ve memnuniyet gösterdi.

Bir, iki dakika sonra odaya giren serhademeye Ömer, aynı havadisi tekrar etti. Fakat o, pek seviniyor gibi görünmedi, terbiyeli bir tavırla: «İnanma beyim; yem borusudur bu. Avustralya şekeri bulsa kendisi yer!» dedi.

Ömer, çocuk gibi ellerini çırparak zıplamağa başladı. Âlim arkadaşa: «Yalan mı söylemişim cancağızım, dedi, bak siz bütün ilminize rağmen bu havadise inandınız. Fakat o, yutmadı cancağızım. Çünkü onda ilim yok amma irfan var.»

Ömer'in ve Zarhi'nin sözlerini burada bir kere de ben, tekrar edeceğim. Anadolu âlim değildir; fakat âriftir. Kolay tesir altında kalmaz; vakalar karşısında öyle sağlam mantığı, öyle umulmaz sezişleri vardır ki insanı hayrette bırakır. Eğer bu cins zekânın kafalarda ot gibi kendiliğinden bitmeyip biraz da bilgi, görgü ve yaşayış tesiriyle meydana geldiğini kabul ediyorsak, bundan kahvelerin rolünü mutlaka tanımağa mecburuz.

Kahve; dünyanın en asil ve kıdemli demokratı olan bu milletin uzun zaman, toplantı yeri oldu. Sınıf farkı pek gözetilmeden odada diz dize oturulur, dertleşilirdi. Aile meseleleri, mahalle meseleleri, memleket meseleleri orada münakaşa edilirdi. Tarihin «yabancı elemanlar bir arada yaşamağa başladıkları vakit kafaca hangisi mütekâmilse o, ötekileri yutar» diyen ezelî hükmü yerini bulur, kim en çok biliyor, en güzel söylüyorsa o, «mîr-i kelâm» olurdu. Uzaklardan gelen yolcular, seyyahlar, dervişler ilkönce kahveye gelirler, en taze yabancı ilk havadisleri orada duyulurdu. Karagözün, meddahın sahnesi kahvelerdeydi. Âşıklar, saz şairleri orada imtihan olurlardı.

Küçük kasabalarımızda hâlâ tulûat tiyatroları kahvelerde oynar; çalgı, kahvelerde çalar.

Ama denecekmiş ki : «Kahvede memleket, aile, ahlâk vesaire gibi birçok yüksek mevzular çok kere bayağı dedikodularla tereddi eder! Kahve akıllı usluların olduğu kadar da ukalâların, demagogların, şartlatan, madrabaz ve zevzeklerin kürsüsüdür.» Ne yapalım, nerede bir insan toplantısı olursa bu pislikler de bir nisbet dahilinde oraya girecek. Bu, hayatın önüne geçilmez bir kanunudur.

Eski zaman erkekleri, kahvede biribirleriyle dertleşecek yahut çatışacak yerde bayanlar, analar, büyükanalar, süt ahret vesaire anaları arasında melekâne ile sohbetleriyle gecelerini geçirseydiler zihnen daha mı çok açılacaklardı? Meşhur bir fıkrada denildiği gibi insan varsın biraz dedici, koducu ve terbiyesiz olsun da aptal olmasın.

Zamanların çok değişmiş olmasına rağmen kahvelerin bugün hâlâ bu medenileştirme vazifelerini bitirmiş olduklarını söylersek ciddî konuşmuş olmayız.

OTORAY YOLCULUĞU

NİĞDE - KAYSERİ

I

Niğde'ye yaklaşıyorduk.

Yanımda oturan bir Niğdeli, şehrin eteğini saran ağaç kümeleri arasında pek iyi seçemediğim bir noktayı işaret etti :

— Faruk Nafiz'in hanı, dedi.

Büyük şairin han sahibi olduğu günleri de inşallah görürüz. Fakat yol arkadaşımın bana gösterdiği bina, sadece Faruk Nafiz'in unutulmaz *Han duvarları* şiirinde tasvir ettiği han idi.

Kıyafetinden anlaşıldığına göre Niğdeli arkadaş bir esnaf, yahut işçi idi. Böyle olmakla beraber *Han duvarları*'nı ve Faruk Nafiz'i biliyordu. Daha garibi trende ilk gördüğü bir yabancının bu şiiri, şiirde tesvir edilen hanı ve Faruk Nafiz'i tanımamasını kabul etmiyor, ateş ve su nevinden herkesçe malum şeylerden bahseder gibi iki kelime ile bana maksadını anlattığına inanıyordu.

Güzel şiirin kudreti. İyi yazılmış bir manzum hikâyeye koskoca bir hanı, koynundaki tapu senedine rağmen asıl sahibinin elinden alıyor, Faruk Nafiz'e malediyordu.

Mamafih, arabamızda ayakta duran ve bizi dinliyen uzun boylu bir sakallının «yok, yahu... o han falanındır» diye öteki mal sahibinin hakkını da zıyâdan kurtardığını itirafa mecburum.

Niğde ile Kayseri arasındaki yolu, Faruk Nafiz'in İstiklâl muharebesi senelerinde kona göçe üç günde aştığı o uzun mesafeyi, ben, bugün otoray denen yeni icat bir alet içinde, âdeta uçarak geçiyorum.

Akşamın beş buçuğunda daha Niğde istasyonunda kahve içiyordum. Sokak fenerleri yanarken Kayseri'de olacağım.

Bisikletin ilk icadı zamanlarında ona verilen *Şeytan arabası* ismini bu otoraya saklamak lâzımmış! Fakat ikisi arasında âdeta nalınlı adam ile patenli adam farkı var. Otobüsün mütemadiyen taşla, toprakla boğuşmasına mukabil otoray, cilâlı çelik raylar üstünde yağ gibi kayıyor.

Ulukışla ile Kayseri arasında günde iki sefer yapan bu arabaların, birinci ve ikinci sınıf yolcuları için, şoförün arkasında dört maroken koltuğu, camekânlı bir kapı ile buradan ayrılan geri tarafında da demokratlara mahsus, yirmi otuz kişilik kanapesi var.

Bazı şakacı yolcular lüks kısma Lortlar Kamarası, ötekine Avam Kamarası adını takmışlar.

Bu otoray, yolları âdeta çocuk oyuncağına çevirmiş. Meselâ, Kayserililer bizim Ada vapurları biletinden daha ucuz bir para ile günübirliğine Bor bahçelerinde eğlenmeğe gidiyorlar.

Şoför, daha doğrusu makinistin bana anlattığına göre Adana ve Kayseri'de oturan iki akraba, meselâ bir ana kız, pazar sabahları bulundukları yerden hareket ediyor, öğleyin Ulukışla'da birleşiyorlar akşama doğru yine evlerine dönüyorlarmış.

Bu seyahat, artık yolculuktan usandığım bir zamana rastlamış olmakla beraber beni atlıkarıncaya binmiş bir bayram çocuğu gibi eğlendiriyordu. Otoray, son derece munis bir dekor arasından akıp giderken kâh makinistin omuz başından önümüzdeki yola, kâh arkaya geçerek akşam ışıklarıyle sararıp kızaran ovalara bakıyordum.

Yeni bir icat yalnız manzaraları ve hayatı değiştirmekle kalmıyor; duygularımıza, dünyayı görüş tarzımıza da tesir ediyor.

Yolculukta akşam, insanın gayriihtiyarî garipsediği, kendini karanlık düşüncelere bıraktığı saattir. Halkın akşam garipliği terkibiyle anlattığı bu duyguda kendimizi uçsuz, bucaksız mesafeler arasında kaybolmuş hissetmemizi, arkada bıraktığımız uzağı bir daha görmek şüphesinin, öndeki uzağa yetişememek korkusunun elbette bir payı vardır. Mesafelere hâkim olmak emniyeti işte bu şüphe ve korku mefhumunu kaldırıyor, insana bu geniş ovalarda kendi mahallesinde, evinin bahçesinde, dolaşmak hissini veriyor.

Faruk Nafiz:

«Dönmeyen yolculara ağlayan yaslı yollar»

diye anlattığı bu yolu, vaktiyle bir yaylının şiltesine uzanarak, «kendini tekerleğin sesine kaptırarak» geçmiş olmasaydı da benim bindiğim otoray içinde tayyarede gibi geçseydi bu acı gurbet şiirini bilmem yazabilir miydi?

Yeni edebiyatlarda romantik hüzün ve spleen'in gide gide kaybolmasında bu yeni icatların da bir tesiri olsa gerekir.

OTORAY YOLCULUĞU

ANDAVAL

II

Otorayda istasyon kaydı da pek yok... Makinist istediği yerde bir parçacık durabiliyor... Yolda rastgele bir yolcu —otomobil çağırır gibi— el etse galiba duracak.

Bir geçitte bir dakika kadar istasyon yaparak geçit bekçisiyle yârenlik ettik.

Bu, tek bacaklı bir köylü idi. Makiniste para vererek Kayseri'den galiba kuru sovan ısmarladı.

Tekrar yola koyulduğumuz zaman makinist bana izahat verdi :

Bu köylü, yol amelesi imiş. Bir gün nasılda bir tren kazasına uğramış, bir bacağını kaybetmiş. Adamcağızı hastahanede tedavi ettikten sonra tazminat olarak bu geçide bekçi yapmışlar. Her ay tıkır tıkır maaşını alıp geçidin yanındaki kulübesinde yan geliyormuş... Allah versin! Ben bu köylünün yüzünde, şimendifer idaresiyle yaptığı feci alış - verişte kumpanyayı aldatmış gibi memnun bir gülümseme sezdiğimi zannediyorum.

Zavallı adam, belki ayaklarından birini kaybettiği yeri aylıklı bir memur olmak saadetinin başladığı nokta gibi görüyor.

Niğde'den epeyce uzaklaştıktan sonra yol arkadaşlarımdan birine :

— Buralarda bir Andaval olacak, dedim, acaba ne vakit geleceğiz?

O, eliyle yolun sağındaki bir tepeyi gösterdi :

— Nah işte... Biraz evvel geçtik, dedi.

— Neye durmadık ya?

— Andaval'da durulacak ne var ki?

— Andavallılar trene binmezler mi?

Bu andavallı kelimesi ikimizi de gülümsetmişti. Niğdeli yolcu ile Faruk Nafiz'in han meselesinde nasıl kolay anlaştıksa bununla da andavallı kelimesi üzerinde öyle anlaşmıştık. Andavallının Türkçede ne manaya geldiğini ve nasıl kimselere verilen bir sıfat olduğu malûmdur. Buralarda öyle bir topraktayız ki nasıl mahsul yetiştirdiğini pek bilemiyorum. Fakat yetiştirdiği insanlar gayet zeki, açıkgöz ve kan kırmızıdır.

Önümüzde Kayseri, solumuzda Nevşehir, arkamızda Niğde, daha sonra Karaman...

Kayserili, Nevşehirli, Niğdeli ve Karamanlı tabiatın ateş gibi, su gibi önüne durulmaz kuvvetleridir.

İstanbul'da asırlarca en kuvvetli idare ve iş adamları onlar arasından yetişti. İktisadî hayat dediğimiz şey onlarla başladı. Balıkpazarı'ndan Babıâli'ye kadar her

sahada onlar daima birinci sınıf insanlar olarak kendilerini tanıttılar.

Şimdi, nasıl oluyor da bu son derece bereketli zekâ tarlasının tâ merzekinde aynı iklim şartları içinde yetişen Andavallılar memlekette saf ve bön insan timsali olarak şöhret alıyorlar?

Bugüne kadar hiç aklımdan geçmeyen bu mesele, beni birdenbire sarmıştı. Yol arkadaşlarım arasında bir küçük anket yapmaya kalktım. Biraz sonra bahis umumileşti: Andavallılara niçin andavallı denildiği hakkında birtakım eğlenceli fıkralar anlatıldı. Ekseri lejantlar gibi bunlar da belki uydurmadır. Fakat anlatılan hikâyeler arasında bir tanesi bana hepsinden ziyade akla yakın göründü :

Bir zamanlar Kayseri'den Niğde'ye üç arayatı ile gidilir ve yol gecelerinden biri Andaval'da geçirilirmiş. Andaval ahalisi hanedan kişilermiş; kasabalarına uğrayan yolcuları iyi karşılarlar ve onlara son derece ikram ederlermiş.

Kayserililer, bu vaziyetten istifadeyi düşünmüşler. Bu misafirperver memlekete uğradıkça yolda hastalandıklarını söyleyerek, yahut havanın fenalığını bahane ederek günlerce kendilerini besletmeye ve —ekmek elden, su gölden— bir nevi kür yapmaya başlamışlar.

Derken bu hileyi Niğdeliler de öğrenmişler. Onlar da Kayseri'ye giderken Andaval'a uğramayı ve uzunca bir zaman oraya postu sermeyi âdet etmişler. Bir gün gelmiş ki zavallı Andaval, Anadolu ortasında bir büyük imarethaneye dönmüş. Nihayet adamcağızlar bakmışlar ki olacak gibi değil. Büyükada'da misafir akınından kaçan ev sahipleri gibi tası tarağı toplamışlar, civar-

daki dağlara kaçmışlar. Eski asil ve mâmur Andaval da o gün bugün kuş uçmaz, kervan geçmez bir virane halini almış.

Misafir yüzünden yıkılmış aile ocaklarının ne kadar çok olduğunu düşünürsek küçük bir kasabanın da aynı sebepten aynı akıbete uğramış olmasını pek manasız görmeyiz.

Demek ki birçok insanlar gibi zavallı Andaval ahalisi de sırf iyilik etmeyi sever asil ve yumuşak yüzlü insanlar oldukları için andavallı diye şöhret almışlar.

MEMLEKET SEVGİSİ

Çok eski bir zamanda yedi sekiz yaşlarında bir çocukla sofu büyükannesi arasında şöyle bir muhavere hatırlarım :

— Allah'ı sever misin anneanne?

— Elbette severim.

— Beni sever misin?

— Seni de severim.

— Hangimizi daha çok seversin?

— Elbette Allah'ı severim.

— Anneanne... Allah ölse mi acırsın, ben ölsem mi?

Büyükanne bu tepeden inme sual karşısında şaşırıyor, korkuyor, kızıyor, gülüyor ve daha garibi gözlerinde yaşlar beliriyor :

— Sus... Günah... O nasıl lâkırdı... Cehennemde yanarsın... Bereket ki Allah senin gibi delilerin kusuruna bakmaz.

Bu çocuk sualinin ihtiyar kadında ne neviden bir fırtına kopardığını tahmin edebiliriz : Zihni gayriihtiyarî bir hayal yaptı; bir lâhza yumurcağı incecik bacaklarını uzatmış, boynunu kısmış, yatağında sapsarı yatıyor gör-

dü. Onun ölümüne ötekinin —saygıda olduğu gibi sevgide de şirket kabul etmeyenin— muhal ölümünden çok daha fazla yanacağını anladı ve bir lâhzalık hayat onu bir isyan gibi korkuttu.

Büyükanne, torununa elbette ötekinden daha fazla yanacak. Çünkü onu gözü ile gördü, sesini işitti, elleriyle okşadı. Öteki ölürse hangi hayal ve hatıra için ağlayacağını kestiremiyor.

Memleket sevgisi dediğimiz şeyde bu dindar büyükannedeki Allah ve torun sevgilerine benzemeyen iki ayrı unsur vardır; Din hükmünde olan mücerret ve hemen hemen zihnî bir sevgi; şekiller, kokular, sesler, bir kelime ile hayal ve hatıraların meydana getirdiği maddî sevgi.

Askerler anlatırlar. Memleketin uzak sınırlarında, yahut dışında inandığı bir fikir için çarpışan asker, doğduğu taraflara, kendisi için hayat ve hatıra yatağı olan şeylere doğru çekilmek zorunda kalırsa daha ziyade çıldırır, önüne geçilmez bir kuvvet olurmuş.

Memleket sevgisinin tam şekline varmak için bu iki unsuru birleştirmek, birini ötekilerle tamamlamak lâzımdır. Bunun için ise seyahatten, yurdun muhtelif köşelerinde bir parça dolaşmak ve yaşamaktan daha iyi ne olabilir? Denilebilir ki seyahat etmek ilmi, yahut, pratik bilgiler temin etmekten ziyade bunun için faydalı ve lâzımdır. Bizim yurdumuz bu bakımdan içinde dolaşılması çok faydalı olacak, tanıdıkça kazanılacak bir vatandır.

Siyasî coğrafya, memleketi il ve ilçelere, tabiî ve iktisadî coğrafya dağ, yayla, orman, step havalilerine, üzüm, portakal, zeytin, badem, pamuk, gül mıntakala-

rına ayırıyor. Günün birinde onu tabiî güzelliklerinin nevi, hususiyeti, kokusu bakımından da mıntakalara ayıracak bir pitoresk, yahut estetik coğrafya acaba meydana gelecek mi?

Meselâ İskenderun körfezinde başlayarak Ege'ye doğru inen cenup sahilleri başka hiç bir deniz kenarına benzemeyen bir dünyadır. Oralarda her şey başkadır. Limon, portakal ülkelerini keçiboynuzu korularını, palmiyelerin zengin çeşitlerini bir yana bırakalım; dikenler, yol kenarlarında kendi kendilerine yetişmiş âdi dikenler başlıbaşlarına birer süstür. Çoğaldıkça rengi değişen sular gibi onların da âdeta büyüdükçe renk değiştirdikleri, bildiğimizden başka renklere boyandığı görülür. Deniz ve engin başkadır; bitip tükenmez koycuklarla dolu ve kamaştırıcı güneş altında uzaktan bakıldığı vakit âdeta dalgalanarak sulara girip çıkmakla eğleniyor gibi görünen kıyılar başkadır. Siz bile bu şekil, renk, koku zenginliğine kanmış ve yorulmuş ruhunuzla, bir afyon tesiri altında gibi bulanmış fikirlerinizle, değişmiş havas ve duygu manzumenizle her yerde olduğunuzdan başka bir insansınız.

Şimdi, buradan içerilere rastgele bir yere, meselâ Bolu, Saframbolu tarafına, ormanlar ve dağlar mıntıkasına geçelim. Burada bambaşka bir dekor içindeyiz. Bir ovanın ortasından bu dağlara baktığımız zaman sade göz itiyatlarımıza değil, aynı zamanda bildiğimiz dünyanın hendesesine uymayan bazı haller görürsünüz. Dağlar birbiri ardınca o kadar uzaklara gidiyor ki insan gözü için her yerde bir olması lâzım gelen ufuk çemberi burada bir buçuk, iki misli büyümüş gibi görünüyor. Bunların arka planda olanlarının bazıları o kadar yüksekti ki başka memleketlerde bu yükseklikte ancak bulutları görmeye alışmış olduğumuz için âdeta bir vehme

kapılırız. Onları yanımızdan geçen başka bir kürenin dağları sanacak gibi oluruz. Sonra, biz sıradağların tepelerini bazen bir ağaç, yahut bir orman zemini üstünde sert çizgilerle yürüyor görmeye alışmışızdır. Halbuki orman ufuklarındaki tepeler testere ağızları gibi baştan başa tırtıllıdır ve bu, bize bambaşka bir his verir.

Doktorlar *Agoraphobie* «Meydanlar korkusu» diye bir sinir hastalığından bahsederler. Hasta, geniş ve boş meydanlara baktığı zaman tabiî adamın, meselâ, minareden yere baktığı zaman duyduğu baş dönmesi ve ürkmeye benzer bir sıkıntı duyarmış. İnsan, bu manzaranın hendesesindeki nisbetlere bakarken âdeta buna benzer bir korku duyuyor.

Madem ki : *«Uyduk dil-i dîvâneye, dil uydu havaye»*, biraz da Orta Anadolu'ya, isteplere doğru dümen kıralım.

Serin bir sabah vakti trende, büsbütün değişmiş bir hava ve ışık içinde uyanıyorsunuz... Pencereden bakıyorsunuz... Geçici bir ışık oyunu zannedilecek kadar hafif ve hareli bir yeşillik altında esmer toprağı seçilen bir ova... Sonra, yine tepeler ve dağlar...

Şimdi, artık o ağır, yorucu yağlıboyalar âleminden çıkarak dinlendirici bir füzen karakalem desenler mıntakasına girmiş gibiyiz.

Biraz uzakta bir çocuk kalemiyle çizilmişe benzeyen incecik incecik söğütler, sazlar görünüyor. Bunların bir hizaya dizilişinden ve öne doğru eğilmelerinden anlarız ki orada kurumuş bir dere yatağı var... Daha ötede ağaran yoldan bazen yolcu geçtiği gibi buradan da bazen su geçiyor.

Kıraç höyüklerde, tepelerde, hatta dağlarda insan elinden çıkmış gibi, bir şey vardır. Çok eski zamanlarda birtakım dev insanlar buralarda yarmalar, kovuklar açmışlar; kaleler, kuleler ehramlarla bir dev mâmuresi yapmaya başlamışlar da usanıp yarıda bırakmışlar gibi...

Buralardan çok sık geçen bir arkadaş bir tren yolculuğu esnasında şöyle demişti:

— Bu görülen boşluğa aldanmamalı... Ben şu çırçıplak dağlarda seyrettiğim manzarayı hiç bir yerde görmedim, diyebilirim. Bunlar beyaz sinema perdeleri gibidir. Güneş her akşam üstü oralara bir başka dünyanın filmini aksettirir. Şu kıraç dağın teras biçiminde kesilmiş tepesinde benim, kaç akşam üstü, büyük hisarlar üstüne kurulmuş saraylı, kuleli kaç masal mâmuresi seyrettiğimi bilemezsiniz.

Yollarda insana daima garip bir duygu arkadaşlık eder. Bir görülen yeri bir daha görmemek şüphesi ve acısı... Bu acı kelimesi, belki fazla kuvvetli olur. İnsanın az ehemmiyet verdiği şeyi bile kaybederken duyduğu ufacık hüzün diyelim.

Bu his bize yolculuk esnasında rastladığımız çirkin şeyleri bile muhabbet ve müsamaha ile karşılatan bir büyüdür.

Mamafih asıl büyük büyü seyahatlerin üzerinden aylar, seneler geçtiği zaman olanıdır.

Eski realite ile sonradan gördüğünüz şey arasındaki fark bir model ile sanatkâr ressamın kaleminden çıkan resim arasındaki fark gibidir.

Zaman ve mesafenin kimyası size gördüğünüz manzaradan büsbütün ayrı terkipte bir hayal çıkaracaktır ve bu hayal ile şekilleşmiş bir memleket sevgisi elbette mücerret ve fikri bir aşktan çok daha kuvvetli olacaktır.

BİRİNCİ KİTABIN SONU

İKİNCİ KİTAP

YATAK ÇARŞAFLARI

Eskiler «Sefer mihnettir» derler.

İstanbul'dan İzmit'e yaylı arabada yahut katır sırtında iki arayatı ile gittiğimiz günlerde hakikaten de öyleydi. Fakat bugün Anadolu yollarında otomobil, tren yahut kamyona verecek kadar parası olan için sefer artık eskisi kadar mihnet değildir. Hatta trende oturacak yer bulamamak, otomobille çamura saplanmak, yeni yapılmakta olan bir yolda yarım saat çalkalanıvermek gibi fevkalâde haller müstesna; yolculuğun bugün için bir ufak zevki bile vardır.

Sıhhati pek yolunda olmıyan, yaş itibariyle askerlik şubeleri ile bütün ilişkilerini kesmiş çerden çöpden bir insanın günde iki yüz elli, üç yüz kilometrelik bir yola pekâlâ dayandığı ve ertesi sabah da çalışmağa, yahut yeni bir sefere hazır vaziyette yatağından kalktığı tecrübelerle sabittir. Yalnız!...

Amerikalıların garabeti malûmdur. Bunlardan biri ağaçtan düşme intibalarını şöyle tasvir etmiş: «Ağaçtan düşmek zannedildiği derecede zahmetli bir iş değildir. İnsan boşluk içinde, rüyada gezer gibi kolayca uçuyor. Sinirlerinin tırmalanmasında, içinin tatlı tatlı ılınmasında hatta bir zevk de vardır. Yalnız aşağıda toprak veya taş üstünde birdenbire duruş çok fena...»

Anadolu yolculuğu için ben de aşağı yukarı aynı şeyi söyliyeceğim. Şimdiki yolları, rahat bir tren yahut emin bir otomobil içinde aşmakta korkulacak bir cihet yoktur. Fakat bu seyahat sonunda kendini otele yahut yeni tabiriyle palasa düşmüş bulmak çok kere hazin oluyor.

Ben kendi hesabıma yolun her şekline kendini alış-

tırmayı, her sıkıntı ve cilvesinden az çok bir zevk çıkarmayı bilen bir insanım. Seyahat günlerimin bir ânı vardır ki yalnız o dakikada kendimi itiyadlarının esiri bir insan, ne kadar uğraşsa ıslah olmıyacak bir aristokrat görür, ümitsizliğe düşerim: Otelde yabancı bir yatağın yabancı yastığına baş koymağa hazırlandığım dakika.

Yatak istediği kadar yeni, örtüler istediği kadar temiz olabilir. Fakat ben bir yara, yahut ur üzerine yatıyormuşum gibi bir tiksinti duymaktan bir türlü kendimi alamam.

Bu cinnetimi bilenlerden bana beraberimde yatak ve yorgan çarşafı taşımayı tavsiye edenler olmuştur. Birinci gece için âlâ. Fakat ikinci gece ne yapacak, çarşafın tersi yüzüne gelmediğinden nasıl emin olacaksınız? Her gece bir ayrı çarşaf kullanmak meselesine gelince, bunun için bohçacı kadınlar gibi peşiniz sıra bir denk gezdirmeniz lâzımdır.

Otel odacıları sizin cinsten müşterilerin titizliğine alışıktırlar. Bir kısmı siz daha ağzınızı açmadan ne söyliyeceğinizi bilirler, «Merak etmeyin, şimdi yatağınızı değiştiririm» diye gülümserler. Hakikaten de gözünüzün önünde çarşaflarınızı kollarına alıp içeri odaya giderler ve biraz sonra yeni bir takımla geri dönerler.

Yalnız size gelen yeni çarşafların başka bir odanın aynı vaziyetteki yatağından çıkarılmadığına nasıl kendinizi inandıracaksınız? İhtimal ki iki dakika evvel sizden alınan çarşafla da şimdi içerde başka titiz bir müşterinin gönlü hoş ediliyordur.

Palaslarımızın en zayıf yerleri çamaşırlıklarıdır. Ben yakın vilâyetlerden birinde bir otel tanıdım ki sahibi kirli takımları kamyonla yüz elli kilometrelik bir kaza merkezine gönderdiğini söylüyor orada çamaşırın hem daha ucuz hem daha temiz yıkandığını iddia ediyordu.

Bu adamcağızın gidip gelme üç yüz kilometrelik yol yapmış bir çarşafı bir delinin hatırı için bir defada tekrar yıkatmağa göndereceğini kabul etmek güçtür. Şu halde bu palasta kullanılmamış bir çarşafta yatmak ancak kamyonun meselâ Simav'dan dönmesini sokakta beklemek şartiyle kabildir.

Tecrübeli yolcuyu otelde lüks kadar korkutacak şey yoktur. Bir itikada göre yüksek otel odur ki yatak eşyaları iyi cinsten ve kıymetli kumaşlardandır.

Cenub vilâyetlerinden birinde bir otel sahibi bana bir gece fevkalâde bir ikramda bulunmak istemiş, otelin arasıra memleketi şereflendiren büyükleri için döşediği en lüks odasını açmıştı.

Pencerelerde ağır Şam perdeleri, duvarlarda halılar asılıydı. Yerde gene bir halı ve uzun tüyleri arasında dünyanın müzahrafatını taşıyan bir ayı postu vardı.

Karyola bir padişah tahtına benziyordu. Sallandıkça pudra ponponu gibi üzerinden tozlar dökülen salaşpur bir cibinliğin altında atlas çarşaflarla süslü bir yatak, üzerine klaptanla galiba bir şadırvan resmi işlenmiş bir yorgan, onun üzerinde sarı bürümcükten bir örtü görünüyordu.

İnsan bu odada, otelcinin bir iskemle üzerine bıraktığı çifte kollu şamdanın ışığında etrafına bakınırken kendini şark aşiretlerinden birinin reisine damad olmuş sanabilirdi.

Bu lüks eşyanın bir tek kusuru vardı. Suya, sabuna, ütüye dayanmak şöyle dursun, üzerlerine kazara yağmur sepelese bir daha kendilerini toparlıyamıyacak kumaşlardan yapılmış olmaları.

Soyunurken bu yataktan kaç kişi demeyin, fakat kaç neslin aristokratı gelip geçmiş olduğunu kendi kendime sordum. İnsan zannederim ki Süleymaniye veya Fatih camisinin halıları ve cilâlı hasırları üzerinde daha ferih fahur uzanıp yatabilirdi.

Çıkardığım elbiseleri tekrar ağır ağır giydim, paltomu askısından indirerek sırtıma geçirdim ve yatağın karşısındaki koltuğa uzandım.

Otellerde gene az korkulacak şey beyaz patiska çarşaftır.

28 . Ocak . 1939

VARLIK İÇİNDE YOKLUK

Bilmediğim memleketlere giderken ufak bir tahkikat yapmak âdetimdir. İlk sualim daima: «Otel var mı?» olur. Buna uygun bir cevap alırsam keyfim yolundadır. Lokanta, su ve saire hakkında izahatı hemen hemen hatır için dinlerim.

Yiyecek, içecek nasıl olsa temin edilir. Şehir suyunu beğenmiyorsanız çantanızda elbette ihtiyat bir madensuyu şişesi vardır. Bunu ihmal ederek yerine yazı makinesi ve saire gibi lüzumsuz bir yük almışsanız kabahat sizdedir. Olmazsa eczaneye adam göndererek, yıllanmış, bir maden suyu şişesi getirtmek de pekâlâ mümkündür. Yahut da çay ibriğinde iki bardak su kaynattığınız gibi mesele kalmamıştır.

Yiyecek ciheti de aşağı yukarı öyledir. Kasabaya akşam ezanından sonra varır da lokanta ve dükkânları kapanmış bulursanız elinizi piyango çeker gibi çantanıza daldırın, orada daima biraz ekmek, simit, peynir, bir iki elma, hatta bir yalancı dolma kutusu çıktığını göreceksiniz.

Simit veya peynirin sarılı bulundukları kâğıdı yırtarak çantada nasılsa kendilerine komşu düşmüş bir terlik veya kundura ile ihtilâtından şüpheli iseniz bunları ispirtoda yakarak fennî bir temizlik temin etmek daima elinizdedir... Farzımuhal bunu da bulamazsanız gene korku yoktur. Gerçi yatağınızda sık sık uyanır ve sağa sola fazlaca dönersiniz. Fakat ertesi sabah sağ salim ayağa kalkacağınıza hiç şüphe etmeyin.

Açlık hakkında devamlı tecrübelerim olmamıştır çok şükür. Fakat onun bir günlüğü üzerinde selâhiyetle konuşacak vaziyetteyim. Meselâ bir gece gülünç denebi-

lecek bir sebeple, münasebetsiz bir sinek hâdisesi yüzünden aç yatmaya mecbur olmuştum. Evvelâ az çok bir ıstırap duyuyordum. Her zaman nazlanarak yediğim şeyleri hırs ve heyecanla hatırlıyordum. Fakat bu, korktuğum kadar sürmedi. Bir müddet sonra bilâkis bir tıkanıklık, bir iştahsızlık duymağa başladım : Uzun zaman para ve mevki hırsıyle yandıktan sonra ihtiyarlığa doğru ümidlerini kaybeden ve dünya nimetlerine karşı bir peygamber küskünlük ve istiğnasına erişen insanların hâli.

Evet bir gecede açlıktan ölen insanı tarih kaydetmemiştir. Fakat hararetin sıfıraltı on, on beşe düştüğü bir kış gecesinde sokakta kalacak insan istikbale aynı emniyetle bakacak vaziyette midir?

Oteller için alınan malûmatta bir noktaya dikkat etmişimdir. Tanımadığınız bir şehirde size iyi bir otel bulacağınızı müjdeleyen zat oraya iki sene önce yahut en az altı ay evvel gitmiştir. Halbuki benim gibi çok gezenlerin dikkat etmiş olacakları üzere altı ay, şimdiki otellerin hayatında ehemmiyetli bir tarih, birçok şeylerin tamamiyle tersine dönmesine kâfi zamandır.

Meselâ bir tarihte Cenub otellerinden birinde emsaline nadir tesadüf edilir lüks bir banyo dairesi görmüştüm. Bu her halde bir heves mahsulüydü. Beş altı aralık gecesinin karanlığında kırık camlı bir otomobil içinde dağlara tırmanırken bu banyonun hayali beni çocuk gibi sevindiriyordu. Otele ayak basar basmaz ilk işim banyonun hazırlanmasını emretmek oldu. Fakat biraz sonra ne göreyim. Otel sahibine kimbilir kaça mal olan o tesisat âdeta enkaz haline gelmiş. Borular tütü-

yor; duvarın dökülmüş çinileri yerine çamur sıvanmış; ötesinden berisinden çatlayıp tamir edilen banyo su tutmuyor; termosifon işlemiyor. Musluklara sopalar, paçavralar tıkanmış. Banyonun bu yeni tertibe göre de elbette bir işleme tarzı vardır. Fakat gözlerimi yakan odun dumanı, içimi dolduran soğuk alma korkusu ile ben bunu beceremiyorum. Aşağı musluktan sıcak su akıtmağa çalışırken tepemden birdenbire soğuk sular aktığını görerek ne yapacağımı şaşırıyorum.

Büyük yolculuklardan vücud bir nevi seferberlik vaziyetine geçiyor ve ufak tefek arızalardan müteessir olmuyor. Ben o geceki hamam macerası neticesinde ölmemiş olmamı vücudumun böyle fevkalâde zamanlarda aldığı müdafaa hassasına borçluyum.

Bir tarihte Denizli'ye gitmek üzere İzmir'den geçiyordum. Bir dost :

— Şehirde pek güzel bir otel bulacaksın, dedi, geçen sene oradan geçtiğim zaman Evkaf İdaresi son sistem bir otel yaptırıyordu. Çoktan açılmış olacaktır.

Arkadaş doğru söylüyordu. Otel hakikaten çok mükemmel olarak tamamlanmıştı. Fakat ne çare ki açılamamıştı.

Akşam karanlığı içinde bembeyaz yükselen bu güzel binayı beyazperdede Greta Garbo'yu seyreden genç çocukların lirik tahassürleriyle uzun uzun seyrettikten sonra arabacının tavsiye ettiği başka bir otele gittim. Burası gezginci tiyatro kumpanyaları için bir şanosu olan alabildiğine büyük bir gazino üstünde galiba dört odalı bir palastı. Önünde açık bir sundurma vardı.

Odalar gerçi şehirde bulunan bir tuluat kumpanyası tarafından tutulmuştu. Fakat bunların biri bana verilebilecekti.

Yalnız aşağı gazinoda yorgunluk kahvesi içerek bir saat kadar beklemem lâzımdı. Bu müddet zarfında tahtalar gıcır gıcır silinecek, odanın nemini almak için sundurmada bir mangal yakılacak yatak ve yorgan çarşafları baştanbaşa değişecekti.

Burada kendi evimde gibi rahat ve serbest olacaktım. Oda bir cami değilse bile herhalde orta halli bir mescid kadar genişti. Yalnız ehemmiyetsiz bir kusuruna göz yummak lâzımdı. Penceresi yoktu. Daha doğrusu o da vardı amma sundurmaya açılıyordu. İnsan gerçi muvakkat bir zaman için güneşsiz ve havasız da yaşıyabilirdi. Fakat sundurmada pencerelerin önünde dolaşan irili ufaklı, dişili, erkekli tulûatçıların sizi seyretmelerine nasıl mani olacağız?

Bir iki saat sonra çaresizlik karşısında gene buraya muhtaç olmak korkusu ile müzakereyi birdenbire kesmeğe cesaret edemedim ve otelciye müphem bir teşekkürden sonra ayrıldım.

Ertesi gün Evkaf oteli hakkında bir tanıdıktan şu izahatı alıyorum: Oteli işletecek kiracıya ait olması lâzım gelen mobilya meselesi, kira ücretinin ağırlığı, buna mukabil yolcuların haklarını korumak isteyen belediyenin yataklara fahiş bir ücret konmasına izin vermemesi gibi sebeplerden dolayı otele şimdiye kadar talip bulunmamış.

Ertesi sene aynı mevsimde gene Denizli yolundayım. Bu sefer artık korku yoktur. Otel kimbilir ne zaman-

danberi işlemeğe başlamıştır. «Allah vere de tesisat eskimiş olmasa» diye lâtifesini bile yapıyorum.

Fakat bu zavallı binayı gene aynı halde bulmayım mı? Yalnız rengi bir parça bozulmuş, ötesi berisi örselenmiş. Tıpkı kendi kendine ihtiyarlamağa mahkûm, kısmetsiz bir kız vaziyetinde.

İsyan içinde bunun sebebini sordum. Vilâyetin büyük bir memuru şu cevabı verdi :

— Otelin açılması gene geçen seneki sebeplerdendir. Binaya yakışacak mobilyayı satın almağa kadir babayiğit çıkmadı... Sonra bu şehir az çok körfez vaziyetindedir. Fazla yol uğrağı değildir. Burası ucuz bir halk oteli olarak açılırsa maksat kaybolacak. Fiyatlar biraz yükseltilirse büsbütün boş kalması muhtemel. İşittiğimize göre bu binayı başka bir işte kullanmak üzere müşteri aranıyormuş.

— Oteli yapan gayretli ve ilerici Evkaf müdürü bu iş için ne düşünüyor acaba?

— O şimdi burada değil. İşe yaramaz bir bina yaparak Evkafı zarara soktuğu için adamı tekaüde sevkettiler.

30 . Ocak . 1939

BEKÂR MEMURLAR SUİKASTİ

Bâzı vilâyetlerimizde, hükümet yardımı ile, güzel denecek oteller meydana gelmiştir. Gazetelerin vilâyet haberleri sahifelerinde sık sık resimleri seyrettiğimiz yeni hükümet konağı, ilkmektep, hastane, mezbaha ve saire binalarına benziyen balkonlu, terasalı müstakil veya yuvarlak pencereli kübik yapılar...

Bunların palmiyelerle süslü otelleri; elektrik, radyo, vantilâtör gibi modern tesisatı; alafranga tuvalet ve banyoları ve livreli hizmetçileri vardır.

Bu otelleri gören: «Çok şükür bu vilâyette olsun yatacak yer davası halledilmiş. Artık tavanlarının delik deşiğinden tozla beraber haşarat yağan; rüzgârda pencere kasaları kalmış düdükleri gibi öten; yataklarına çok kere ceket, pantolon ve palto ile de girmekte tereddüt edilmeyen eski tertip palaslardan kurtulduk. Nihayet temiz bir yatak, akar su ve biraz ateş bulabileceğiz» diye sevinir. Ancak...!

Birkaç sene evvel soğuk bir kış gece yarısına doğru ben de bu hayal içinde Diyarbakır'a doğru yol alıyordum. Yataklı vagondaki kompartımanımdan yatağın dingil üstüne tesadüf etmesinden gayri şikâyetim yoktu. Fakat İstanbul'dan beri bu üçüncü gecemdi. Başımın üstünde tavanlar esneyip çatırdıyarak altmış bu kadar saat tartaklandıktan sonra nihayet gürültüsü ve hareketi olmıyan bir yatakta yatmak beni güvey girmeğe giden safça bir âşık sevinciyle arasıra gülümsetiyordu.

Diyarbakır'ı tanıyan bir arkadaş İstanbul'da: «Otel için düşünme demişti. Kalekapısı dışında Yalova Oteli diye güzel bir bina yaptılar... Umarım ki sana Yalova'nın orta tarifeli bir otelini aratmıyacak... Gerçi kükürtlü ve radyoaktiviteli sıcak suyu yok amma ne yapalım.

Küçük bir rötarımız olduğu için, Diyarbakır'a ancak saat bire doğru varıyoruz. Fakat ne zarar!.. Gerçi ortada in cin görünmüyor amma istasyonla otel arasındaki bulvar elektrik ışığından bembeyaz...

Yalova otelinin önünde otomobilden iniyorum; rahatım için her fedakârlığı göze almış bir vaziyette en iyi odanız diyorum.

— Affedersiniz. Boş oda yok.

— Yok mu? Nasıl olur?

— Yok.. Hepsi dolu..

Üç günlük yolculuğun bütün yorgunluğunu o dakika dizlerimde hissediyorum.

— Ne yapacağız.

— Vallaha bilmem.

Adamcağızın hakkı var. Bu saatte elinde bir meydan süpürgesiyle ortada dolaşmasına göre işi başından aşkın olan bu adamcağız bir de benim ne yapacağımı düşünmeğe kalkarsa vay başına gelenler!

Maamafih o gece insaniyeti elden bırakamıyor ve bana bir teklifte bulunuyor:

— İsterseniz taraçaya bir karyola kurarız. Üstünüze sıkı battaniyeler veririz.

Tüylerim diken diken oluyor. Bir aralık gecesinde Diyarbakır'da açık tarasda yatmak! Kapalı bir perde arkasında ezkaza açık kalmış bir pencereyi bana haber veren vücudümle!

O geceyi İstnbul'daki sabahçı kahvelerini hasretle aratacak kadar sefil bir yerde, bir sandalya üzerinde geçiriyorum.

☆

Evet vilâyetlerimizin bir kısmında inci gibi oteller meydana gelmiştir. Onları günün münâsip bir saatinde gezip seyredebilirsiniz; gazinosunda bir kahve veya çay içmeniz daima mümkündür. Fakat içlerinde yatmağa kalkarsanız bunu bu gece de, yarın gece de, bu hafta ve gelecek senede ümit etmeyin.

Önceden akla gelmiyor amma sebep gayet basit. Yarı resmî vaziyette olan otellere gayet ehven fiyat konuyor. Şehirde bekâr yahut henüz ailesini getirmemiş birçok memur var. Defterdar ve mektupçudan itibaren vilâyet memurları, bankacılar, lise, orta mektep muallimleri ve saire...

Bunlar suyu, elektriği, hamam ve sairesi şöyle dursun bazılarının el yüz yıkayacak yeri bile bahçenin bir köşesinde olan eski tertip yerli evlerine dünya kadar para verip başlarını belâya sokmaktansa bu otellere pansiyoner olarak yerleşiyorlar... Bu suretle nihayet yedi sekizden ibaret bulunan odalar kapanın elinde kalıyor.

Rivayete göre temelli pansiyoner olarak buralara kapılanmak bile iyi bir yere içgüveysi girmek kadar külfetli bir mesele... Memurlardan haftalarca münhal beklîyenler, bir meslekdaşın Vekâlet emrine alınarak memleketten çıkarılmasına dua edenler bile varmış.

Bu usul tabiî otelcinin de menfaatine uygundur. İki taraf birbirine alışıyor. Her yolcunun keyfine göre örtü, yatak değiştirmek külfeti yok. Arasıra odaların boş kalması tehlikesi yok. Buna mukabil otelcinin gedikli müşterisine tarife fiyatı üzerinden küçük bir ikramda bulunması bile kendi kârınadır.

Bu memurların yerinde biz olsak tabiî aynı şeyi yapacak ve kendimizi haklı bulmak için yüz türlü sebep ileri süreceğiz. Fakat yolcu gözüyle bakınca bu hal in-

sana bekâr memurların sokakta kalan misafirlere karşı zalimane bir suikasdi gibi görünüyor.

Bütün hoşnutsuzluklarımızda olduğu gibi bu işte de en evvel çatacağımız yer tabiî belediyedir. Fakat iyi düşünürsek o da ne yapsın? «Geçici vaziyette olmıyanlar bu otellerde bir haftadan fazla oturamaz», «Şehre yeni gelen memur nihayet altı günde ev bulup çıkmağa mecburdur», «Ailelerini hava tebdiline gönderenler otele gelemezler» yolunda nizamlar konamaz tabiî. Konduğunu da farzetsek kombinezon fenninde hakkıyle üstad olan bir sınıfın birkaç günde bir odalarını becayiş etmek gibi şer'i hilelerle bu nizamlara yan çizmeyeceklerinden hiç bir zaman emin olamayız.

Şimdi de madalyanın ters tarafına bir göz atalım...

Böyle modern oteli olmayan şehir veya kasabaların eski tertip misafirhaneleri, tiyatrolarda olduğu gibi, zenginler ve fıkaralara mahsus olmak üzere iki mevkie ayrılırlar.

Belediye arasıra şehirden geçen hatırlı yolcuları düşünerek birinci mevkie az çok itina eder. Meselâ ikincinin örtüleri iki haftada bir değişir ve tuvaletlerine toprak ibrikle su çıkarılırsa birincinin örtüleri muhakkak dört günde bir değişik ve yıkanacak yerine musluklu bir gaz tenekesi konur; oda eşyasında da dokuma perdesi, saç soba, elbise askısı gibi bazı farklar vardır.

Modern otel yapmağa muvaffak olmuş memleketlerde eski misafirhanelerde bu mevki usulü mülgadır. Otelciler açık söylemeseler bile belediyeye hal diliyle şu noktayı anlatırlar: «Yeni otelinizle bizim kibar müşterilerimizi elimizden aldınız. Öyleyse bize karışmayın. Sizin konforunuza biz ancak ucuzlukla rekabet edebiliriz. Buralar gayri fıkaraya mahsus bir nevi handır.»

4 Şubat 1939

YALNIZ ODA DÂVASI

Bizim Anadolu otelcileri bir yolcunun tren veya otobüste başka bir yolcu ile karşı karşıya oturduğu ve kardeş kardeş yarenlik ettiği halde otelde mutlaka yalnız yatmak istemesine bir türlü akıl erdiremiyeceklerdir.

Onlar ellerinden gelse odaların arasındaki bölmeleri kaldırmağa, oteli umumî bir koğuş haline getirmeğe taraftardırlar. Ne güzel ideal!... Herkes bavulunu karyolasının başucuna koyarak yatağına uzanmış; uyuyan uyuyor, uyumayan alçak sesle dertleşiyor; söktüğünü dikmek, yahut tırnaklarını kesmekle meşgul oluyor. Bahusus böyle yerlere tatlı konuşan, güzel şarkı söyleyen insanlar da çok düşer.

Sonra oda bir olduğu için hizmet kolaydır. Kimse soğuktan şikâyet etmez; garson zilin nereden çalındığını şaşırarak boş yere oradan oraya koşmaz. Atalar «Hayvan kokuşa kokuşa, insan konuşa konuşa» demişler... Yalnızlık bir Allaha mahsustur. Karabaş keşişleri gibi odada bir başına çile doldurmaktan ne anlıyacaksın sanki... Herif senin koynuna girecek değil ya... O da kendi yatağında uyuyacak işte...

Hele bir müşterinin odada yalnız kalmak için öteki yatakların parasını gözden çıkarması Anadolu otelcisi için anlaşılacak şey değildir. «Acaba bir ayıbı mı var. Odaya gizli kadın filân mı alacak?» yolunda insana şüpheli baktıkları bile olur.

Bir gün yolda bozuk bir otobüse rastlamış, yaşlı bir gümrük memurunu otomobilime alarak şehre getirmiştim. Gecesi, yatmağa hazırlandığım sırada otelci odama girdi : «Bey affedersin. Şimdi bir müşteri geldi. Boş ya-

tağımız yok. İzin verirsen şurada yatsın... Zaten bugün otomobilde beraber gelmişsiniz» dedi.

Gümrükçüyü gece odamda yatırmam için gündüz otomobilimde getirmiş olmamdan daha kuvvetli sebep olur muydu?

Bir gece de Afyon'un iyice bir otelinde odamda sobamı yakmış, kâğıtlarımı masanın üzerine dağıtmış kendi kendime çalışıyordum. Biraz evvel kapıda bir otobüs durmuştu... Merdiven ve sofadaki gürültüden otelcinin bu otobüsten çıkan müşterileri yerleştirmekte olduğunu anlıyordum. Kapı birdenbire açıldı; içeri kamçılı ve çizmeli bir adam girdi. Boynunda bir atkı, başında acayip biçimli bir kadife şapka vardı.

Bana sadece «selâmün aleyküm» dedikten sonra sobaya yürüdü: «Vay anasını... Amma hava ha» diye parmaklarını ısıtmağa başladı. Sonra bir sandalye çekip oturdu.

Otelci işi farkederek koşmuştu :

— Yahu ne girdin buraya? diye bağırdı.

Adamcağız bu tekdiri farketmedi :

— Sen bana yer arama, dedi, burası sıcak... Karyola filân istemem... Şuraya bir yatak yapıver kâfi...

Hâdiseyi sakin bir neşe ile karşılamama rağmen otelci benden sıkılmıştı. Adamcağızı şiddetle azarlamağa başladı :

— Yahu herkesin odasına girilir mi? Ahır mı burası... Çık dışarı Allahıseversen... Bak daha duruyor!

Zavallı yolcu neye uğradığını anlıyamamıştı. Otelcinin önünde tırıs tırıs dışarı çıkarken sadece :

— Ne bağırıyorsun... Bilmedik işte, diyordu.

Ben kendi hesabıma biçareye hak verdim. Onun için otel bir umumî yerdi. Parasını verdi mi keyfi istediği yerde yatardı. Nitekim ben de meselâ bir lokantaya girip istediğim bir masaya yerleştiğim zaman «Ne oturuyorsun oraya» diye bağırsalar aynı masum hayreti gösterirdim.

Hakikat şu ki bazı insanların yattıkları yerde kendi kendine kalmak ihtiyacını anlamıyorlar. Yabancıların gözü önünde soyunmak, çoraplarını ve şayet varsa takma dişlerini çıkararak yatağa girmek ve medenî hayat icaplarının çehrelere taktığı maskeyi çıkararak surat uzun, ağız açık ve yuvarlak gözler kaymış horlaya horlaya uyumak onlara gayet tabiî ve kolay görünüyor. Alışsak biz de yapacaktık elbette.

Birkaç sene evvel Bursa'ya yolum düşmüştü. Beni karşılayan bir meslekdaş :

— Şehrin en kalabalık zamanındayız, dedi, oteller tıklım tıklım dolu. Ben mütevazi fakat çok temiz ve rahat bir otelde küçük bir oda buldum. Yanında benimkinin eşi bir oda daha var... Hemen gidelim.

Maalesef geç kalmıştık. Otele gittiğimiz zaman oda yarım saat evvel başka birisine verilmişti. Ne yaparsınız kısmet!...

Arkadaşla başka bir otelde yer aramağa çıkmadan evvel bir kahve içmek istedik, sofada fesleğen saksılarıyle donatılmış rüzgârlı bir pencerenin önünde oturduk.

Aradan iki dakika geçmişti ki benim küçük odanın

kapısı hızla açıldı; dışarıya —merhum Ahmet Rasim'in tabiri üzerine— didona sakallı minimini bir ihtiyar fırladı, başında takke, gözünde gözlükler, arkasında beyaz bir patiska entari, üzerinde şal örneği hırka, belinde bir örme kuşak, çıplak ayaklarında terlikler vardı.

İhtiyarcık fena halde kızmış görünüyordu. Kahveciye otel sahibini çağırttı ve haşlamağa başladı:

— Be evlâdım bunca yıllık müşterinim senin... Buldun buldun da bu kabir gibi odayı mı buldun bana?

Otelci şaşırmıştı. Odanın eşyasını, havasını methediyor, karşı dağlara kadar bütün ovayı gördüğünü söylüyordu.

İhtiyar sesini ve sakalını titrete titrete devam etti:

— Yahu iki insan yüzü görmedikten sonra ben dağları ne yapayım... Çatlayım mı burada? Şeytanlarla mı konuşayım? Sağa bakarsın duvar; sola bakarsın duvar... Bu nasıl otel böyle?... Ben kır yılanı değilim, insanım... Odada iki insan yüzü görmek isterim.

İhtiyarın sosyete istediği anlaşılıyordu. Arkadaşım hemen müdahale etti:

— Efendi peder... Siz hiç sıkılmayın. Ben odada kalmağa razı olurum...

Adamcağızın yüzü güler gibi oldu. Maamafih nezaketi de bırakmıyor:

— Estağfurullah evlâdcığım, sen neden rahatsız olacaksın... Bu herifler akıl etmeliydi...

Belâya bakınız ki öteki ikişer üçer kişilik odalarda da yatak kalmamıştı. Maamafih otelci iyi bir kombinezon teklif etti. Sofaya bir karyola kurulacak, efendi peder buraya ferih fahur yatacaktı.

Otelin holü makamında olan sofa yolgeçen hanı gibiydi. Sabahın beşinden gecenin on ikisine kadar işliyor-

du. Mütemadiyen girip çıkan müşterilerden başka ellerinde tepsilerle dolaşan kahveci ve şerbetçi çırakları... Holde misafir kabul edenler, pencerenin önündeki masada kebap yiyorlar...

İhtiyar bu kalabalık ve gürültüden gayet memnundu. Sofanın ortasındaki karyolasında, arkasında şal örneği hırkası, başında takkesi —mavi boncuğu ile, altın maşallahlı eksik bir sünnet çocuğu vaziyetinde— yatıp kalkıyor; gürültü kesilince çabucak uyuyor; hafif bir tıkırtı oldumu tavşan gibi uyanarak sakalını dikiyor; gelip geçenlerin hemen hepsiyle konuşuyor; ısrarlara rağmen yatağından kalkıp çıplak ayaklarına terliklerini geçirerek acemi misafirlere tuvaletin yolunu gösteriyor.

Otel müşterilerinden bir kısmındaki yalnız oda kaprisine mukabil bazılarında da böyle kalabalık aramak zevki vardır. İkisi de alışkanlık davası... Ben kendi hesabıma kollektif uyku taraftarlarının zevkini şöyle izah ediyorum :

Lokantada daima kalabalıkla beraber yemek yemeğe alışmışsınızdır. Sizden başka müşteri olmıyan yahut şahsınız için yalnız bir oda açan bir lokantada yenecek yemeğin acaba ne dereceye kadar zevki olur? Misal diye söylüyorum amma, bunun hayatta da başımıza geldiği vardır. Herhangi bir sebepten dolayı öğle yemeğini bir iki saat geciktirdiğimiz zaman lokantada yalnız kalırız. Boş masalar, arasıra mutfak kapısından başını uzatarak bize bakan garson bize âdeta sıkıntı verir; lokmalarımız boğazımızda kalır... Yalnız odada yatmak da anlaşılan bazılarında o neviden bir eza uyandırıyor.

NİNE

İkincikânun sonlarında olmamıza rağmen üç arkadaş sabahleyin otomobile ceketle binmiştik. Neredeyse onu da çıkaracak yeni gençler gibi koltuğumuzun altına alacaktık.

Fakat bahar ılıklığındaki sahilden beyaz sorguçlu dağlara doğru yükselmeğe başlayınca tekrar paltolara iltifat mecburiyeti hasıl oldu. Birbirimize bir şey söylememekle beraber biraz daha sonra da fanilâ yeleklerimizle battaniyelerimizi bavulda bıraktığımıza için için hayıflanıyorduk. Hele kırmızı battaniyeler çaprazlama iki kat edildiği zaman omuzlarımızda birer Roma imparatoru harmaniyesi gibi duracaktı.

Halimize şükretmeyişimiz —eskilerin dediği gibi— gayretullaha mı dokundu nedir, bir çeyrek geçmeden otomobil kara saplanıyor... Şoför arkadaş bizi paltoları tekrar çıkararak kendisine bir parça yardımda bulunmağa dâvet ediyordu.

Ne çare itaat ettik. Bir gün evvel portakal bahçelerinin yeşil çimenleri üzerinde keklik gibi seken iskarpinlerimiz karla doluyor, fakat arabayı yerinden söküp çıkarmak mümkün olmuyordu. Nihayet Allahın ve karşıdan gelen bir kamyonun yardımıyle tekerleğimize zincir takıldı ve bu belâ berzahından kurtularak yolumuza devam ettik.

Geceye doğru bu dağların arkasındaki vilâyet merkezini tuttuğumuz zaman soğuk sıfır altı dokuzdu.
Bereket versin yatacağımız yer belliydi, şehrin en iyi otelinde bizim için iki oda hazırlanmıştı.

Otel muhtelif mimari tarzlarında birkaç eski evin birleştirilmesinden meydana gelmiş bir yeni bina idi. Bir kahvenin yanındaki dar ahşap merdivenden taş bir tarasa, oradan tekrar bir alaturka sofaya çıktık, sonra sola dönerek camlı bir kapıdan dairemize geçtik.

Burası bir nevi serdi; sobası ve kırık camekânından dökülen karların yasemininden başka çiçeği olmayan bir kış bahçesi...

Bizi dualar, senalarla karşılayan güler yüzlü bir nine bu serin bir tarafına sıralanmış odalarımızın kapısını açtı; elektriklerini yaktı.

— Öğleden beri bekler dururuz. Odalarınızı taze taze sildim; hazırladım, diyordu.

(Soğuk havalarda odaları taze taze silmek suretiyle yapılan ikram ve onları kurutmak için taze taze yakılan mangal bir gün bizi öldürecek ama bakalım ne zaman.) Ninenin hazırladığı hakikaten mükemmeldi. Fakat kırmızı valenselerle örtülü karyolaları, üzerlerine allı yeşilli uçurtma kâğıdından örtüler kesilmiş masaları soğuktan kimin gözü görüyordu. Dişlerim çatırdayarak :

— Aman nine donacağız, dedim.

İhtiyar kadın «sen şimdi görürsün» der gibi gülümsüyor ve kapının arkasındaki tostoparlak saç sobaya bir kibrit çakıyor. Bu, bir fitilli havan topunun ateşlenmesi gibi bir şey oldu. İçerdeki çalıçırpı, saman, kâğıt, kibrit kutusu ve sairenin tutuşmasındaki sürat ve dehşeti tasvir edemiyeceğim. Soba ince ayaklarının üstünde dinamit infilâkleri ile sarsılıyor, kuduruyor, boruların içinde kıyametler kopuyordu. Odaya girince rastgele çivilere astığımız, sandalye üzerlerine bıraktığımız

palto, şapka ve saire gibi eşyamızı, iki dakika sonra yangından kaçırır gibi sobanın yakamıyacağı yerlere kaçırıyorduk.

Nine öteki odanın sobasını da aynı önemle ve aynı maddelerle tıkabasa doldurmuştu.

Üç arkadaş arasında mizac ihtilâfı derhal kendini gösterdi. Onlar ikisi ilk göz yılgınlığından sonra odalarında sarınıp bürünerek soğukta oturmayı tercih ettiler ve nineyi bir daha sobaya yanaştırmadılar.

Bana gelince, ben müstakil odamda sonuna kadar mücadelede devama taraftardım. Doktorlar iyisini bilecekler ama ateş vücude birinci derecede elzem bir şey değildi. Milyonlarca insan sırtlarına, ayaklarına giyecek bir şey ve kalınca bir yatak, yorgan tedarik edebilirse pekâlâ yaşayıp gidiyorlar. Sıcak daha ziyade zevk içindir. Bunun için üşüyerek yaşamak bana yalnız yoksulluğun alâmeti gibi görünür ve hüzün verir.

Sobanın idaresini kendi elime alırsam daha bir itidal teminine muvaffak olacağımı ummuştum. Ateşmizaç bir şef idare eder gibi son derece temkinle hareket etmeme rağmen odamda bazen başka bir işe daldığım oluyordu. Fakat bir zaman sonra öyle bir ateş içinde kendime geliyordum ki âdeta koşarak dışarı kaçıyordum.

Arkadaşlarımdan birinin esasen sıcağa yüzü yoktu. Arasıra bir şey konuşmak için odama uğrayacağı zaman, içerde başıboş bir çoban köpeği saklıymış gibi kapıyı açmadan soruyordu.

— Beyefendi soba yanıyor mu efendim?

Aramızda soğuk gibi sıcağa da aldırış etmeyen yalnız bizim Çankırılı nine vardı. Nine deyip gidiyorduk

ama zavallı belki bizim yaşımızdaydı; hatta daha küçük olması da mümkündü. Fakat hayat bu parmak kadar kadını o kadar evire çevire yakıp kavurmuştu ki yaşına dair bir iz ve alâmet kalmamıştı. Onun için yüz yaşında da deseler insan «pekâlâ» diyebilirdi. Otuz yaşında da gene pekâlâ!...

Kadıncağız bize bir parça hayatını anlattı galiba... Fakat sefaletten birbirini yiyen akrabalar, asker veya gurbete gidip bir daha dönmeyen kocalarla o kadar herkesin hikâyesi ki aklımda hemen hiç bir şey kalmadı.

Doğrusu aranırsa bu otel pek de şikâyet edilecek gibi değildir. Yatak örtülerinin yamalarında, yıkanmaktan büzülüp tortop olmuş havlularında ninenin elini hissetmek bile epeyce bir emniyetti. Fakat battaniye yerine konan kırmızı valanselerin tiftik keçisi kılları uzunluğundaki tüylerinden, bu tüylerde gizlenmesi muhtemel olan pislikten bahsederken üç arkadaş birdenbire azıvermiştik. Bizim sessiz sedasız sobaların ateşlenmelerine benzeyen ani bir isyan... Neydi bu rezalet! Koskoca şehir işgüzarlığı paylaşamıyarak birbirini yiyen vilâyeti, belediyesi ve evkafı ile, üç beş yolcunun parası ile barınmasını temin edecek temiz bir otel yapamadıktan sonra bu işin sonu nereye varırdı ve saire ve saire.

Daha garibi üçümüz de gayet uysal insanlar olmamıza rağmen hemen tatbikata geçtik. Fakat malûm olduğu üzere yüze karşı yapılan şikâyetler arkadan olanlar kadar şiddetli ve sarih olamazlar. Lâkırdı ağızlarda biraz gevelendi mi nedir hakiki maksat iyi anlaşılamadı.

Şehrin büyükleri otelciye adamakıllı bir zılgıt vermişler. O da anlaşılan çenesini eline alarak yakında duvarlara yaptırdığı badanayı, tamir ettirdiği karyola somyalarını, tarasta gaz tenekeleriyle meydana getirdiği tuvalet tesisatını birer birer gözden geçirmiş, bütün bunlarda şikâyeti icab ettirecek hiç bir eksiklik ve kusur görememiş... Şimdiye kadar kimse ağzını açmadığı halde, bu müşterilerin neden gürültü ettiklerinin sebebini aramış ve maalesef bulmuş...

İnsanlığın bütün zavallılığı buradadır :

Bavulumu kapamağa uğraştığım sırada nine telâş içinde bana koştu :

— Efendi beni koğuyor. Sen misafirlere iyi bakmamışsın diyor... diye ağlamağa başladı.

Otomobilin kapıda beklemesine rağmen derhal hazırlığı durdurduk ve nineden hoşnutluğumuzu yeminlerle temin ederek oteli tezkiye etmeden ve şikâyetlerimizi resmen geri almadan dışarı çıkmadık.

12 Şubat 1935

RAKI

(...) e ilk gittiğim gündü. Bir İstanbullu memur dedi ki:

— Kenar mahalleleri gezerken birtakım salaş barakalar göreceksiniz. Bunlar sözüm ona bakkal dükkânlarıdır. Mademki bana inanmak istemiyorsunuz, rastgele bunlardan birine girip sorun:

— Çay var mı?

— Yok...

— Çekirdek kahve...

— A a...

— Kesme şeker.

— Vardı ya bitti.

— Sabun.

— Çok mu istersin... İki kalıp var ama...

— Yumurta.

— Onu pazarda satarlar...

— Kaşar peyniri...

— Biraz küflü ama bak bakalım işine gelirse...

Ayni adama bir şöyle sual serisi sorun:

— Rakı var mı?

— Olmaz mı? Yirmi dokuzluk mu? Kırk dokuzluk mu? Kırk beş derecelik mi, ellilik mi?

— Yarım kiloluk, bir kiloluk, iki kiloluk...

— Var, var, var... Ard cebe koyacaksan yassı şişeler de var...

Dükkânın görünüşüne ne bakıyorsunuz. Yağ, limon, makarna bulunmaması mümkündür ama rakının hangi çeşidini isterseniz emrinize amadedir.

— Mübalâğa ediyorsunuz biraz, diye güldüm.

O boynunu bükerek:

— Eh siz öyle bilin, dedi.

Biraz sonra Vilâyet Meclis azalarından bir zay şöyle söylüyordu :

— Hepsi iyi hoş ama çok rakı içiliyor. Vilâyetimiz içki istihlâki cihetinden ya ikinci gelir ya nihayet üçüncü...

Gene aynı gün bir başkasından şu hikâyeyi dinledim :

— Gece oldu mu sokaklarımızda sarhoştan geçilmez. Bir kısmının hatta cadde ortalarında, köşebaşlarında yıkılıp sızdığı olur. Eski vali Allah selâmet versin, bu gibilerle çok iyi mücadele ederdi. Sarhoşlara gözdağı vermek, hiç olmazsa aleni sarhoşluk ve rezaletin önünü almak için gayet iyi bir yol tutmuştu.

Gece oldu mu otomobiliyle sokaklarda gezer, ötede beride yıkılıp kalmış sarhoşlardan ikisini polise, şoföre karga tulumba ettirerek otomobilin içine atardı. Sonra şehirden çıkarak herifleri yirmi otuz dakika uzaktaki tarlalara ekip dönerdi.

Sarhoş geceyarısı gözlerini açıp kendini Allahın kırında bulunca şaşalar, iki küfür ettikten sonra aklını başına alır ve düşe kalka sabaha doğru güçbelâ şehri tutardı. Sabaha doğru diyorum. Çünkü çifte silindirli vilâyet otomobilinin insanı yarım saatte götürdüğü yerden taban arabası, hele yağışlı havalarda, sabah ezanı geri getirirse gene ne devlettir.

Valinin bu politikası sarhoşları hakikaten yıldırmıştı... Ortada dayak, hapis nev'inden örfî bir muamele yok ki bir şikâyet mevzuu teşkil etsin. Memleketin valisi sokakta yatan adamı, serseriye soyulmak, ata arabaya çiğnenmekten korumak için lütfen otomobiline almış ve müreffehen tenezzühe götürmüş... Bunda bağıracak ne var? Öyle olmuştu ki meyhane yahut evlerinde sızan bazı sarhoşlar uyandıkları vakit «Aman neredeyiz» diye boylarınca sıçrarlar, tarlada olmadık-

larını görünce elleri ile yüzlerini sıvazlarlardı. Ama diyeceksiniz ki esasen hiç kimse rakıya başlarken sokakta yıkılıp kalacak kadar çok içmek niyetinde değildir. Ancak ne de olsa bu korku az çok fren yapıyordu. Nispeten az içmiş olanlar tehlikede gördükleri arkadaşlarını ikaz ediyorlar, daha olmazsa sırtlarına yahut arabaya yükleyip evlerine götürüveriyorlardı. Sonradan bu baskı kalkınca vaziyet gene eski haline döndü.

Bu hikâyeler beni derinden derine üzmüş ve düşündürmüştü. İptilânın bu derecesini kendi kendime izahtan âcizdim. Gece denen saadetten ve onun çiy güneş ışığından çok daha tatlı ziyaları içinde geçecek saatlerin zevkinden kendilerini müebbeden mahrum eden bu insanları anlamıyor, fena halde ayıplıyordum.

Mevsim karakıştı. Saat henüz dörtbuçuğu bulmadığı halde dükkânların kepenkleri iniyor, ortalık kararıyordu.

Gündüz sokaklarda biraz yumuşar gibi olan karlar akşamla beraber takır takır donmağa başlamıştı. Ellerinden sepetler, başlarında yün sargılarla caddeden geçen tektük insanlarda gidecekleri yere bir an evvel yetişmek isteyenlerin telâşı vardı. Şehrin tek lokantasında geceden evvel yemek yemeğe razı olmazsam aç kalacağımı söylemişlerdi. Fakat ne de olsa günün ortası demek olan bu saatte lokantaya giremiyecektim. Fazla olarak bu lokantada öğleyin yemiş olduğum karışık yemek henüz olduğu gibi midemde duruyordu. Birkaç saat vakit geçirmek için gidilebilecek yerleri birer birer gözden geçirdim. Sönmüş sobanın başında kahveci ile çırağının yemek yediği görülen bomboş kahve. Sokaktan birkaç derece daha soğuk olduğunu tahmin ettiğim kiliseden bozma viran sinema. Beğen beğendiğini al. Yahut da oteldeki odam.

Belki şimdiye kadar uzun dinlenmelere fırsat bulamamış olduğum için yalnızlığı çok sevmek iddiasında bir insanım. Bir yerde birkaç kitapla yalnız kalmak beni herhangi bir cemiyetten daha fazla eğlendirir. Fakat hissediyorum ki bu nevi bir halvet için en müsait saat gündüzün dört buçuğu değildir. Hele oteldeki odamda... Bu odanın karşılıklı iki duvarlarından biri taştan, biri tahtadan yapılmıştır. Şekil bir vapur gibi dar uzundur. Soba, masa, elbise dolabı ve karyola bu darlık yüzünden Karagözün çeyiz takımları gibi sıraya dizilmişlerdir. Üstüste dört beş saat bu hendeseyi seyredersem tersim dönmesinden korkuyorum. Fazla olarak elektrik de yok. Okumağa kalkarsam bu münasebetsizliği tenekeden bir petrol lambasının ışığ altında yapmak lâzım.

Nereye gideceğimi bir türlü kestiremiyerek Çarşı caddesini geçtim; mahalle aralarına saptım. Bu saatte bir mezarlık ancak bu sokaklar kadar ıssız ve kasvetli olabilirdi. Vilâyet meclisi âzasının bahsettiği sarhoşların faaliyete geçmeleri için vakit henüz pek erkendi. Onlar şimdilik benim bilemiyeceğim birtakım köşe bucaklarda hazırlıkla meşgul olacaklardı. İtiraf etmemekle beraber bu insanların gürültüleri ve itişip kakışmaları ile bu ölü sokaklarda uyandıracakları hayatı âdeta bekliyordum.

Soğuktan ayak parmaklarım sızlamağa başlamıştı. Bu mahalleler, arasında ne kadar gitsem bu, hep bu idi. Belki bu hep birbirine benziyen toprak bahçe duvarlarının, ışıksız kerpiç evlerin arasında yolumu da kaybedecektim. Tekrar çarşı caddesine çıktığım zaman sokak fenerleri bana biraz daha fazla canlanmış gibi görünüyordu.

Bir köşe başında gözüme aydınlık bir camekân ilişmişti. Kısa bir mücadeleden sonra bu camekâna yaklaştım, gündüzkü düşüncelerimin bu kadar çabuk iflâsından kendi kendime karşı utanmış, bir ufak şişe rakı alarak paltomun cebine attım ve hızlı hızlı otelime döndüm.

18 Şubat 1938

SİNEKLER

— Korkma efendi... O zararlıları başkadır... Buncağızlardan kötülük gelmez insana... Kadir Mevlâ buncağızların kısmetini de bu yüzden halketmiş!

Bana bu sözleri söyliyen sakallı bir arabacıydı. Buncağızlar diye âdeta şefkat ve rikkatle bahsettiği mahlûklar da karasinekler.

Çarşının ortasında durmuştuk. Arkadaşım kan tere batmış, yaymacıların sokağa döktükleri semaver, ibrik, şamdan, havaneli gibi hırdavat arasında okazyon antika arıyor, ben vaktiyle Abdülâziz valilerinden biri tarafından getirilmiş olacağını tahmin ettiğim bir payton içinde neticeyi bekliyordum.

Arabacı, makam iskemlesinin önündeki aralığa oturarak dizlerinden birini dikmişti. Arasıra başını çeviriyor, bir yana çarpılmış kırık körüğün altında sineklerle çarpışmamı gülümsiyerek seyrediyordu.

Konuşmağa başladık. Onun fikrince tatlı canımı boş yere sıkıntıya sokuyordum. Benim korktuğum çıban sinekleri başka bir cins sineklerdi. Hakikaten onların yaraları en az bir yıl işler, insanın yüzünde atnalı kadar damga bırakırdı. Fakat onlar ilk ve sonbaharlarda, hasılı bu mevsimden başka zamanlarda çıkarlardı.

Buncağızların kimseye zararı dokunmazdı. Sokmazlar, ısırmazlar, konup kalktıkları yerde pek bellibaşlı bir pislik bırakmazlardı. Sade böyle Allahın havasında kendi kendiciklerine uçuşurlar. Arasıra bizimle oynaşır gibi yüzümüze, ellerimize konup kaçarlardı.

Cenabı Allah elbette bir şey biliyordu ki onları da yaratmıştı. Kendi mahlûklarını kendi mülkünde dilediği gibi uçurtmasına kimin ne demeğe hakkı vardı? Beş beş sayıp tapu senedini almamıştık ya havanın. Fakat mademki eseri yabancı zenginler gibi ben de onlardan huylanıyordum. Keyfime karışacak değil elbette...

Adamcağız iskemlesinin altından bir sinek yelpazesi çıkararak bana ikram etti. Bu bir sopanın ucuna takılmış sinek kanadı inceliğinde kâğıtlardan mürekkep bir aletti. Bununla hem sinekleri kovacak hem de biraz havayı dalgalandırarak yüzümü serinletecektim.

Bu yelpaze arabacının kendinden ziyade atları içindi... Bunların da bazıları kibar müşteriler gibi huysuz olurlar, kuyruklarına sinek konunca delirmeğe kalkarlardı.

Kundura tozu alır gibi yelpazeyi yavaş yavaş yüzüme sallamağa başlamıştım. Kâğıtlar acaba sineklerin nazlı kanatları incinmesin diye mi bu kadar inceydi?

Memleketimizin bazı taraflarında uğraşılmaz ve önüne geçilmez bir belâ gibi gördüğümüz sinekler galiba mukavemet kudretlerini halkın bu sempatisinden alıyorlar.

Arabacıyı dinlerken vaktiyle işittiğim bir hurafeyi hatırladım; güya bu havalide Allahın sinekleri, Fatma Anamızın eğlenmesi için yarattığı hakkında bir itikad varmış.. Güzel icad! Demek zavallı Fatma Ana Medine yazının bitip tükenmez günlerinde, dağdan iştir toplamağa giden Ali'yi beklerken sineklerle avunurmuş. Onların keskin hurma ballarından azarak odanın içinde çevirdikleri raundları, söyledikleri uğultulu koroları dinliyerek garip gönlüne teselli ararmış...

Sineklerin bu saatte Fatma Anamız gibi beni de meşgul etmelerine ve meşin körükler arasında bir kat daha ağırlaşarak tepeme geçen öğle güneşi altında antika aramağa giden arkadaşı uyumadan, bunalmadan bekleme yardımlarına göre hikâye pek de esassız olmasa gerek...

Lejandı arabacıya da anlattım. Hatırlayamadı. Mektep, medrese görmemiş ki ulemalardan işitmiş olsun.

Fakat sözlerimi hürmetle dinledi ve sineğin kutsî menşeini derhal kabul etti.

Şapkasız ve kılık kıyafeti fazla bir şey vadetmiyen bir adamın böyle ağırbaşlı din meselelerinden bahsetmesi adamcağızda bana karşı hafif bir takdir duygusu da uyandırmıştı.

Vilâyetler, belediyeler, fen memurları ve umumiyetle yeni nesil münevverlerinin sineğe karşı bir şeyler yapmak istediklerinde şüphe yoktur. Fakat mücadele çok çetindir.

Oralarda tesadüf ettiğim bir genç doktor bana —sineklerin kaynaklarını amme esasına müstenit— gayet fennî ve radikal bir mücadele planı izah etti. Fakat bunun için toprak altındaki su yolları ve lâğımlarından başlamak üzere o kadar çok şeyler yıkmak icabediyor ki gecenin birinde şehri ateşe verip yeniden yapmak galiba daha ucuz olacaktı. İdare adamları tedbirin bu kadar radikaline gidemedikleri için şimdilik sinekleri teker teker avlayıp yok etmek yolunu tutmuşlardır.

Bana bir nevi sinek kapanlarından bahsettiler. Bunlar bizim Boğaz balıkçılarının istakoz sepetlerine benziyen bir nevi aletlermiş... İçindeki et parçasının kokusuna gelen sinek için bir daha dışarı çıkmak yokmuş. Belediye bütün çarşı esnafını bu kapanlardan birer tane bulundurmağa icbar ediyor ve günde bir iki defa kontrol yapıyormuş.

Gelelim şimdi madalyanın ters yüzüne! Ortalık kararmağa başlayıp çarşının kapanma vakti geldi mi esnaf bu kapanları sokağa çıkarıyor ve toplanan on binlerce sineği bulut halinde akşam havasına salıveriyorlarmış...

Öyle ya belediyenin emrini yerine getirmek suretiyle medenî vazifemizi yaptık. Ötesi artık bizim vicdanımıza ait iştir. Kayserinkini Kaysere, Allahınkini Allaha...

Çocukluğumda Azad buzad, cennet kapısından gözet diye bir kuş âzad etme âdeti vardı. Aşağı yukarı ona benzer bir usul!

Öyle ya hacca gitmiyoruz; zekât vermiyoruz. Bu masumların canlarını kurtarmak suretiyle bir sevap da işlemiyelim mi? Gündüz alışveriş esnasında yaptığımız hile ne olursa olsun akşam ezanı okunurken havaya salıverdiğimiz bu mahlûklar ilerde bizi ahret kapısında yüklenerek Cennet bahçelerine uçuracaklar.

Meğer ki bazı şehirlerin ölü fare ve köpek kuyruğu için yaptığı gibi belediye bu sinekler için de kilo başına üç beş kuruşluk bir mükâfat koysun. O zaman iş değişecek ve kapana sineklerle beraber ezkaza babaları da kaçmış olsa merhametli esnaf farkında olmadan belediyeye teslim edeceklerdir.

Vaktiyle işitirdik. Bazı sıcak memleketlerin fıkara mahallelerinde trahomlu hastalar ve körler sokağa otururlar, gözlerine konan sinekleri kovmak zahmetini ihtiyar etmezlermiş... Bazıları bunu o insanların aciz ve miskinleriyle izah ederlerdi. Yüksek düşünceli bir kısım filozoflarımız ise bu harekette bir hikmet ararlardı. Güya o adamlar «Yüzümüzdeki sinekler az çok doymuşlardır. Onları kovarsak yerine açları gelir. Bizi büsbütün kasıp kavurmağa başlarlar» diye düşünürlermiş...

Halbuki bir trahom doktoru bana bambaşka bir sebep söyledi: Sinek göz kapağındaki yaraları emdikçe trahomlu garip bir rahatlık; sivilcelerin kurcalanmasından ve bir cerahatin temizlenmesinden duyulan zevke benzer bir şey duyarmış...

Sineğin mikrop yemek, yara temizlemek suretiyle doktorluk ettiği ve haline göre ufak bir sıhhî ve içtimaî fonksiyon yaptığı yerlerde onun varlığına bir müddetçik daha hürmet edilmesini çok görmemek lâzımdır.

16 Şubat 1935

SOKAKDA

Doktor Celâl Osman'la caddeden geçerken yandaki çöplük halini almış boş arsalardan birinde bir toplantı gördük. Yedi sekiz çocuk, birkaç poturlu adam bir şey seyrediyorlar.

Biraz evvel gölgede otuz beşe yaklaştığını gördüğümüz sıcağın, güneşte kim bilir kaça çıkan ve kızmış kaldırımlar üzerinde, âdeta ayaklarımızı yakarak bizi koşmaya mecbur eden güneşin altında, pehlivan güreşi, horoz dövüşü, yahut bunlara benzer bir eğlence olamaz.

Kalabalıktan ayrılan iki kadının, elleriyle birtakım işaretler yaparak yaklaştıklarını görüyor ve biz de yolumuzu değiştirerek, o tarafa yürüyoruz. Seyredilen manzara on altı on yedi yaşlarında bir çocuğun ölmesidir. Bu, arkasında paçavra halinde lime lime bir don gömlekten başka bir şey olmayan karışık saçlı bir çocuktur. Hiç bir hayvan bu kadar pis ve iğrenç olamaz...

Ona hatta ölmüş de denebilir. Yalnız arasıra görünmez bir canavarla boğuşur gibi vücudu büzülüyor, açılıyor... Ölemeyen bir hayvanın reaksiyonları...

Gerçi şehrin merkezinde değiliz. Fakat başlayan büyük ana caddenin sağında solunda müesseseler, fabrikalar var. Bu çocuk buraya nereden gelmiş, bilhassa bu hale gelinceye kadar nasıl olmuş... Her kalabalıkta olduğu gibi bu küçük toplantıda da mütalâatlar başlıyor. Onu kimse tanımıyor... Şehrin dışından gelmiş serseri bir sokak çocuğu olmasını tahmin edenler var... Fakat kim olursa olsun, bu hale nasıl düşmüş olabilir... Son

nefesine gelinceye kadar nasıl kimsenin dikkatini çekmemiş. Bu ancak cancana, baş başa bir muharebe sahnesinde olabilir... Hükümeti, belediyesi değil, toplanmış birkaç insanı bulunan herhangi bir yerde bu nasıl olur?...

O kadar ölü, yardım hallerini o kadar geçirmiş bir insan ki... Arkadaşım sadece doktorca tahmini öne sürüyor :

— Menenjit tüberküloza benzer, diyor.. Gözlerimi etrafta gezdiriyorum. Kimseden bir yardım için, bir polis yahut belediye memuru bulup kaldırtmak için. Kimsede bir hareket yok... Bakıyorlar... Bir kısmı geçiyor... Bir kısmı yeniden geliyor... Onlar da kim olduğunu küçük bir tahkikden sonra çekilip gidiyorlar... Seyrin devamlı müşterileri, uzaktan hayretle bakan birkaç çocukla, aralarında ablasının sırtından başını uzatan bir küçük.

Bir muammaya zihnim takılıyor: Gelip geçenler, bu manzarayı seyredenler, hepsi de tesadüfen hissiz, vicdansız insanlar değil. Yapılacak bir şey de olmasa bir hareket, bir heyecan lâzım değil mi?

Bir kaza olduğu zaman koşuşan, çırpınan, yaralıyı sırtında taşıyan, bir türlü fedakârlıkla, bin türlü his yardımı yaptığını gördüğümüz, aynı insanlar değil mi?

Herhangi bir deniz, yahut dere kenarında bir kaza olduğu, birisi suya düştüğü zaman, mutlaka bir kahramanın elbiselerini çıkarmaya bile lüzum görmeden kendisini suya atacağından, hayatını feda edeceğinden hemen hemen emin değil miyiz? Anlıyorum ki bütün merhamet ve heyecan kapılarının kapandığı bir an içindeyiz . Kimsede bir zerre heyecan yok... Bu bir muhit ve hava davası mı?

Hiç ortada sebep yokken radyoyu parazitlerle dolduran, yahut fedinglerle sesleri uzaklaştıran sırf havadan gelen sâri bir tesir altında mıyız acaba? Burada bulunanların en sadesinde bile, ölüme karşı irsî bir hassasiyet vardır. Terbiyemiz, kafamız ne olursa olsun insanız, bu büyük yolun büyük geçidi karşısında heyecan ve hürmet veren fikirlerde müşterekiz... En canavarımız bile hiç değilse bir irkilme duymaz mı? Dikkat ediyorum, kimsede heyecan, merhamet, teessür yok, yalnız bir tiksinme... Bir taş kayıtsızlığı içinde, canlı bir mahlûka, hatta kıvranan bir hayvana değil de, akarsuyun içinde giden bir leşe karşı duyulan lâkayıt tiksinti... Onların içinde kendi kendimi tanımıyorum. Doktor yalnız teşhisle meşgul, bense böyle karmakarışık düşünüyorum, belki de kendi mesleğim noktasından bir alâka arıyorum... Fakat öyle hissediyorum ki, bunu herhangi bir hayalî romanda tekrar etsem inanılmayacak... İnsan kalbinin bu kadar sağırlaştığı, bu kadar sirayetsiz bir sükûn içinde ruhların neden durgun kaldığı anlaşılamayacak...

Kendi kendime izah etmeye çalışıyorum:

Her facianın, her ölümün bir romantik tarafı var... Bu, o kadar insanlıktan çıkmış ki, bu pislik ve sefalet hali merhameti o kadar boğuyor ki artık onun hiç bir şeyine alâka duyulamıyor... Devam edilirse bizi insanlar aleyhinde düşünmeye götürebilir... Denize atlayan bir adam kahraman da olmasa heyecanlıdır... Jestin güzelliği için onu ölüm tehlikesine atabilir... Merhametlerimiz hep dekorlardan mı geliyor? Belki insanî alâkamızı uyandıran bir bakışı, bir sesi, boğazlanmış hayvan sarsıntılarından başka bir hareketi olsa canlanacağız... Celâl Osman'la biz de oradan ayrıldık.

Zihnimiz yalnız belediyeyi ve bu hali görmeyen oto-

riteleri itham ile meşgul... Maamafih biraz ilerde rastladığımız eski bir paytonun serince siperi altına girince biraz canlandık, yine merhamet değil fakat medenî fikirlerimiz galebe etti..

Doktor — Sıhhiye müdürüne uğramalıyız, dedi.

Ben sadece — Evet, dedim.

Sıhhiye müdürü doktorun eski bir arkadaşı idi. Bu, aynı zamanda ayak üstü bir ziyaret olacaktı. Fakat doktor şiş yanağı ile bir yaz nezlesi geçiriyordu. Evvelâ onun hatırı soruldu. O, bir apseden bahsetti, dişleri ile meşgul olamadığından şikâyet etti. Diş hepimizi düşündüren bir şey... Sıcak zaten doktora yaramıyordu. Bu sıcak memleketlerin yazları daha da tehlikeli oluyordu... Sıcak da, soğuk alma gibi insanı hasta ediyordu... Sıcakla soğuğun aynı neticeyi doğurması bana garip geldi. Onlar, iki fen adamı, bana bunu uzun uzun izah ettiler...

Söyleyecek asıl meseleyi unuttuğumuzu dışarı çıkıp on adım uzaklaştıktan sonra hatırlıyor ve yapılacak başka şey olmadığı için gülüyoruz. Kabahatimiz yoktur. Eniyisi bunu etraftan gelen bir tesirden bilmek lâzım... Kendi kendime konuşuyorum: Demek daima dekorun romaneski teessürümüzde baş rolü oynuyor. Velhasıl an meselesi...

GURBET

Bir tarafında üstüste binmiş viran ve simsiyah evler, bir tarafında İstanbul'un bazı eski yangın arsalarından pek farklı olmayan taş ve diken dolu bahçeler arasında tozlu bir caddede arkadaşımla yanyana yürüyorduk. Fazla şairane olmasa, can sıkıntısı renginde diyebileceğim bulanık ve dumanlı bir akşamdı. İhtiyar şair, biraz evvel yanımızdan geçen bir bisikletli çocuğa bakıp durarak :

Ne... nedir değilse eğer
Hayatı birkaç adım fazla koşturup yormak.

diye Fikret'in iki me'yus mısraını okumuştu. Bu mısralar o vakit bana, bu şiirsiz küçük kasabada —şiir mısraları arasında görülmüş, başka bir tâliin hayâli içinde ziyan olmuş— bir hayatın elem ve ifadesi gibi görünmüştü. Halbuki aynı insan, Simav'da başka hiç bir şey istemeden doğup ölmenin, en büyük bir saadet olduğunu, bana doğruluğundan şüphe edilmiyecek bir samimiyetle temin ediyordu. Bu ihtiyar şair, bana yeni bir şey öğretmiş oldu.

Anadolu, her yabancıya az çok bir garipseme duygusu verir. İnsanı ıssız bir dağ başında yakalayan bir geceyle, en mamur, fakat yabancı bir eğlence şehrinde yakalayan gece arasında bilmem pek fark var mıdır? Çünkü netice itibariyle ikisinde de derece farkıyle aynı gurbet kurdunun için için kalbimizi kemirdiğini duyarız. Bu kurt bazı ağaç kurtları gibi, bizim vücudumu-

zun yapısında doğmuş ve büyümüş bir tufeylidir. Anadolu'yu bu vaziyette gezen seyyahın, yahut herhangi bir kasabasında yaşayan İstanbul'lu memurun onu karanlık renklerle tasvir etmesi ve hayatsızlıktan şikâyet etmesi herhalde bundan ileri geliyor. Ağrılarının, içinde yattığı yataktan geldiğini vehmeden hasta gibi, biz de sırf kendi yüreğimizde getirdiğimiz ağrının mes'uliyetini galiba haksız olarak Anadolu'ya yükletiyoruz. Erkenden kapılarını kapamış, mütevazi basma perdelerinin arkasında lambalarını yakmış evlere, sokaklardan baktığımız zaman onları bir can sıkıntısı ve asteni yuvası gibi görüyoruz. Çaresini sokaklara dizilecek fenerlerde, dökülecek insanlarda aramaya yelteniyoruz. Hasretini çektiğimiz uzaktaki evimizin de bu saatte bir yabancıya aynı manzarayı göstereceğini aklımızdan geçirmiyoruz... Bütün manası ile düşündüğümüz hayat acaba kaç binden kaçımız için mukadderdir. Hepimizin saadeti aşağı yukarı alıştığımız dekorun motiflerinden yapılmış değil midir? Böyle olduğu halde alışkanlık dediğimiz kudretin, bu çarpık çurpuk viran evlerde de aynı mucizeyi yapmış bu dekoru —ihtiyar şairimizin Simav'a verdiği renklerle— boyamış olmasını, bir türlü aklımıza aldıramıyoruz.

AYNALAR

İzmir'in meşhur askeri otelinin yerinde şimdi mükellef bir palas var. Onun altında, eski askeri kıraathanesinin yerindeki gazinoda kendi kendime gazete okuyorum.

Gözüm, arasıra pencerenin önünde nargile içerken sokağı seryeden şişman bir zata ilişiyor ve nedense bir türlü ayrılmıyor. Bu zatın çıplak başının etrafında heykellerde gördüğümüz defne koronlar halinde bir kır saç hâlesi. Kır kaşları var, gözler biraz fırlamış bir guvatr uftalmit.. Çene altında bir yumru başlangıcı... Netice itibariyle fazla bir hususiyeti olmayan bir yüz.. Fakat bilmem niçin, arasıra gözüm ilişdikçe bakıyor ve dalıyorum.

Bir aralık sokaktan geçen biri ile konuşunca derhal buluyorum: O, benim, çocuklukta Değirmen dağında tanıdığım bir çocuğun yüzüdür. O vakit vücudu ipincecikti. Şimdi başının etrafında bir defneden kuron kadar kalan saçları, kumral, sık ve kıvırcıktı. Ramazan geceleri, Tilkilik'te Karagöz'de tanıdığım bir akranımı Kemeraltı'nda gördüm. O, o zaman vara yoğa gülen tombalak bir çocuktu. Şimdi üstünden geçen otuz senede, hayat onu kâh bir oklava hamuru gibi yassıltmış, kâh hadde olup geçirmiş, hafifçe kamburlaşmış vücudu ile hiç berber usturasının giremiyeceği kadar çökük yanaklı, mahzun bir adam yapmıştır. Mendil almak isterken, küçük dükkânda Frer mektebindeki bir Musevi arkadaşımla karşılaştım. O da öyle.. Sonbahar yaprakları gibi sararmış, kızarmış, renkten renge girmiş... İşinin iyi gitmediği belli... Muvaffakiyetsizliğin verdiği hilelerle, birkaç mendil üzerinde, beni aldatmaya çalışıyordu.

Bu çocuk o zaman en çalışkanımızdı, edebiyat meraklısı idi. Estsher, Atali okur, sahnede oynar, ideallerden konuşurdu. Şimdi beni aldatmağa çalışıyordu.

Bir an kendimi hatırlatmayı düşündüm. Fakat hatıralar gariptir; en umulmazları, yaşar, en kuvvetli görünenleri olduğu gibi silinip gider. Çok kere müşterek hatıraları konuşmak için oturanlar, birinin hatırladığı ve hâlâ heyecanını duyduğu şeyi, ötekinin tamamıyle kaybettiğini, yalnız hatır için evet evet demesine rağmen hiç bir şey hatırlayamadığını görerek hayal kırıklığına uğrarlar.

Ben de doğrusu bundan korktum. İsmimi anlamayarak tekrar ettirmesinden, neredeydi diye sorup hatırlamamasından ürktüm. Sonra, beni mendiller üzerinde aldattığı için utanmasını da hesaba kattım.

Hulâsa ayrıldık... Yine bir başkası, Hisar taraflarında bir dükkânda gözlükler satıyordu. Yine birine rastgeldim ki mektep birincisi idi. Fakat hayat ile mektebin birbirine uymaması yüzünden ekseriyetle olduğu gibi dümenci kalmıştı.

Yukarıda, sevmediğim tarzda bir istiare yaparak, yazıma aynalar diye isim koydum. Aynalar, benim bu zavallı arkadaşlarımdır. Hayatın birer karikatür haline getirdiği aynalar... Fakat şimdi, onlara bakarken kendi kendime soruyorum : Acaba onlar benim için ne söylüyorlar... Yavaş yavaş benliğimden ayrılıyorum, kendimi çocuk görüyorum. Eski kıraathanenin altındaki kahve pek eski şeklini kaybetmemiştir ve benim için isabet de olmuştur. O vakit iki bölmeli idi. Ramazan gecelerinde,

babamla kemancı Kara Mehmet'in sazını dinlemeğe giderdim. Bir köşede gruplar vardı. Meselâ Veliettin... Buldanlı Küçük Veli... Büyük sarışın başı ile, miyop gözleri ile... Süleyman'ı, askeri sınıfda konuşuyor gibi yumuşak sesli Yusuf Ziya efendi... O zaman sarışın bir zabit olan Bursalı Tahir Bey... Kemeraltı'ndaki evinin kapısında masaj doktoru diye levhası olan kıvırcık saçlı, esmer yüzlü, kocaman burun ve dudaklı Selim Mizrahi.. Daha birçokları ve babam... Hiç biri kalmadı. Bu selim Mizrahi Fransız mektebine gittiğimi öğrenerek, bir gece beni burada imtihana çekmişti. Gözlerimi kapayıp düşündükten sonra «len ben» nedir dedi. Banyo, hamam, dedim. Aah, «len ben» «ekmek»dir dedi. Ben birden şaşırarak: «Le pain» olmasın diyecek oldumdu.

Hasılı insanı, hayatın tabii olan seyrini lüzumsuz hayallere düşürdüğü için çok evvel gördüğü yerleri, bu kadar uzun fasılalardan sonra görmek iyi olmuyor, insana beyhude hüzünler veriyor...

PARA

Ağır akışlı bir nehir kenarında, demokrat bir gazinonun sular ve sazlar üstüne uzanmış salaş terasındayız.

Arkadaşım sekiz on yıldan beri bu şehirde yerleşmiş bir mühendistir... Sabahleyin istasyon bulvarında karşılaştığımız zaman «İstanbul kokuyorsun» diye üstümü başımı koklamağa kalkmış, gece için randevu almadan yakamı bırakmamıştı.

Kendisinin güzel bir evi, şehrin mükellef bir lokantası vardır. Fakat biz gene nehrin kıyısındaki bu gazino köşesini tercih ettik. Burada daha yalnız olacağız; onun hasretinden âdeta hasta olduğu İstanbul'u daha rahat konuşacağız.

Masamıza yerleştiğimiz zaman nehir güneşten alev alev yanıyordu; Fakat çok geçmeden gece bizi birdenbire denecek bir süratle bastırdı.

Bu iklimin en koyu gecelerinde bile biraz aydınlık vardır. Yalnız gazinocunun bize ikram için tepemize astığı lüksün feyzi eseri olacak; nehri ve karşı yakayı tamamıyle gözden kaybettik... İlerimizdeki köprünün fenerlerinden ve onun viran kemerleri altında geçerken çoğalıp köpüren suların yakamozundan başka bir şey seçemiyoruz... Arkadaşım lüksten dökülen yanık gece böceklerine karşı kadehini avucuyla kapamış :

— Bu gece İstanbul'u, münhasıran İstanbul'u konuşacağız, diyor.

Ben doğrusu sekiz on gün evvel bıraktığım İstanbul'a karşı fazla bir tahassürle yanıyor değilim. Fakat serde misafirlik var. Bir nevi memur demeğiz. Nasıl istenirse, çaresiz öyle konuşacağız.

Arkadaşım parmağıyle köprüyü gösteriyor:

— Göksu, diyor, tıpkı Göksu ve köprüsü... İnsanın gözlerini sulandıracak kadar bir benzeyiş...

— Evet, diyorum, gerçi biraz nisbet farkı var... Bir şileple bir sandal arasındaki fark kadar bir şey... Fakat buna rağmen tıpkı o...

Hayaldeki Göksu'yu onun da benden fazla tanıdığına emin değilim. Bizim nesil bu meşhur mesirenin çalgılı çağanaklı sandal ve mehtap âlemlerinden ziyade bu âlemlerin romanesk tevatürleri devrine ancak yetişebilmiştir. Bir eski İstanbul'lu için ayıp olacak amma, Göksu hakkındaki hayalim viran bir sokakla viran bir mezarlık arasından geçen kirli bir dere ve onun üzerine atılmış bayram beşiği biçim ve uzunluğunda bir tahta köprüden ibarettir. Hatta bu hayalin de çocukken Serveti Fünun koleksiyonunda gördüğüm bu hakkâk tablosundan azma bir şey olmadığını temin edemem.

Mühendis arkadaşla müşterek hâtıralarımız az olduğu için Göksu bahsi ve ona benzer bir iki meşhur eğlence yeri tasviri ilkönce korktuğumdan çok daha az bir zaman içinde tükendi ve İstanbul hasretinden daha az fıraklı olmayan başka bir mevzua geçtik.

Uzun uzun anlatılan bu ikinci mersiyeyi ben size birkaç kelime ile hulâsa edeyim: Arkadaş değerli bir meslek ve fen adamıydı. Bir lokma ekmek uğruna çoluk çocuğu ile gurbet illere düşmüştü. Kendisinden çok değersiz kimseler etek dolusu para kazanır Avrupa'larda yaşarken o burada güneş altında, toz toprak içinde yarı aç sürünüyordu. Yarı aç tabirini mübalâğa sanma-

yın... Ağız tadiyle bir kıvırcık pirzolası, yahut taze barbunya yiyemiyen, Fransız Kordon ruju niyetine İnhisar şarabı içen değerli bir mütehassısa yarı aç demek hata mıdır? Senelerce çalışıp çabalamaya mukabil çoluk çocuğunun başına ancak asfalt yol üzerinde üç beş odalı bir kübik kulübecik kurabilmişti. Evet kulübecik... Çünkü ev diye İstanbul'da, Ankara'da yaptırılan saraylara, apartmanlara denirdi.

Eğlence cihetinden daha bedbahttı : Birkaç hemşehri ile aile arasında gece toplanırlar... Ucuz yemişlerle şaraptan yapılmış bol ve bopu yüz paradan poker... Arasıra da memleketine dönen bir ecnebiden yedi sekiz yüz liraya alınmış pesten kerani bir eski makine ile çoluk çocuğunu biraz hava almağa götürmek.

Hüzne hiç niyetli olmadığım bir gecemdi. Buna rağmen bu sefalet ve sosyal haksızlık hikâyesi beni de karartmıştı. Gözlerimde bir yanma vardı. Bunun bir gece evvelki tren yorgunluğundan mı, arasıra hafif bir rüzgârın savurduğu tozlardan mı, yoksa bu hikâyedèki faciadan mı ileri geldiğini fark edemiyordum.

Terasımızın altındaki bataklıkta bir zamandan beri bazı hafif gürültüler, sokakta süprüntü tenekelerini devirip eşeliyen köpeklerin tıkırtılarına benzer sesler işitiyordum.

Bir ara kulağıma amca, amca diye oir ses geldi. Yanımdaki parmaklıktan aşağı bakınca sazlar ve kurumuş çamurlar arasında yarı çıplak bir kız çocuğu gördüm. Lüksün kuvvetli ışığı altında saçları ve yüzü bembeyaz, gözleri kamaşmış, bana elini uzatıyor :

— Amca, bana ekmek atıver...

Dikkat edince daha ötelerde, ilerlerde aynı kıyafette daha başka çocuklar, hatta büyükler görüyorum.

Soframızın bir eksiği olmaması için gözünü üstümüzden ayırmayan gazino sahibi koşuyor, tavuk sürüsü üstüne çullanmağa hazırlanan bir çaylak gibi parmaklıktan sarkarak bağırıyor :

— Şimdi geliyorum veledler...

Sonra bize dönerek mazeret beyan ediyor :

— Müşteriler öteberi atarlar da yeriz diye tanrının gecesi toplaşırlar... Polise de söyledik olmadı.

Arkadaşım bu fasıldan sonra gözlerinde aynı yaşlarla sefaletinin hikâyesine devam etmek istiyor... Fakat geçmiş ola... Büyü artık bozulmuştur...

Ben artık onu dinlemiyorum, bu batak üzerinde birkaç direkle kurulmuş salıntılı salaş terasın üstündeki rahat köşemizde, irili ufaklı tabaklarla dolu masamız önünde büsbütün başka şeyler düşünüyorum. Karşımızdakinin matemi, yalnız yukarıya bakmasını bile bu gözlerdeki hırs ve kıskançlık yaşları bana lûgatlardaki şenaat kelimesinin ta kendisi gibi görünüyor. O arkadaşın şayet bir yerde bu yazılara gözü ilişirse bana darılmasın... Sözüm yalnız onun için değil, içinde kendim de dahil olduğum çok geniş bir münevverler kafilesi içindir.

29 Aralık 1938

MÜNEVVERDE PARA FİKRİ

Benim mensup olduğum, nesilde para nosyonu zayıftı. «Devletin darphanesi vardır. Makineye islimi bastığı gibi dilediği kadar koca devlete para verelim» diye hayret edenlerin malûmatından gerçi bir iki parmak farklıydı.

Fakat taş, ağaç, koyun gibi paranın da bir ilmi olduğunu, onun doğup büyümek çoğalıp azalmak, nihayet ölmek gibi hâdiselerinin de —tıpkı taş, ağaç ve koyundaki gibi— birtakım kanunlara tâbi bulunduğunu öğrenmemiştik.

Hele paranın, fert ve cemiyetlerin saadet ve terakkisindeki rolünü, bize biraz da tersine belletirlerdi.

Fikret'in PARA şiirindeki :

«Varsa şayet beşerde bir vicdan
Ya gümüştendir o ya altından.»

beyti bize parayı bütün ahlâksızlıkların anası olarak tanıtırdı.

Âkif'in Seyfi Baba'sındaki :

«Bir de baktım ki tek onluk dahi yokmuş kesede
Mühürüm boynunu bükmüş duruyor sâde.»

beyti fıkaralığı Müslüman faziletinin tâcı, yüksek ve temiz insanın tâlihi diye anlatırdı.

«Et lokması lâzım mı doyurmaz mı seni nân
Kahrolsun o lokma ola pesmandei dûnan.»

beytine göre para kazanmak için dilencilik ve haysiyetsizlikten gayri yol yoktu.

Ekonomi kendinin ve çoluk çocuğunun boğazından kesmek demekti. Dövizi : «İşten artmaz dişten artar»dı. Servetin târifi «Bir lokma, bir hırka» idi.

«Midenin penceresi yok ki ne yediğim görülsün» yolunda umumî saz şairi imajları en büyük hikmetler yerini tutardı.

Hatta bu fıkaralık aşkı «Allah insanı fıkara dininden ayırmasın» şeklinde dualara kadar varırdı.

Hasılı para hakkındaki bu nevi beyitler, atasözleri, dualar uzun bir mazinin —tabir caizse— ideolojisi olmuştur. Zâhirde bir peygamber çehresi halâveti göstermesine rağmen son Osmanlı Türkünün ocağına incir diken sebep ve âmiller arasında herhalde bu ideolojiye de hürmetli bir mevki ayırmak icabeder.

Yeni rejim bahsettiğim neslin münevverinde birçok şeyler gibi para fikrini de değiştirmiştir. Edebiyatın tesirleri gerçi tamamıyle kaybolmuş değildir. Yıkılmış bir çürük ağacın sarmaşıkları gibi yattıkları yerde daha bir zaman yalancı renklerle koklamakta ve yaşamakta devam edeceklerdir... Fakat paranın ferd ve milletlerin hayatındaki rolü artık bir dereceye kadar anlaşılmıştır. Onun hangi yollardan ne gibi kıymetler karşılığı olarak geldiğini de çok biliyoruz.

Zenginlik hakkındaki hükümlerimizde daha âdiliz. Paranın yağmur gibi her yere müsavi bir ölçü ile düşmemesine hayret ve esef veren çoban düşüncesinden hayli uzaklaşmışızdır...

Yalnız bu var ki neofitlerde ifrat hemen hemen ka-

nundur. İnkılâbın ilk senelerinde dans neofitinde ne gördükse şimdiki para neofitinde de onu görüyoruz.

Orta halli, hatta orta halliden de yüksek diyebileceğimiz insanlar arasında bir halinden hoşnut olmıyanlar zümresi türemiştir. Buna âdeta bir salgın denebilir. Bir avuç akrep yüreklerinin içini durmadan didikliyor, zehire boğuyor. Gözler kendinden bir lira daha fazla kazanana karşı haset ve kinden büzülmüş, çehrelerde pazarda aldatılmış bir köylü çehresi uzunluğu.. Türkiye'nin bu yeni dezanşante'leri yalnız yukarıda değil biraz da etraflarına bakacak olurlarsa, kendilerinin, memleketin umumî servetinden düşen payı öpüp başa koyacak vaziyette insanlar olduklarını bir türlü göremiyorlar.

İnsan kendinde görüldüğü değer nispetinde kazanamadığına inanmış olabilir; haksız kazanılmış bazı servetler karşısında bir isyan duygusuna kapılabilir. Evet bunların hepsi malûm.

Halbuki şimdi —eski keşküllü ve teberli devriş dilencisinin (açlık kelimesini kullanarak) şikâyet etmek hakikî fakirden ziyade orta halliler ve orta halliden daha yüksek bir zümre arasında modadır.

Daha fenası bu şikâyet henüz yetişme, büyüklerinden terbiye ve misal alma çağında çocuklarla yırtık elbise içinde stoik bir vakarla dimdik başını kaldıran fakir halka dinletilmekten de çekinilmiyor.

31 . Aralık . 1938

KÖYLÜDE PARA FİKRİ

Bir ihtiyar köylüye yaşını sormuşlar. Biraz düşündükten sonra «yirmi» diye cevap vermiş.

— Ne söylüyorsun baba? Sen sağlam seksen varsın, demişler.

O utana utana :

— Doğru dedin oğul.. İlle yukarı sayı saymasını bilmem demiş.

Bu bir hikâyedir. Fakat iyi uydurulmuştur.

Köylüde, hatta ufak kasabalarımızda yaşıyanların birçoğunda para fikri hikâyedeki ihtiyarın yaş fikrinden pek farklı değildir. O da elbette büyük servet diye karışık bir şeyler tahayyül eder. Fakat bunu rakamla ifade ettirdiğiniz zaman işittiğiniz şeye hem acınır, hem gülersiniz.

Bir arkadaş anlatır. İstiklâl Muharebesinde karısı ile çocuğunu galiba Çorum'dan Merzifon'a götürüyormuş... Tedarik edebildiği vasıta iki yanına iki küfe asılı topal bir katırdan ibaretmiş. Arkadaş küfelerden birine birkaç parça eşyasını, ötekine, bir halı atarak karısı ile çocuğunu yüklemiş. Katırcı yedekte, kendisi elinde ormandan kesilmiş bir sopa ile arkada öyle yol alırken bir köprü başında yalınayak birkaç köylü kadına rastlamışlar... Bunlar küfedeki çarşaflı ve battaniyeli kadını, kucağındaki paltolu ve başlıklı çocuğu, öteki küfeden taşan esyayı ve nihayet arkadaşı yağmurluklu ve sağlam kunduralı erkeği görünce kendilerini tutamıyarak ince ince haykırmışlardır :

— Ay anam.. Bunlar da ölür mü kiiii!!?

Evet bu kadar debdebe ve saltanat içinde seyahat eden zengin için ölüm tasavvur edilebilir mi?

Bu da benim bir çocukluk hatıramdır. Çanakkale'deydik. Bergazlı Emine diye bir köylü hizmetçimiz vardı.

Evimize Emine'nin bir köylüsü gelir giderdi: Elinde iki yaşlarında bir yetimi olan genç bir dul.

Kadıncağıza günün birinde iki kısmet birden çıktı: Kastamonu tarafından iki Belediye süprüntücüsü..

Bunlardan biri ihtiyar, biri gençti. Evlenme müzakereleri bizim mutfakta geçtiği için bilirim. Kadıncağızın gönlü gence kayıyordu. Fakat neticede akıl ve mantık tarafı galebe çaldı. Zavallı Bergazlı bir servet izdivacı yapmayı daha menfaatine uygun görerek istemiye istemiye sakallı ihtiyara vardı. Niçin bilir misiniz? İhtiyarın bir yatağı ile 14 beyaz mediciye birikmiş parası vardı.

Bu da eski bir hatıradır. Balkan Muharebesi sırasında babamın Emin adındaki Çankırı'lı neferinden dinlemiştim.

Seferberlik başladığı zaman Emin Çankırı'dan Ankara'ya yayan gelmişti. Yirmi otuz hemşehri kadar varmışlar...

Ankara'da bunlara «Yirmi bilmem kaç kuruşu olanlar isterlerse trenle İstanbul'a gitsinler... Olmıyanlar yine yayan gidecek.» denmiş. (Memleketin en tehlikeli gününde bu kadar başıbozuk! Bunu yazarken şimdiki çocukların masal söylüyorum zannedeceklerini düşünerek âdeta utanıyorum.)

Emin macerasının alt tarafını bana şöyle anlatmıştı:

— Parası olmıyan Ankara'dan İstanbul'a yayan yü-

rüdü. Biz Allaha şükür memlekette variyetli insanlarız... Canımdan iyi değil ya... Saydım parayı (yani yirmi küsur kuruşu) rahat gene geldim.

Bu da Mütarekede bir başka neferden dinlediğim bir eşkıyalık hikâyesidir.

— Herifler bizi bir dere içinde bastırdılar. Onlar üç, biz yedi sekiz on kişi amma ellerinde mükemmel tüfekler var... Bizde sopa bile ne gezer... «Aman ağalar! Biz fakir kişileriz. Etmen eylemen» dedikse de dinletemedik... Bereket canımıza kıymadılar. Sekiz on sopa ile kurtulduk... Az kafamız gözümüz yarıldıysa da zararı yok... Velâkin Köse Halil deyi bir hemşehrimiz vardı... Ne olduysa ona oldu... Gâvurun enikleri Köse'ye kıydılar.

— Öldürdüler mi zavallıyı?

— Yok... Kemerinde iki altın ile altı mecidiyesi vardı... Dayağı bağışladılar ille paraları aldılar...

Harman mevsiminde bir akşam üstü bir orta Anadolu kasabasının tarlaları arasından geçiyordum. Bir bereket senesiydi. Tarlalardan birinde bir şenlik seyrettim.

Bir köylü oturduğu yerde cura çalıyor. birkaç delikanlı etrafında el çırparak, ayak vurarak türkü söylüyorlardı :

«Fidayda yavrum fidayda
On beş lira yemiş bir ayda.»

Bu türkü Anadolu sefihinin tasviriydi. Bir ayda içki ile, çalgı ile, kadın ve kumarla havaya savrulmuş bir servetin hikâyesi...

Bu on beş lira belki böyle bir bereket yılının yahut gurbet ilde çekilmiş türlü mihnetin mahsulüydü. Yahut da ölmüş bir babanın mirası...

Onların bir ayda yenen on beş lira hakkındaki fikirleri benim İstanbul mirasyedisinin üç bin liraya kâğıt çekmesi yahut Ağa Han'ın Londra'da verdiği ziyafet hakkındaki fikrimin aynıdır.

Fakat delikanlılar bu güzel yaz akşamında sıcak ekin kokularının verdiği sarhoşluk içinde bunu hoş görüyorlar.

Anadolu'nun edebiyat ve müziğe geçmiş, sanat mübalâğalarıyle süslenmiş büyük servet hayali bile bu kadar fıkaradır.

7 . Ocak . 1939

KÖYLÜDE PARA FİKRİ

Bu hikâyeyi trende bir komisyoncudan dinledim :

— Bazı yağışlı havalarda kamyonet tekerleklerinin çamurlu yollarda açtığı derin izler yüzünden tenezzüh otomobilleri işlemez olur. İşte böyle köylerden birinde kamyonla İnebolu'dan Taşköprü'ye gidiyordum.

Hareketimizden bir iki saat sonra kamyon bir köy meydanında mola vermişti.

Pencereden sokaktaki kahveciye kahve ısmarlarken gözüme bir aile ilişti. Bir erkek, iki kadın, iki çocuk, bir de keçi..

Erkek tıraşı uzamış, kıranta saçlı, kırk yaşlarında bir köylüydü. Ayağında bir aba potur, sırtında yamalı bir asker ceketi vardı. Kadınlardan biri ihtiyar, öteki gençti. İkisi de hamam peştemalına benzeyen garip çarşaflara bürünmüşlerdi. Gencinin kucağında eski bir şeker çuvalına sımsıkı sarılmış iki yaşlarında bir çocuk vardı. Öteki çocuk on iki on üç yaşlarında zayıf ve şirin yüzlü bir minimini erkekti.

Baba meydan kahvesinin ortasında kamyon biletçisi ile sıkı bir pazarlığa tutuşmuştu. Poturunun cebinden ve kuşağının arasından bozuk paralar çıkartarak biletçiye gösteriyor; kâh yalvarır, kâh tehdit eder gibi tavırlar alıyordu. Biletçide bu paralara karşı bir beğenmemezlik, bir istiğna vardı. Elleri pantolonunun ceplerinde köylü ile göz göze gelmemek için dükkânlara bakıyor, başını çevirerek tükürüyor, yarım pabuçlarının çamurlu burunlarını kaldırım taşlarının arasındaki bir su birikintisine sokup çıkararak başını iki yana sallıyordu.

Nihayet bir iki hayır sahibinin araya girmesiyle bir uzlaşma zemini bulundu : Kadınlar gidecekleri yere kadar gidecekler, erkekler daha aşağı bir istasyonda inerek hesabı denkleştireceklerdi...

Kamyon üç saat kadar gittikten sonra bir köprü başında durduk; biletçi :

— Haydi bakalım çavuş. Senin bilet buraya kadar, dedi.

Biraz evvel başka bir köprü başında kamyon çamura saplandığı zaman çavuş aşağı inerek epeyce yararlık göstermiş, hatta bir aralık kundurasının teki fırlayarak ayağı aşıkkemiğine kadar çamura girmişti.

Adamcağız bu hizmetin kendisine ufak bir hak temin edeceğini ummuş olmalı ki çatkın bir çehre ile :

— Yahu yeni çorabı da batırdık hani... Az daha gitsek olmaz mı? Dedi.

Şoför bu abes mülâhazaya cevap vermedi. Yalnız biletçi :

— Lâf mı bu yahu... Az buçuk yardım ettin diye arabanın tapusunu iste bari... dedi.

Çavuş şoförün yandan görünen kesme kaya gibi sert ve hareketsiz yüzünden bir şey ummadığı için fazla israr etmedi. Oğluna :

— Haydi Yusuf... Onlar kadın kişi... Rahat gene gitsinler yazık... Sen delikanlısın... Biz yürürüz gayri, dedi.

Biletçi keçiyi de indirmek istiyordu. Fakat nedense şoförden onun alıkonmasına dair bir emir çıktı. Genç kadın hiç sesini çıkarmıyordu. Fakat büyükana dayanamadı. Şoföre biraz sabretmesi için yalvararak çarşafının altından havlu gibi bir şey çıkardı : Pencereden uzattı..

Yusufçuk bunu pelerin gibi sırtına atarak soğuktan korunacaktı.

Motör hırıldamağa başlamıştı. Çavuş henüz yerlerinde dönen tekerleklerin saçtığı çamura aldırmıyarak anasına emirler veriyordu.

Hareket ettiğimiz zaman baba oğul ellerini sallıyarak bize uğurlu yolculuklar dilediler.. Sonra Çavuş kadınlara bağırdı :

— Bizi merak etmen.. Yarın gece olmazsa devresi gün öğlen biz oradayız.

Yerimden doğrularak yanımdaki bir tahsil memuruna :

— Aman, dedim, aradaki fark aşağı yukarı iki günlük.

O cevap verdi :

— Kamyonla birkaç saatlık yol amma ayakla gidince öyle çeker.. Ufak çocuk da var...

— Peki aradaki farkı?...

— E vardır bir on beş yirmi kuruş...

— Demek parası çıkışmadı biçarenin...

— Vardır amma mahsus vermemiştir... Hakkı da var... Onlar için bu büyük paradır... Eh ayakları aşınacak değil ya... Gelirler.

Vaktinde davranıp bu parayı kendim vermediğime üzülüyordum. Aradaki yol da hayli uzaklaşmıştı. Bir aralık şoföre bağırıp kamyonu durdurmayı düşündüm. Fakat yolda hayli gecikmiştik. Oturdukları yerde kararmağa başlıyan havaya bakıp sabırsızlanan müşterileri kızdırmaktan korkarak sustum.

KÖYLÜDE PARA FİKRİ

Şehirde iş aramağa gelenlere tecrübe için sorunuz :

— Elimde iki iş var.. Birinin aylığı on beş lira... Sabahtan akşama kadar sokak süpüreceksin... Boğazına karışmam... Ötekisi rahat bir kapıcılıktır.. Oturduğum yerden giren çıkana bakıvereceksin... Yemek, yatak, ateş, ışık bedava.. Ve lâkin aylık on iki lira... Gayri hangisini istersen...

Bu suali sorduğunuz köylülerin yüzde doksanı saflığınızla eğlenir gibi gülümsiyecek :

— Sorulur mu? Elbette on beş liralık, diyecektir.

Konuşmanız devam ederse aşağı yukarı şöyle bir sahne meydana gelir :

— Yahu ayda eline üç lira fazla geçecek diye akşama kadar sokak süpürülür mü?

— Ne konuşuyorsun efendi!.. Biz rahat etmeğe gelmedik... Üç lira az para mı?

— Öteki masrafları neye hesaba katmıyorsun... Koskoca bir adamın boğazı, yatağı, ısınıp ışınma masrafı kaça patlar?

Gene, hesapsızlığınızla alaya benzer bir gülümseme :

— Biz fakir insanız. Ne olsa yeriz, nasıl olsa başımızı sokup yatacak bir yer buluruz.

Anadolu köylüsünden her türlü beden fedakârlığını istiyebiliriz :

— Hemşeri şu herif hastalanıverdi yazık... Sen delikanlı adamsın... Sırtına al da kasabaya götürüverelim...

— Peki başüstüne...

— Yahu arkadaş, kamyon çamura saplandı.. Az yardım et de çıkarıverelim.

— Peki başüstüne...

Heybesini omuzundan indirir; kolları sıvar; saatlerce kan ter, çamur yağmur içinde uğraşır; güzel kuvvetini acımadan israf eder.

Bu hizmete karşı bir şey verirsen alır; fakat vermezsen istemeyi aklından geçirmez. Taş atıp kolu yorulmadı ya... Sıkı zamanda insan insana yardımda bulunuvermez mi?

Fakat gene böyle bir sıkı zaman için, haddine düştüyse, iki kuruşluk bir para yardımı iste... Derhal maske değişir; ahbaplık bozulur, gözler başka türlü bakmağa başlar, meşhur «para isteme benden, buz gibi soğurum senden» sırrı aşikâr olur.

Bir gün bir orta Anadolu pazarında bilmem ne alıyordum. Satıcının kırk parası çıkışmadı. Tabiî ehemmiyet vermiyerek yürüdüm. O, biraz sonra elinde bir nikel kuruşla arkamdan yetişti.

— Canım ne yoruldun, dedim, kırk paradan ne çıkar?

Beni azarlar gibi bir sesle :

— Yoo, dedi al gülüm ver gülüm... On para için ben senin canını alırım, on para için sen benim canımı al... Ağzımı açıp nettim dersem anam avradım olsun...

Gerçi bu söz daha ziyade hak fikrinin veciz bir ifadesiydi. Fakat aynı zamanda paranın bu köylü gözündeki müstesna kıymetini de anlatıyordu. Aynı adama başka neviden bir haksızlık yapsam, faraza satın aldığım bir malı sırtında iki kilometrelik bir yokuşa çıkarttıktan sonra beğenmedim, yahut param çıkışmadı. Geri götür

desem bana aynı formülle itiraz etmeği düşünemiyecekti.

Bunun sebebi şudur ki emek ve vakit ona göre bir kıymet değildir. Bunlar bir hak mevzuu teşkil etmiyen, bir iyilik veya fikir için kolayca alınıp verilmesi âdet olan küçük şeylerdir. Mühim olan ancak paradır.

Bunun için köylü kendini muayene eden doktorun; bir ufak şişe veya kutu içinde bir mal veren eczacıdan niçin daha fazla para aldığına daima hayret edecektir.

Şu halde, Anadolu köylüsüne hasis mi diyeceğiz? Bence hayır. Lûgatlerin bu kelimeyi nasıl tarif ettiklerine dikkat etmedim. Fakat şayet «paraya aşırı kıymet veren» insan yolunda bir şey söylüyorlarsa bu bence pek namuslu bir tarif değildir.

Hasis; parayı para diye seven, gaye mevkiinden vasıta mevkiine hiç düşürmeyen insandır. Bu bazı ırkların mayasında bulunan frengi ve sar'a gibi bilinmez veraset kanallarından gelen hemen hemen fizyolojik bir tarzdır.

Bu hastalığın yanılmaz ârâzı birikmiş paradır. Hasis millet birkaç nesilde, hasis fert birkaç senede mutlaka bir miktar para biriktirmiş olmasın! Bu, tasavvuru mümkün olmayan bir şeydir.

Zavallı Anadolu'da bu ârâzı dilediğiniz kadar ayırabilirsiniz. Hatta insafınıza elverirse ve kavanozlar içinde toprağa gömüldüğü rivayet edilen kırmızı altınlar hikâyesine inanacak kadar sadedilseniz onu baştanbaşa tarayabilirsiniz.

Hakikat tasavvurlarımızdan çok daha basittir. Anadolu'nun paraya verdiği kıymet onu aslanın ağzından almak için çektiği korkunç zahmetin bir reaksiyonudur; fazla tahrik olmuş sinirlerin bir hırsıdır.

Bir gün gene bir pazarda bir köylü bana «benim bir kuruşumu kırsan içinden kan akar» demişti. Bu söz hâlâ ok gibi içimde saplıdır.

Anadolu'yu derinden tanıyan bir arkadaşım bana bir gün ne güzel ders vermişti. Bir otelde birkaç gün hizmetimize bakmış fakir bir kadına dallı basmadan bir entarilik hediye edecektim. Arkadaşım :

— Yapma, dedi, fukarayı para kadar sevindirecek bir şey yoktur. Basmayı verirsen derhal yarı fiyatına satar, paraya tahvil eder. İşine daha ziyade yarıyacak bir şey alır. Yerine göre bir çeyrek bu fakirlere bir kat elbiselikten daha faydalıdır. Çünkü onunla tedarik edeceği iğne iplikle bütün bir ailenin giyeceğini yamalamak mümkündür.

Anadolu'nun paraya tapıyor görünmesi hasisliğinden değil, onun en lüzumlu yerde kullanmak fikir ve meylinden doğmaktadır.

Yıllarca yemez içmez, giyinmez, on parasını inatla müdafaa eder. Fakat bu, toprağı yoksa günün birinde toprak almak, yahut elindekini biraz daha büyütmek içindir. Toprağın sermayelerin en ebedî ve aşınmazı olduğunu o herkesten iyi anlamıştır. Bazen onun davullu, pehlivanlı, yiyecekli düğünler yapmak için lükslerini, sırtı ve ayakları yarı çıplakken ölümü için kefen almak gibi masraflarını görüp gülümseriz. Bunlar hayatta bir iki kere gelen bahtiyarlık günlerinde ele güne karşı küçük düşmemek içindir. Sonra kefensiz gömülmek onun bize çocukta görünen bir masum korkusudur. Hasılı Anadolu'lu hasis değil sadece taş ve kayadan koparırcasına güçlükle eline geçirdiği birkaç parayı ucu ucuna getirmek gayretiyle yanan bir fakirdir.

ŞANTAJ

Soğuk bir kış gününde Bolu'dan Adapazarı'na iniyordum.

Hendek'e yaklaştığımız sırada şoför birdenbire makineyi durdurdu :

— Yandık, dedi.

Şoförle yolcunun görüşleri hemen daima aynıdır. Bir viraj dönülürken, uçurum kenarından dik bir bayıra tırmanırken yahut çağıltı bir dereden geçilirken yolcu telâş gösterir: «Aman evlâd yavaş.. Dikkat» yolunda teknik kıymeti zayıf nasihatlere kalkar; hiç değilde kendi kendisiyle konuşuyor gibi «Yahu.. Bu dere batağa benziyor» nev'inden mülahazaları söyler.

Şoför ekseriya cevaba tenezzül etmez, yahut işitmemezlikten gelir. Yalnız hareketsiz profilinde, dimdik karşıya bakarken gözünde çocukluğunuzla eğleniyora benziyen bir gülümseme sezersiniz...

Hakikaten mania o kadar kolaylıkla aşılır ki biraz sonra siz de ona hak verir ve telâşınızdan utanırsınız.

Bâzan da buna mukabil yeni yeşermiş çayırlar arasında uzayıp giden düz ve güneşli bir kara yolu karşısında; gelip geçen arabaların birinden düşmüş bir çuvala benziyen uydurma bir çamur parçası önünde onun birdenbire durup düşündüğü, müşterisine verdiği ehemmiyet derecesinde yumuşatılmış kelimelerle küfür ettiği görülür.

Acemi yolcu bu lüzumsuz korkaklığa hayret eder, yahut kızar.

İlk zamanlar ben de öyleydim. Fakat bir çuval parçasından farkı yok gibi görünen uydurma bataklara birçok defalar saplandıktan, yeşil çimenler ve yepyeni köp-

rülerin birçok cilvelerine uğradıktan sonra şoförden tarafa geçmişimdir. Onun korktuğu şeyden, sebebini anlamadan ben de korkarım. Bunun için Bolu'dan Adapazarı'na döndüğüm o günde de şoförün yandık dediğini görünce birdenbire içim burkuldu; gayriihtiyarî saatime ve puslu bir hava içinde yavaş yavaş inmeğe başlıyan güneşe baktım.

Köprü bizim atlama şampiyonlarımızın bir sıçrayışta aşabilecekleri boyda bir oyuncaktı. Bunun neresinden korktuğumuzu anlıyamıyordum.

— Ne durduk? diye sordum.

— Nereye gideceğiz? Köprüyü tamir ediyorlar.

— Caddeden tarlaya iniverelim.

— İneriz amma, batacağız diye korkuyorum.

Tarlada gerçi biraz kar ve hafif bir çamur tabakası görülüyordu amma bu hakikaten göze büyütülecek bir şey değildi.

— Yok canım itikadını bozma, diye şaka ettim, denizi geçtikten sonra canavar gibi makinemizle çayda boğulacak değiliz ya..

İki dakika sonra tabiî gene şoförün dediği oluyor ve bizim canavar makine çamurun içinde bir iki çırpındıktan sonra karaya vurmuş bir balina leşi gibi kaskatı kesiliyordu.

Mavi poturlu, aksakallı bir köylü uzakta bir kayanın üstüne oturmuş, halimizi seyrediyordu.

Şoför seslendi :

— Hadi baba. Maṇdaları al, gel..

Köylü cevap vermediği gibi yerinden de kımıldamadı...

— Haydi dedik baba.. Eline düştük... Ne istersen zor sıkı vereceğiz..

İhtiyar gene bir şey söylemeden yerinden kalktı; arkadaki bir tepeye doğru ağır ağır yürümeğe başladı.

— Nereye gidiyor? dedim.
— Mandaları getirmeğe...
— Görünürlerde köy filân yok...
— Mandalar tepenin ardında saklıdır.. Şimdi çıkar..

Hakikaten tiyatroda aktörlerin kulis aralarında öteberi eşya çıkarmaları gibi birkaç dakika sonra ortaya iki boyunduruklu manda çıktı.

Şoför bana izahat verdi:

— Ah ne çarıklı bezirgândır onlar... Makinelerin yolun neresinde batacaklarını bilirler... Mandalarını bir yere saklayıp kapana kısılmamızı gözetlerler. Artık ne tutturabilirlerse insaflarınadır.

Köylünün tatlı bir çehresi vardı. Fakat selâm vermiyor, yüzümüze bakmıyor, kendini olduğundan daha aksi bir adam göstermek için kaşlarını çatarak mandalarıyle hırlaşıyordu.

Bir pazarlık ve şantaj hazırlığı sezerek korkmağa başladım. İhtiyar beş altın diye diye dayanırsa işimiz işti. Geceyi tarlada geçirmektense istediği haracı zor sıkı verecektik.

Şoför: — Haydi baba, dedi. Uyuma.. Tak şu zincirleri, gece oluyor.
Köylünün dudağında gaddar bir gülümseme belirdi. Onun istediği de zaten bu değil miydi?

Şoförün aksi lâkırdılarının haraç miktarını artırmasından korkarak araya girdim :

— Haydi babacığım.. Biraz davran..

O benimle anlaşmanın şoförle anlaşmaktan daha kolay olacağını sezmişti. Dargın yüzünü büsbütün sarkıtarak :

— Bak efendi, sana söyliyeyim, dedi, makineyi çıkarırız amma sonra kavga etmiyelim.. Ben bu adamı tanımam.. Parayı senden alırım.

Ben meşhur masalın peynirli kargasıyle konuşan tilkiden daha tatlı :

— Kavga edecek bir şey yok baba.. Anlaşırız, dedim. Zihninde kararlaştırdığı miktarı da söylemeğe birdenbire cesaret edemiyerek geveliyordu.

— Peki baba.. Ne istiyorsun söyle...

— Filfakı çıkarırız makineyi evvel Allah sayesinde amma yirmi beş kuruşunu alırım.

Kendimi tutamıyarak gülmeğe başladım. O şantajında zaaf göstermemeğe azmetmiş bir çehre ile beni azarladı :

— Gülecek ne var?.. Akşama kadar şunun şurasında soğuktan anam ağladı.. İşine gelirse...

Efendi Anadolu.. Boşuna yorulma. Sen ahlâksızlığa karar verdiğin zaman da beceremiyeceksin.

16 . Ocak . 1939

DEVLET DÜŞKÜNLERİ

Bir gün bir Anadolu kasabasında bir devlet düşkünü hakkında bana şunları söylediler :

— Zavallı adam göze geldi. Memlekette saltanatını çekemiyenler vardı. Pazardan satın aldığı köfünler dolusu erzak evine gelirken konukomşu pencerelere üşüşürdü. Kapısı fukaraya açıktı. Mahalledeki dulları, yetimleri görür, gözetirdi. Ailesine dokuz körün bir değneğiydi. Kim ekmeksiz, parasız kalsa ona koşardı. Allah ona acımadı. Onun yüzünden geçinen bunca fakir fukaraya acıyaydı bari. Lâkin dedim ya adamcağız göze geldi. Göz fena şeydir. Atalarımızın dediği gibi bir kem göz bir hanümanı söndürür.

Sonra biçarenin elindeki yağlı kuyruğa birçok kimseler göz dikmişti. Dost sıfatındaki düşmanlar yüzüne güldüler arkasından elele verip kuyusunu kazdılar. Nihayet adamcağız günün birinde tepetaklak öyle bir gidiş gitti ki sen de şaş ben de şaşayım. Kendi de, çocuğu da, Allah için, tutumlu insanlardır. Yeniden bir iş tutmasa da namerde muhtaç olmadan ailesini geçindirecek kadar parası vardır. Fakat malûm ya hazıra dağlar dayanamaz. Hem de düşünmeli ki insan kısmı sade para ile doymaz. Adama ekmek kadar şan ve şeref de lâzımdır. Mevkiinde düşmüş insan ele güne karşı bir tuhaf vaziyette kalır. Hatırı sayılmaz olur. Kendisine verilen selâmların şekli bile değişir.

Bu göze gelen, düşman şerrine uğrıyan devlet düşkünü kimdir, diyeceksiniz? Velâlet emrine alınmış bir vali mi? Yeniden intihap edilmemiş bir mebus mu? Ha-

yır, ne o, ne öteki... Bu adam sadece kasabadaki orta mektebin on lira aylıklı hademesidir.

Fakat hayır yapmağı sevmesine, fakir fukarayı korumasına rağmen senelerce aldığı bu paradan bir kısmını, kara günleri düşünerek, bir köşeye koymuş olduğunu tekrar hatırlayalım ve merhametimizi uzun zaman bol maaşla memuriyet yaptıktan sonra günün birinde bu maaşın seksen, yüz, yahut yüz elli liraya indiğini görerek dehşete düşen mütekaid memura saklıyalım. Sonra gene düşünelim ki bu adamın bir lirasıyle bizim bir liramız arasında akla sığmaz bir kıymet farkı vardır. Bu iki liranın renkleri, şekilleri bir olduğu halde onunki büsbütün ayrı bir madde, hokkabaz değneği gibi bir kibrit kutusunun içinden yığınla canlı cansız eşya çıkaran bir tılsımdır.

Nasıl ki para fikri de onda bizimkiyle hiç münasebeti olmıyan başka bir mefhumdur.

Onunla insanlığımıza ve milliyetimize ait bütün yüksek duygular ve düşüncelerimizde her zaman biriz, beraberiz ve öyle kalacağız. Fakat para fikrinde iki ayrı milletin çocukları gibiyiz. Karşı karşıya ana dilin aynı kelimeleriyle aynı şeyleri konuşuyoruz zannederken daima ayrı şeylerden bahsettiğimizin farkında olmayız.

Başka bir kasabada da zavallı bir manyakın bana şöyle bir tasvirini yaptılar :

— Dedeleri zengin adamlardı. İçinde bir devlet kurulacak kadar büyük toprakları vardı. Fakat üst üste gelen harpler, kıtlıklar ve daha başka felâketler onların

saymakla bitmez sanılan toprak ve mallarının altından girdi, üstünden çıktı. Ailenin son çocuğunu tam manasıyle kuru hasır üstünde bıraktı. Tövbe yalan söylemiyelim. Adamcağıza dedelerinden bir de başbelâsı kuru bir gurur miras kaldı.

Bugün yaşı altmışa davranmıştır. Fakat ecdadının bir başka mirası olan uzun bıyıkları hâlâ kömür gibi kapkaradır.

İşi gücü yoktur. Bütün gün evde sırtüstü yatar ve karnı acıktıkça kuşağını sıkar. Bir gün kimseye halinden şikâyeti işitilmemiştir. Bilâkis kendini olduğundan iyi göstermeğe gayret eder ve herkese kafa tutar. Arasıra eline beş on para geçerse gittiği yer mahalle kahvesidir. Onun kahveye gidişini görseniz arkasında dizi dizi çavuşlar yürüyen bir eski zaman paşası sanırsınız. Bir eli kısalmış ve renkten renge girmiş pantolonun cebinde, öteki eliyle ahaliye selâmlar dağıtarak baş köşeye geçer. Kahveciye azametle :

— Evlâd yap bakalım bize bir sade kahve der...

Sonra kendi kendine söylenir gibi ilâve eder :

— Yağlı yedik. Başka türlü erimez.

Halka evinde yağlı yemek yediğini zannettirmek: Zavallı adamın kendini şekerli kahve zevkinden mahrum etmesindeki tek sebep budur.

Bu devlet düşkününün evinde bir gün büyücek bir kavga çıktığını rivayet ederler. Evde bir ocak, ocağın üstünde bir gazete kâğıdında sarılı bir küçük kuyruk parçası varmış... Bayağı bildiğimiz bir keçi yahut koyun kuyruğu parçası... Kahve zamanı gelince adamcağız bu kuyruk parçasını alır, kozmatik sürer gibi bıyık-

larını parıl parıl yağlarmış... Sebep malûm... Görenler ağa evde yağlı yemek yedi zannetsinler diye... Günün birinde hain bir kedi bu kuyruk parçasını kapıp kaçmış, o da bunun için günlerce karısıyle dalaşmış...

Karnı açken yağlı yediğini zannettirmek istiyen bu zavallı adamın hikâyesi bana çocukken dinlediğim bir başka hikâyeyi hatırlattı. Fakat bu ikincinin kahramanı devlet düşkünü bir köylü değil, ikbal mevkiinde bir meşhur şeyhülislâmdır.

Bu şeyhülislâm ramazanlarda padişahın sofrasında iftara gittikçe kaymağı yüzüne gözüne sürer : «Kaymağı ancak şevketlû efendimin sofrasında görüyorum. Yoksa bizim gibi zavallılara böyle nimetler yemek nasip olur mu?» diye sızıldanırmış.

Köylüdeki yiyemediğini yemiş görünmek manisine mukabil onda yediğini yememiş görünmek manisi... Fakat birincinin yalanı ikincinin zelil dilenciliğine nisbetle ne kadar vakur ve sempatiktir.

İŞ

Cenup vilâyetlerinden birinde bulduğum bir eski arkadaş beni çiftliğine götürmüştü.

Bu arkadaş vaktiyle muallimdi. Aynı zamanda politika ile de uğraştığını hatırlıyorum. Birinde yorulup ötekinde de galiba bir parça canı yandıktan sonra memleketine çekilmiş, babasından kalan topraklara pirinç ekmeğe başlamıştı. İşinden memnun görünüyordu.

— Baba zanaatinden hiç ayrılmıyacakmışız amma gaflet ettik işte, diyordu.

Baba zanaatine dönmek iyi şeydir amma ne çare ki ötekinin ateşinden büsbütün yakayı kurtarmak da kolay değildir.

Arkadaşım bana pirinç ziraatı hakkında —hürmet ve dikkatle dinlememe rağmen pek anlıyamadığım— birtakım teknik izahat verdikten sonra bahsi yavaş yavaş genişletti. Biraz sonra çiftlik hudutlarını aşarak hayal atını daha engin ufuklara doğru doludizgin sürmeğe başlıyorduk. Başı sıkılınca baba zanaatine dönmek iyidir amma öteki ateşten büsbütün yakayı kurtarmak da güçtür. Eski hastalık nüksetmişti.

Arkadaş anlatıyordu :

— Ben buraya geldiğim zaman kurulu düzen bir müessese bulmamış olsaydım bu kadar kolay ve çabuk muvaffak olabilecek miydim? Hayır... Pirinç tarlasına müessese dediğime şaşma... Pirinçten faraza sigara kâ-

ğıdı yapan fabrika nasıl her parçası insan eliyle hazırlanıp kurulduktan sonra işlemeğe başlamış bir müessese ile o pirinci yetiştiren tarla da aynı şartlarla kurulmuş bir müessesedir. Çiftliğimin suları gerçi gökyüzünden ve dağlardan gelir, fakat onların vaktinde muayyen yerlere akıp vaktinde çekilmeleri dedelerinin geçmişte kendi elleriyle açtıkları yollar, arklar, hendekler sayesinde kabil olmaktadır. Yoksa dağdan başıboş inen su —ki adı o zaman seldir— tarlayı ta kökünden söküp denize götürür. Karşı yamaçtaki komşunun ekin tarlaları için de aynı şeyi söyliyebilirim. Onun dedeleri de toprağı yıllarca altüst etmişler, onu yıllarca avuçlarında eleyip bir yoz hayvan gibi okşıyarak tatlılaştırmışlar ve torunlarına bugünkü hizmeti yapacak hale getirmişlerdir. Demin yolumuzun üzerinde gördüğümüz portakal bahçesi tıpkı böyle bir emeğin mahsulüdür. Daha biraz ötekilerde iklimin büsbütün yeni ve vahşi bir göçmeni demek olan muzu alıştırmak için bugün sarfedilmekte olan gayretleri isterseniz gidip gözlerimizle görebiliriz. Bu bahçelerde Afrika muzunu aratmıyacak muzu yetiştirmek ancak onların çocuklarına nasip olacaktır. Şimdi geliyorum meselenin can noktasına..

Ekinci ve portakalcı komşularımla ben acaba işlerimizden memnun muyuz? Olmamız lâzım... Çünkü üçümüz de çalışkanız ve işimizin cahili değiliz. Buğdayımızı, portakalımızı, pirincimizi mümkün olduğu kadar ucuza maletmek ve pahalıya satmak için gözümüzü dört açıyoruz. Fakat buna rağmen değiliz. Çünkü...

Bizim elimizdeki topraklar birbirinden sınır taşlarıyla ayrılmış üç münferit mülktür. Bilmeliyiz ki münferid insan gibi münferid mülk de yalnız kendindeki cevherle tam ve mutlak inkişafını yapamaz. Bir sahanın bütün münferid mülkleri toprağın alt ve üstünde birta-

kım görünmez bağlar, damarlar, sinirlerle birbirine bağlanmış gibidir. Birini ötekilerin hastalık veya selinden korumak, ona münferid bir emniyet temin etmek için etrafına Çin sedleri kurmak lâzımdır.

Demek benim tarlamın refahı yalnız bana tâbi değildir. Ben içeride çalışırken başka bir elin, gücümün hiçbir zaman yetişemiyeceği birtakım işlerde bana yardım etmesi lâzımdır. Bu başka el mülkümün etrafındaki suları tanzim edecek, işçileri sıtma sineklerinden koruyacak, pirincimi hinterlandımın bütün köşe bucağına götürecek şimendifer veya kamyon yollarını tesis edecek, sahilde her türlü deniz vasıtalarını celbedecek ve ehemmiyetle barındıracak bir medenî liman kuracaktır.

O zaman ben ve komşularım su baskınlarını, kuraklık, zehirli sinek ve saire gibi âfetlerin zararlarından ve bunlara karşı —kendi mülklerimiz içinde ve etrafında kendi vasıtalarımızla— yapmakta olduğumuz ferdî mücadelenin masraf ve emeklerinden kurtulmuş olacağız. Böylece çalışmalarımızdaki beyhude kayıplar ortadan kalkacak, istihsal masrafımız asgarî hadde inecektir.

Öte tarafta karada tren yollarının, sahilde dalgakıranların manzaraları zaman zaman boş sahra ve boş deniz karşısında kapıldığımız panikten bizi kurtaracaktır. Hiçbir fırtınanın tüccar vapurlarını ve marşandiz vagonlarını muayyen vakitlerde ayağımıza gelmekten menedemiyeceğinden emin bulunacağız. Sokak ortasında yığın yığın çuvallar ve balyalarla müşterisiz ve vasıtasız kalmaktan korkmadığımız için de malımızı yok fiyatına elimizden kaptırmıyacağız. Binaenaleyh istihsal fiyatını asgariye indirmemize mukabil satışlarımızı da daima azamî fiyat üzerinden yapmağa muvaffak olacağız.

Niçin bugünkü halimizden kâfi derecede memnun olmadığımızı zannederim ki sana —bir profanın anlıyabileceği— en basit şekilde izah ettim.

Şimdi gelelim bu bir kısmını saydığımız işleri kimin yapacağı meselesine. Bu işler yalnız müstahsilin değil şehirdeki kasabın; terzinin; bakkalın; sonra bu limanlı, trenli, halli, borsalı iş şehrinin kalabalığını sığdıracak yer bulamıyacak otelci, gazinocu ve sinemacının yani herkesin menfaatine ve hayrınadır. Binaenaleyh kollektif bir iştir.

Bu kollektif işi kim yapar? Sen, ben, o, hasılı bu teşebbüste menfaati olanlar...

Bir mıntıkaya aid işlerin gene o mıntıkanın parasıyle yapılması usullerin en âdil ve pratiği gibidir. Hududu gözle görülen işin görülmiyen işten daima daha ucuz ve temiz çıktığı da muhakkaktır. Fakat bu bizim devlet sistemimize uygun değildir ve olamazdı.. Çünkü o zaman her mıntıkanın talihini oranın toprak, su ve güneşindeki kudret derecesi tayin eder. Meselâ biz her tarafından hayat fışkıran bu güzel Akdeniz memleketinde bir cennet kurarken uzaktaki bir bozkır vilâyetinin sefaletten kuruyup taş kesildiğini görürüz. Ve bu defa da bir memleketin muhtelif mıntıkaları arasındaki refah farkından doğacak büyük felâketle karşılaşırız.

Şu halde sistem ve nihaî menfaat itibariyle bundan sonra yapacağımız şey zarurî olarak şimdiye kadar yaptığımızın devamı olacaktır. Yani hepimizin verdiği para merkezde harman edilerek —orada yapılacak bir plana göre— her tarafa ulaştırılacaktır. Bu bahsettiğim planın resmî adı devlet bütçesidir. Bütçe dedikten sonra bilmem fazla izahata lüzum kalır mı? Ahalisi zengin ve iş hayatı genişlemiş olmıyan bir mem-

leketin bütçesi de tabii ona göredir. Bu paradan memleket müdafaası, umumî hayat dediğimiz şeyin yürümesi ve bazı zarurî gediklerin kapanması için lâzım olan kısım ayrıldıktan sonra elde kalan para ancak derhal denecek kadar az bir zaman içinde halka muayyen faydalar temin edecek teşebbüslere kifayet eder. Fazlasına bizim gibi devletin de eli ermeğe kadir değildir.

Şu neticeye gelmek istiyorum ki devlet bugün yukarıda saydığımız işlerin ancak bir küçük kısmını kendi bütçesiyle yapabilecek vaziyettedir. Şu halde geri kalan kısım için hangi gaib hazinesine el atacağız?

Ben kendi hesabıma uzun uzun düşündükten sonra şu noktada karar kıldım : Askerlik ve yol mükellefiyeti nev'inden bir iş mükellefiyeti kabul etmeliyiz.

Mademki mutlaka ilerlemek, toprak ve milletimizin bütün cevherini inkişaf ettirecek bir vatan kurmak emelini amaç edinmiş bir milletiz, o halde ömrümüzün bir kısmını memleket müdafaasına ve yollarına seve seve verdiğimiz gibi bir iki yılını da bu nevi imar işlerinde bedenen çalışmaya hasretmeliyiz. Benim nazariyem bu.»

Arkadaşın nazariye diye anlattığı şeylerde belki daha ziyade hayal vardır. Fakat nazariye de zaten bir nevi hayaldir ve çok kere aralarındaki hududu tayin etmek hakikaten güçtür.

22 . Ocak . 1939

İŞ

Hayâl sarîdir. Akşamüstü kendi kendime şehre dönerken ben de nazariyeler yapmağa başladım :

— Arkadaş memleketi bana, uçsuz bucaksız bir sahne gibi tasvir etti. Bu sahnede bedbaht ve karanlık bir ortaçağ dekoru üzerine ilk perdeyi kapadık. Uzaktan bir dekor üzerine ikinci perdemizi açmak üzereyiz.

On beş yıllık ardsız arasız bir çalışma ancak bu dekorun esaslı bir çerçevesini kurmağa kâfi gelebilmiştir. Hüzün ve nevrasteni yatağı izbeler, viraneler arasında belirmeğe başlamış ve tek tük modern binalarda medenî bir şehir çevresi almağa uğraşan kasabalar, demiryolları, kamyon yolları, köprüler, yeni mektep, hastahane, fidanlık, hara gibi bazı faydalı müesseseler... Fakat arkadaşın tasvir ettiği tam verimli iş hayatının başlaması için kâfi değildir; daha pek çok çalışmalara ihtiyaç vardır.

Sahnemiz boşluklar, eksikler doludur. Şu dağdan akan darmadağın suları bir araya toplar ve şu boş ovanın ortasında muntazam bir kol halinde geçirirsek ova acaba yeşerir, tarlalar, bahçeler ve köylerle donanır mı? Belki evet, belki hayır... Şu bilmediğimiz tepelerden bambaşka bir rengi olan ve bazı meslek adamlarınca içinde zengin bir maden bulunması muhtemel görülen tepeler kazılırsa hakikaten maden bulunabilir mi? Belki evet belki hayır.. Şu derenin üzerine bir köprü kurarsak acaba karşı yamaçtaki tek tük evler çoğalarak bir köy halini alır mı? Gene belki evet belki hayır... Fakat neticeler hayır da olsa biz bunların hepsini yapmağa mecburuz.

Topraklarımızın üstünde ve altında ne ihtimallerin uyuduğunu biliyor muyuz? Kendi yurdumuzda henüz on beş yıl evvel keşfedilmiş bir ıssız adada gibiyiz. Şimdiye kadar müspet olarak pek az şey öğrenebilmişizdir. Filân vilâyette büyük ümitler içinde işlemeğe başladığını gördüğümüz bir maden, bir başkasında birkaç heveskârın çılgınca uğraşmaları neticesinde iklime alıştırılmış bir sıcak memleket meyvesi bu ihtimaller dünyasından nümunelerdir.

Biz bu uçsuz bucaksız sahneyi hatta yakın bir istifade beklemeden, içinde hangi şekilde bir hayatın meydan alacağını düşünmeden baştanbaşa taramağa, işlemeğe ve medenî müesseselerle donatmağa mecburuz.

Bir yerde hayatın başlaması için orada evvelâ hayatın barınmasına ve normal şartlar içinde inkişafına müsaid iklimin yaratılması lâzımdır.

Açık havada ve çıplak toprakta yetişmesi mümkün olmayan bir meyveyi bir serin sunî hararet ve ışıkları, kimyevî gübreleri içinde yetiştirmeğe maddî imkânsızlık yoktur belki. Fakat bunu yapmak, emeğiyle yaşamak ihtiyacında bir iş adamının normal faaliyeti değil, bir zengin veya heveskârın fantezisi olur. Maalesef temiz niyetlerle dolu birçok insanların iş adı altında başladıkları ve mukadder bir iflâsla neticelendirdikleri birçok teşebbüsler bu fantaziden pek farklı olmıyan iktisadî maceralardır.

Arkadaşın normal iş muhiti adı altında istediği şey memleketin baştanbaşa yol, su, şimendifer, liman ve saire gibi maddî vasıtalarla donanmasıdır. Ta ki herkes bir işte asgarî emek, azamî kârla muvaffak olsun, nüfus ve refah artsın; milletimiz gelecek tarihdeki mukadder rolünü, başka milletlerinkinden geri olmıyan şartlar içinde başarmağa muktedir olsun.

Asırlar geri bırakılmış bir memleketin bu kadar geniş ve esaslı bir imar işini devlet yalnız başına omuzlarına yüklenebilir mi? Hayır... Onun bugünkü muayyen mevzulu işleri başından aşkındır. Hatta iyi düşünürsek, görünüşte havaya rüzgâr tohumu serpmeğe benziyen bu işi onun biraz da muayyen vazifeleri dışında görmemiz lâzım gelir.

Devlet bugün için hayatın ihtimallerine değil ancak onun fiilen başlamış olduğu yerlere yardım elini uzatabilir.

O bir çivisine kadar hesaplamak mecburiyetinde bulunduğu köprüsünün nehrin ileride insan ve araba geçmesi muhtemel olan yerlerine değil ancak iki tarafında kalabalıkların bekleştiği yerine kurmak, iktidarındadır. Bir batak mıntıkasında yapacağı zehirli sinek mücadelesinin masrafını o sineklerin bugün öldürmekte olduğu insan miktarına göre hesap etmek zaruretindedir.

Bunun açık bir misalini devlet hesabına tahsil yapmakta olan çocuklarda görebiliriz. Münevver insan kıtlığından şikâyet edilen bir devirdeyiz. Gece Mekteplerinde meccanî çocuk okutmak muhtaç olduğumuz cevheri bulmak için bir kazı yahut tecrübe yapmak demektir. Bu tecrübeyi her yıl on yedi milyon nüfusun nihayet üç dört yüz çocuğunda yapabiliyoruz. Çünkü diğer hayatî ihtiyaçlardan artan paramız ancak buna müsaittir. Sonra imar işlerine ayrılan devlet parasında bir nevi sermaye karakteri bulunduğunu düşünmek lâzımdır. Fert veya şirket gibi devlet de parasını ancak muayyen mevzuu olan bu muayyen bir zamanda bir fayda temin etmesi muhtemel olan emin bir işe bağlıyabilir. Onun kuruduktan sonra ne işte kullanılacağı kararlaşmamış bir bataklığa, senede kaç gemi yanaşacağı evvelden bilinmeyen bir limana sarfedilecek parası ola-

maz. Beşer, onar yıllık imar programlarında bile bu yakın yahut uzak bir menfaat gayesini görmek mümkündür.

Şu halde ne fert gücüyle, ne devlet gücüyle yakın zamanda başarılması mümkün olmıyan bu faydalı işler için arkadaşın iş mükellefiyeti nazariyesinden başka çıkar yol bulamıyacak mıyız?

Bazan hudut dışındaki ufuklara bakıp evhama kapılır gibi oldukça silâhlı Mehmetçiğin hayali bizi nasıl teskin ederse hudut içine ait bu sualler karşısında kazmalı Mehmetçiğin hayali gene öyle imdada yetişti.

Biraz evvel arkadaşa vermediğim cevap şimdi dudaklarımı yakıyordu :

— Bir iş mükellefiyeti düşünmek için? Bir mükellef ordusunun zarurî masrafı bizde hür bir işçi ordusunun ücretinden çok mu farklı olacaktır? Güzel kuvvetini harpte olduğu gibi sulhta da bir zevk gibi harcamasını bilen bir milletimiz var. Görmediğim pek az köşe bucağı kalan memleketin her tarafında, kömür, bakır ve saire madenlerimizde, şoselerde, durmadan şark hudutlarımıza doğru uzayan demiryollarında onları çalışırken gördüm. Hiçbir memlekette onlar kadar aza kanaat eden ve azla mesud olan işçi yoktur. Sonra en sefil bir para avucuna düştüğü zaman bir tılsıma tahavvül ediyor; iştira kuvveti kat kat artıyor. Nihayet hiç bir zerresi lüzumsuz istihlâklere gitmiyerek gene içimizde, kendi elimizde kalıyor.

Elverir ki iş programımız gittikçe zenginleşerek devam etsin.

Aradığımız gaib hazinesi milletimizin mayasında, kendi içimizdedir.

23 . Ocak . 1939

MECZUBLAR

Meczub öteden beri eğlencesiz ve neş'esiz Anadolu'nun hazin bir şenliğidir.

Kasabalar, hele büyücekleri onun barınmasına köyden daha elverişlidirler. Halk bu biçarelere bir nevi kudsiyet atfeder. Sokakta bir ses duyuyor gibi gözlerini muayyen bir noktaya dikerek kendi kendine konuşan meczub ona göre ruhlar âlemiyle yakınlığı olan bir yarım evliyadır. Arasıra ağzından çıkan abuk sabuk lâkırdılar gaibden birer haberdir.

Sadık rüyalar gibi, onun da birer karışık rüya olan sözlerinin tabircileri vardır.

Bu tabirciler meczubun söylediği kelimeleri yakın bir muharebeye yahut kasabada birinin öleceğine işaret sayarlar.

Mavera kuvvetleriyle münasebeti olan bu insanlar halk nazarında tekin değildir. Duaları dükkâna müşteri, tarlaya yağmur getirebileceği gibi beddualarıı da insanı meselâ attan düşürüp sakat etmeğe, hatta hânümanını söndürmeğe kaadirdir.

Bu nevi hastalara herhangi şekilde bir yardım teşkilâtından mahrum olan kasabalarda, bu masum itikat onların az çok korunmalarına sebep olur.

Bunlardan birinin sar'alı, ötekinin frengili olduğu, yani sadece sizin benim gibi bir vücud hastası bulundukları bilinseydi elbette bu kadar yardım ve alâka göremiyeceklerdi.

Büyük şehirlerde belediye meczuba hem bakmaz, hem de üstelik takaza ederek oradan oraya kaçırır. Fa-

kat kasabalarda böyle değildir. Kahvelerde oyunu kaldırarak yenilik yaptıklarına kani olan bazı idareciler ve belediye reisleri halkın bir teftişi hükmünde olan bu biçarelere pek ilişmiyorlar. Halk onları hiçbir zaman aç bırakmaz; çul çaput kabilinden de olsa öteberi vererek sevabına giydirir.

Hatta haşarı sokak veya mektep çocuklarının onlara dokunurlarsa çarpılacaklarına inandırılmış olmaları bile bu biçareler hesabına ehemmiyetli bir kazançtır.

Bunun için ufak köylere ağır gelen meczublar mütemadiyen kasabalara akarlar ve biraz da orijinal bir tarafları bulunursa buralarda kolayca tutunmağa muvaffak olurlar.

Meczublar arasında senelerle kasabanın bir şöhreti haline gelenler, bir nevi fahri hemşeri hukuku alanlar pek çoktur. Düğünler, bayramlar ve cenazelerde göz herkesten evvel onları arar. Kimse kendilerinden yüksünmez; birçok insanlar onları neşe ve gamlarına ortak yaparlar.

Orijinalite dedim. Meczubların hemen hepsinde aşağı yukarı bir orijinalite vardır. Bir kere kılık kıyafetleri son derece düşkündür. Yamalı asker pantolonunun üstüne işlemeli kadın bluzu giymek, patlak bir melon şapkaya ayna kırıkları, entariye palaska takmak gibi aykırılıklar bu kıyafeti büsbütün soytarılaştırır.

Hastalık çok kere bu biçarelerin çehrelerine —yamrıyumru burunlar, içeri çökmüş yahut dışarı fırlamış alınlar, gözler, ağızlarla— feci olduğu kadar da komik bir maske takmıştır. İçerdeki kazazede ruh bu maske harekete getirince karşımıza hiçbir artistin tasavvur edemiyeceği bir karikatür canlanmış olur.

Bu itibarla evleri, sokakları, insanları hep birbirlerine benziyen kasabaların hususiyetini onlar meydana getirirler.

Etraflarında yaşıyan ve daima aynı fikirler ve kelimelerle konuşan insan kalabalıkları zihinlerde bir hatıra, bir iz bırakmadan kaybolurlar, fakat onların hatıraları uzun zaman yaşayıp gider.

Meczubun kasabalarda bir ufak içtimai rolü de vardır. O çok kere sokağın, çarşının tek eğlencesi gibidir. Dükkânlar arasında dolaşması, kahvelere girip çıkması çehreleri açar, bir neşe vesilesi olur.

Bazısının konuşması tekerleme halinde tekrar ettiği birkaç kelimeden ibarettir. Fakat bu onlarla yarenlik edilmesine kâfidir. Herkes ona meselâ «Kaç karı alacaksın Köse Halil» diye sorar, onun «dört karı, dört dört» diye verdiği değişmez cevabı birinci defa işitiyormuş gibi güler, uzakta oturanlara yüksek sesle tekrar eder. En ağırbaşlılar «Vay hain! Senin kendine bakacak halin yok be. Ne yapacaksın dört karıyı» diye nükte yaparlar.

Gariptir ki bunlardan bir kısmının aileleri de vardır ve çok kere bu insan cürufunun kazancıyle evlerde birkaç tane sapasağlam ve aklı başında insan geçinir.

Meczub böyle yerlerde bir soytarı, bir meddah, bir tiyatrocu vazifesi görür. Hatta bazan iki deliyi birbirine takıştırmak suretiyle eğlenceli ortaoyunu sahneleri de meydana getirilir. Zaten öteki sahnelerde de en muvaffak olan komikler kambur, kör, cüce gibi bir vücud arızası bulunanlar değil midir?

Meczubla eğlenmek, hayatın en ağır sefaletinden neşe bekliyen kadar daralmak hazindir. Bunda insanı az çok inciten bir şey vardır. Maamafih bana asıl acı gelen bu taraf değildir. Bazı yerlerde akıllı uslu insanlar meczuba eziyet etmek suretiyle keyifleniyorlar.

Delinin zıddına giden bir kelimeyi tekrar ederek onu kızdırıp bağırtmak âdetine bir dereceye kadar göz yumulabiliyor. Fakat onları korkutarak bir derece daha çıldırmalarına gülenler de az değildir.

Ben kasabalardan birinde bir mikrosefal tanıdım. Zavallının kollarıyle bacakları kuruya kuruya kalem haline gelmişti. Birkaç delikanlı bir gün onu kucaklarına aldılar, «seni atacağız» diye bir kuyunun üzerinde sallamağa başladılar.

Şefaatim üzere yere bırakıldığı zaman meczub ağlıyordu. Mademki netice itibariyle o da insan, elbette onun da gözyaşları olacak. Fakat ben o zamana kadar delinin yaşla ağlıyanına mı tesadüf etmedim nedir; hiç bir gözyaşının bana onunkiler kadar dokunduğunu hatırlamıyorum.

Gençler muhakkak fena çocuklar değil. Hatta bu biçareye arasıra para filân da verdiklerini zannederim... Sadece biraz gülmek istiyorlar ve tedbirsizlikten şakanın dozunu kaçırıyorlar.

Ne yapalım ekmek hiçbir yerde bedava değildir. İnsan deli de olsa onu hak etmek için bir parça ağlıyacaktır.

Maamafih ben meczuba lokantada yemek ısmarlayıp yedirenleri de görmüşümdür.

Deli ile aynı lokantada, karşılıklı masalarda yemek yediğim için alınacak kadar aristokrat değilim. Yalnız bu zavallıların acayip huyları var. Meselâ yere düşür-

dükleri kemiği tekrar alıp yemeğe başlıyorlar, yahut tabaklarına tükürerek insanı tiksindiryorlar.

Yalnız gene şaka maksadıyle, sırf bir parça gülüp eğlenmek için meczuba rakı içirenler oluyor ki mürüvvetin bu derecesi hakikaten fazladır.

Ben bunlardan birine (B...) de tesadüf ettim. Meczub Mücadele senelerinde dağda bulunarak getirilmiş bir dilsizdi. Nereli olduğunu kimse bilmiyordu. Cüce denecek kadar kısa boylu, fakat bir canavar gibi kuvvetli yapılı, sarı sakallı bir adamdı. Beline şakadan bir de bıçak takılmıştı. Şehrin sokaklarını o halde dolaşmasında mahzur görülmüyordu.

Bir akşam lokantada birkaç küçük memurun ona rakı içirdiklerini gördüm.

Bu nevi ikramlara evvelden alıştırılmış olacaktı ki rakıyı susuz içiyor ve her kadehte biraz daha çıldırarak, dili olmadığı için, ua, ua, diye korkunç bir hayvan sesi çıkararak gülüyordu.

Pek vehimli bir insan olmadığım halde o gece karanlık sokaklar arasından yerime dönerken gözlerimle gayriihtiyari onu aradım ve köşebaşlarını bir parça açıktan döndüm.

İZMİR'İN SABRİSİ

İzmir Kordonuna ayak bastığım zaman ilk karşıma çıkan o olmuştu.

Uzun etekli, parlak sarı düğmeli, kırmızı galonlu üniformam, yakama sırma ile işlenmiş 232 numaram, elimde ufak yol çantamla on yaşlarında bir Galatasaraylıydım.

Sıcak bir temmuz ikindisiydi. Saat kulesinin gölgeye tesadüf eden basamaklarından çarşaflı kadınlar oturuyor; kışla kapısı önüne birikmiş bir meraklı kalabalığı ortasında askerî mızıka Cezair marşını çalıyordu.

Meydanı çeviren parmaklığın öte tarafındaki caddede bir sıra karoça, deniz kenarında iki açık yaz tramvayı vardı. Geniş kırmızı şeritli pantolonu, parlak kılıcıyle o gün ilk defa topçu zabiti üniforması içinde gördüğüm babamla elele meydanın ortasında durmuştuk.

Ne bu yepyeni manzaralar, ne mızıka, ne ihtiyar madamlar gibi başlarına geniş hasır şapkalar geçirilmiş tramvay beygirleri gözlerimi Sabri'den ayıramıyordu.

Elbisesi koşu antremanına çıkmış sporcular gibi beyaz don gömlekten ibaretti. Kumral saçları karmakarışık, gözleri dönmüş, ağzı köpükler içinde genç bir tay gibi zıplıyor, garip bir sesle «yaar, yaar, yaar» diye bağırarak oradan oraya koşuyordu.

(Sonradan bu yaar, yaarın Karataş'taki bir tiyatro kumpanyasının lânse ettiği :

Yar, yar. Ben sana yandım yara yar.

Kantosundan bir parça olduğunu öğrendim. Sabri'deki musiki istidadı kantonun bundan fazlasını bel-

lemesine müsaade etmemişti. Fakat şunu da söylemek lâzımdır ki bu tek heceli melodi Kemeraltı'nın musiki ihtiyacını doyurmağa yıllarca kâfi gelmiştir.

Kızgın temmuz güneşi altında hayatın ağırlaştığı, insanların durdukları yahut çömeldikleri yerlerde ateşe yaklaştırılmış mum heykeller gibi âdeta burkulup kıvrıldıkları bu saatte o bir dinamo gibi durmadan işliyor, ortalığı gürültüye boğuyordu.

Sabri o zaman en çok on dört yaşlarında idi. Kışla meydanının ve Kemeraltı'nın en meşhur çehresiydi.

Mütemadiyen heyecan ve hareket halinde yaşar, soluk soluğa ateşli bir münakaşadan çıkmışa benzerdi. Akı çok ve kuyrukları yukarı kalkık çelik gözleri en keyifli zamanlarında bile daima dargındı. Çabucak kızar, davranmaz bir mantığa dayanarak hareketli ve haklı bir müdafaa yapıyormuş gibi hızlı hızlı bir şeyler söyler, fakat dâkırdısı anlaşılmazdı.

Çocuklar tarafından fazla kızdırıldığı zaman sallana sallana arkalarından koşar, elleri ve yüzüyle korkunç tehdit işaretleri yapar, galiba o anda duyduğu ısırma ihtiyacını başkalarında tatmin etmekteki tehlikeyi hayal meyal sezerek kendi baş parmaklarını ısırırdı.

Sabri'nin neşesi hiddetinden farklı değildi. Yüzünde hiç bir sevinç ifadesi görünmeden coşup taşar, sıcak ve durgun bir yaz havası içinde uçan azgın bir eşekarısı gibi çarklar çevirerek vınlar ve ağzından sular akarak «yaar, yaar, yaar» kantosunu binlerce defa tekrar ederdi.

Sabri meczubların en laiki idi ve doğrusunu söylemek lâzım gelirse hiç bir ruhani ve cana yakın tarafı yoktu. Böyle olduğu halde halk onu severdi. Hatta Vali Kemâl Paşanın hükümet dairesinde arabasından inerken daima ona iltifat ettiği söylenirdi.

Geçen sene şubatının bulanık bir akşamında, evi barkı olanların sokakları ve çarşıyı boş bıraktıkları bir saatte arkadaşım Salih Zeki ve Kemeraltı gazinolarından birinde oturuyorduk.

Yanımızdan geçen biri «Sabri» dedi. Heyecanla başımı çevirdim, evet Sabri, benim ilk gözağrım.

Fakat seneler Sabri'yi ne hale sokmuş yarabbi! İhtiyarlamış, omuzları hafifçe kamburlaşmış. Arkasında cübbeye, hırkaya, mantoya benzer bir acayip palto. Havanın âdeta ılık olmasına rağmen boynu, başı atkılarla sarılı; kolunda ufak bir zembil. Fakat gözleri hâlâ o henüz ağlamayı kesmiş kanlı, dargın, çekik çocuk gözleri, burnu gene o hafifçe şiş ve dağınık burun... Yalnız altında, kırlaşmış düşük bıyıklar...

Çocukken okuduğum bir romandan şöyle bir cümle hatırımda kalmıştır : «Bu bir yürüyüş değildi. Halsizliğine acıyan görünmez melekler güya kollarına girmişler de onu...»

Hiçbir tasvir Sabri'nin yürüyüşünü bundan iyi anlatamazdı. Evet Sabri yürümüyordu. O, güya hayatın tokmaklarıyle dövüle dövüle bir devederisi Hacivat haline gelmişti ve görünmez bir karagözcünün görünmez değneği onu görünmez bu perde üzerinde ağır ağır kaydırarak ve ancak bir iki mafsalından oynatarak bize doğru getiriyordu.

Birdenbire Kışla meydanının dayanılmaz güneşinde azgın bir eşekarısı gibi vınlıyarak ortalığı harekete ve gürültüye boğan eski dinamik mahlûk gözümün önüne geldi. İhtiyarlık denen gaddar kuvvetin insanı ne halden ne hale getirdiğine Sabri'den iyi misal olamazdı.

O eski Sabri'nin ispirtizma masasına celbedilmiş hayaleti gibi ağır ağır masamıza yaklaştı.

Salih Zeki hazırladığı çeyrekleri uzatarak: «Nasılsın Sabri?» dedi. Sabri eski bir âşina sezince hemen ciddiyeti bıraktı: «Papel... Papel... Papel...» diye mırıldanmağa başladı. Aynı zamanda gözleriyle, burnuyla işaretler yapıyor, papeli almadan ayrılmayacağını anlatıyordu.

Davayı anlamıştık. Sabri tam lira istiyordu. Aferin Sabri; demek sen de papeli öğrendin... İhtiyarlığın papeli elbette gençliğin yar yar teranesine müreccahtır. Biraz evvel ihtiyarlık aleyhinde bulundum. Fakat onun en kabiliyetsiz zannedilen insanları bile hâkimleştirdiğini tasdik etmek lâzım.

Burada bir vicdansızlığımı itiraf edeceğim. Sabri'nin papelden bahsettiğini işitince ciddî bir tavır almış ve yavaşça başımı yana çevirmiştim. Halbuki zavallı Sabri benim bir kıymetli hatıram, hemen hemen en eski çocukluk arkadaşımdı.

Evet Sabri hakikaten tekâmül etmişti. Masanın üzerine bırakılan çeyreklere evvelâ iltifat etmiyecek gibi yaparak birkaç adım yürüdü; sonra çağrıldığını görerek geri döndü ve onları topladı.

Maamafih Sabri'deki açıkgözlüğün biraz da zoraki olduğunu sonradan İzmirli arkadaşlarımdan öğrendim. Sabri'nin halk üzerindeki sempatisini istismar ederek rahat bir hayat geçiren ailesi onu iki tam papelle eve dönmediği gece sopa ile dövüyormuş.

10 Mart 1939

O B U R L A R

Geçende gazeteler yazıyordu : Yakın Anadolu kasabalarından birinde bir zat, aklımda yanlış kalmadıysa bir avukat, bilmem kaç kilo dondurma yemek üzere bahse girmiş. Neticede bahis kazanılmış, fakat bu güzide fikir adamı da ölümden gücü gücüne yakayı sıyırmış.

Bu havadisi yazan gazetelerden biri bir mütalâa söylüyor : «Son zamanlarda bütün dünyayı tutan rekor modasının sirayeti olsa gerek» diyordu. Zannetmiyorum. Oburluk müsabakası bizim en eski bir icadımızdır. Menşei hakkında bir şey söyliyemiyeceğim. Gazetede meşhur oburlar diye tarihi bir tefrika başlarsa bunu öğreniriz. Fakat ben oburluk rekoruna Anadolu'da daima tesadüf ettim. Tahmin ederim ki menşei çok eskidir ve bence fıkaralıktır.

Evet menşei fıkaralıktır. Bir gün bir oturuşta bilmem kaç kilo kadayıf yiyen adamdan bahsediliyordu. Sordum :

— Bu adama bahsi kazandığı için ne verdiler?

Karşımdaki hayretle gözlerini açtı :

— Yani para mı?

— Elbette..

O, bu defa alay etti :

— Herifin beş kilo tatlısını yedi. Bir de üstelik parasını mı alacak?

Demek ki bunca sıkıntı bedava tatlı yemek için!

Avrupa'da kırık şişe camları yiyen bir Hint fakirine bir gazeteci soruyor :

— Bu hüneri ne maksatla yapıyorsun?

Hintli — Aç kalmamak, bir ekmek parası çıkarmak için, diye cevap veriyor.

Rekorun her nev'inde başkalarını şaşırtmak, kimsenin yapamıyacağını yapmak zevkinin rolünü inkâr etmiyelim. Aksi halde avukatın hareketi izahsız kalır. Bu zat elbette bedava dondurmaya muhtaç değildi. Mahkemede yaptığı müdafaa ve münakaşalar kendini gösterme ihtiyacını da az çok tatmin ediyordu. Fakat dondurma rekoru onu birinci yaptı; kasaba aktualitesinde birkaç gün ona ekstra bir şöhret olarak yaşamak zevkini tattırdı. Maamafih benim kanaatimce rekorlara biraz da jestin güzelliği için rağbet edilir. Herkesten iyi yüzen, fazla koşan ve atlıyan insanın bu hareketlerinde muhakkak ki az çok bir güzellik vardır. Fakat bir odada toplanmış bir kalabalığın ortasında uğramış, öksüre tıkana bir bütün kuzu yahut iki tepsi baklama yemek çirkindir., galizdir. Fakat ne de olsa başkalarına üstünlük zevkini tattıran bir rekordur.

Kasabaların meşhur meczubları gibi meşhur oburları da vardır ve bunlar hemşeriler için ufak bir iftihar ve eğlence mevzuudurlar. Civar bir kasaba ve köyde bir düğün haber alındı mı pehlivanlarla beraber oburlar da heybelerini sırtlarına vurarak yola çıkarlar ve bazan günlerce yürürler.

Düğün Anadolu'nun yegâne büyük israfıdır. Bütün bir hayatın mahrumiyetleri pahasına elde edilmiş para ortaya dökülür, yenene içilene bakılmaz.

Pehlivanlarla beraber obur da düğünde hünerini gösterir ve mücadeleden galip çıkarsa memleketine küçük bir şeref kazandırır.

Ben bunlardan bir tanesine birkaç sene evvel Manisa'da tesadüf ettim. Bir bahar günü belediye parkında çay içiyordum. Yanımda orta boylu, dokuma şalvarlı bir fakir adam peyda oldu. Ablak yüzünde tel tel sayılacak kadar seyrek bir beyaz sakalı; ekser miyoplarda görüldüğü gibi hafif bir sis arasından bakıyor hissini veren yorgun gözleri vardı.

Aramızda nasıl lâkırdı açıldığını bilemiyorum. İhtimal kendi kendine söyleniyordu da ben dönüp bakınca konuşuyoruz gibi bir vaziyet hasıl oldu. Fakat, o, benimle meşgul görünmüyor, etrafındaki yeni açmış çiçeklere bakarak bir çocuk masumluğu ile Allahın hikmetlerine hayran oluyordu.

Sesi bakışları gibi bulanık ve hafif bir şikâyet ahengiyle perdeliydi. Ne söylüyordu? Bunu anlatamıyacağım. Radyoda uzak bir istasyonun örtülüp açılan zayıf sesini dinler gibi kelimelerin ancak bir kısmını zaptedebiliyordum :

— Gül Fatma anamızın kokusu... Lâle mazlum Hüseyin'in kanı... Amber Peygamberimizin mübarek nefesi...

Bu bir tekerleme, çiçekler üzerine bir sembol müydü? Bilmiyorum. Yalnız heyeti umumiyesinde mistik bir tekke şiir veya ilâhîsi edası vardı.

Bu adam, bir meczub muydu? Belki. Eski bir hafız veya derviş miydi? Bu da mümkün. Fakat muhakkak olan şuydu ki fakirdi.

İhtimal benden bir yardım umuyordu. Maamafih katiyen cerrar bir tavrı yoktu. Hatta söz söylerken ellerini sımsıkı kuşağın içine saklaması bana benden bir şey kabul etmiyeceğini anlatan bir jest gibi göründü. O kadar ki karşı havuzun yanında bir çay içmesini teklif etmeyi aklımdan geçirdiğim halde cesaret edemedim.

Ertesi gün hükümet doktoru Tevfik Hüseyin'le çarşıda dolaşırken bu adama rastgeldik. Doktor :

— Oo Hacı Ahmet... Ne var ne yok? Ne yedin bakalım bugün? diye sordu :

O yaklaştı ve bir sır emanet eder gibi boynunu uzatarak alçak bir sesle :

— İki okka ekmekciğim vardı. Ayrana bastım, yedim. Ne yaparsın? dedi.

Doktor gülüyordu :

— Seni artık çiftlikte işe götürmüyorlar mı?

O yarı hiddetli, yarı şakacı bir tavırla :

— Kandırıp götürürler de sonra kovarlar adamı, dedi.

Ayrıldıktan sonra :

— Dün akşam size anlattığım adam buydu, dedim.

Doktor sokağın ortasında durarak bir kahkaha kopardı :

— Vay senin bahsettiğin mübarek adam bu muydu? Ayol ona Toprakçı Hacı Ahmet derler... Manisa'nın meşhur oburudur.

Doktor bana Toprakçı Hacı Ahmet hakkında şunları anlattı :

— Hacı Ahmet geçende çiftliği için amele arıyan birine rastlar : «Ben para istemem, sade boğazıma bak» der. Boğazı tokluğuna amele kaçırılır mı? Adamcağız çiftliğe götüreceği adamların arasına onu da karıştırır. Yalnız çiftlik her gün gidilip gelinecek yerde değil... Çok

uzakta... Onun için amele bir haftalık yiyeceğini sırtında götürüyor. Hacı Ahmet de tabiî kendi çuvalını yüklenir, fakat içindeki bir haftalık erzakı o gece bir oturuşta silip süpürür. Nihayet ayakları suya eren çiftlik sahibi de ertesi sabah Hacı Ahmet'i, işe el dokundurtmadan Manisa'ya gönderir. Demin ona kızıyordu.

Toprakçının başka bir hikâyesi :

— Hacı Ahmet'in bir ahret kardeşi vardır. Kendi derecesinde olmamakla beraber o da hatırı sayılır oburlardan.

Bir gün Hacı Ahmet'in karısı :

— Efendi, der, başım fena ağrıyor... Bana beş kuruş ver eczaneden aspirin hapı alacağım.

Toprakçı sevgili karısından beş kuruşu çekinecek değil ya. Hemen çıkarır verir.

O gece Hacı Ahmet'le karısı arasında şöyle bir muhavere geçer :

— İlâcı aldın mı?
— Almadım. Sokakta karşıma mübarek bir pirifani çıktı. «Gâvur ilâcını ne yapacaksın? Parayı bana ver. Sana bir nefes edivereyim. Şıp diye başağrısını kesmezse paranı geri veririm» dedi. Dediği gibi de beni okur okumaz başımın ağrısı geçti.

Toprakçı mübarek pirifaniyi merak eder; adamın eşkâlini kadına tarif ettirir. Çıka çıka öteki obur çıkmaz mı? Hacı Ahmet sesini çıkarmaz, fakat ahret kardeşine fena halde kinlenir.

Derken aşure ayı gelir. Hacı Ahmet bir gün ahret kardeşine elinde kocaman bir bakraçla tesadüf eder ve sorar :

— Ne var onda ahret kardeş?

— Aşure... Öteki beriki sevablarına bir iki kepçe koyuverdiler, bakraç doldu.

— Aşure iyi mi bari?

— İyi olsa gerek...

— Güle güle ye... Azıcık tadına bakıvereyim mi ahret kardeş?.

— Ne olacak... Teklif mi var? Bak ya... Hem bir bakraç al da sen de git...

O esnada sokaktan geçenlerden biri ahret kardeşi lâkırdıya tutar. Hacı Ahmet de yere çömelir; ağzını açar ve bakraçta ne kadar aşure varsa hepsini mideye göçürür.

Ahmet kardeş vaziyeti görünce çıldıracak gibi olur;

— Ne yaptın... Ahmet kardeşliğe yakışır mı bu, beni kül ettin, diye bağırmağa başlar.

Hacı Ahmet:

— Nasıl ahret kardeşin karısını kandırıp elinden çeyreği alır mısın? der, adama böyle yaparlar işte...

14 . Mart . 1939

CAMBAZ

Günün birinde çarşı sokaklarında kapı büyüklüğünde bir ilân dolaşmağa başladı. Bu galiba hakikaten de bir kapı kanadı idi. Altına iki ayak mıhlanarak bir mektep karatahtası haline getirilmiş, üzerine yapıştırılan uçurtma kâğıdına yazılar yazılmış, ip üstünde bisikletle yürüyen bir cambaz resmi yapılmıştı. Arkalarına —benzetmek gibi olmasın— idam gömleği biçiminde beyaz gömlek giymiş yalınayak iki çocuk bu ilânı taşıyor, önde yürüyen bir delikanlı elinde çıngırağı çalarak bağırıyordu :

«— Dünya şampiyonu meşhur cambaz Ali geldi. Yeryüzünde emsali yok... Amerika'da birinciliği kazanan ölüm arabası numarası. Hem saz, hem cambaz... Bu akşam Yıldız gazinosunda... Fiyatlarda fark yok ha!»

Cambaz Ali'nin hakikaten yeryüzünde emsali olmıyan bir pekgöz cambaz olduğuna o saatte inanmıyordum. Fakat geçirilecek bir boş gecem olduğu için cambaza gittim.

Gazino her zamanki gazino... Nehir kıyısındaki salaş sahnede şarkıcı bayanlar iskemlelerine oturmuşlar... Bir tanesi ayakta... İkide birde başını havaya kaldırıp iki yana sallamasına ve ağzını açıp kapamasına göre hergece ölüm arabası şerefine gazino binbir ayak bir ayak.. Halk cancana başbaşa birbirini itip kakarak boş yer arıyor.

Ben bu kargaşalığa girmeyi göze alamadığım için dönmek üzereyim. Fakat bir masadan bir iki dostun kalktığını, bana el ettiğini görüyorum ve bir sandalyeye yerleşmeğe muvaffak oluyorum.

İpler bahçenin ortasına kurulmuş; keserli bir marangoz direklerin son tamiriyle meşgul...

Garibi şu ki bahçenin her tarafı gibi iplerin altı da masalar, sandalyeler ve insanlarla dolu... Oyun başlarken bu kalabalığın nasıl, nereye kaldırılacağına akıl erdiremiyorum.

Bu esnada öteden beriden cambaz Ali'ye dair kulağıma rivayetler gelmeğe başladı: Sanatkâr esasen yerli imiş. Hatta karşı mahallede bir ihtiyar anası varmış... Fukaralıktan okuyamadığı için vaktiyle kunduracı çıraklığına vermişler. Fakat içindeki sanat ateşi onu rahat bırakmamış.. Çocuk bir cambaz kumpanyasının peşine takılarak şehirden savuşmuş... Gidiş o gidiş.. Yıllarca ne mektup, ne haber... Bir iki gün evvel şehre gelen meşhur cambaz Ali işte bu biçare kunduracı çırağıdır. Gelir gelmez karşı mahalledeki kulübesini buluyor ve artık gözleri iyi görmeyen anasıyle sarmaşdolas oluyor.

Hazırlık tamam. Cambaz neredeyse başlıyacak. Fakat garip şey! İpin altında oturanlarda hâlâ hareket yok...

Yanımda duran kahveci çırağına soruyorum :

— Bunlar ipin altında mı oturacak?

— He ya... Nereye gitsinler...

Oturdukları yerde hiç istiflerini bozmadan başlarını kaldıran ve tepelerinde oynıyacak cambazı seyre hazırlanan bu insanlar bana bu esnada Ali'den daha cesur kahramanlar gibi görünüyor.

Cambaz direğe çıktıktan sonra iki ayağına su dolu iki gaz tenekesi bağlıyorlar.. İlk numara bu tenekelerle ipin bir ucundan öbür ucuna gidip gelmek...

Arasıra tenekeler gümbürtü ile birbirine çarpıyor, şahlanan sular aşağı dökülüyor. O vakit yerde çığlıklar, arkasından kahkahalar kopuyor.

Benim endişem Ali'nin düşmesinden ziyade ayaklarındaki tenekelerden birinin birdenbire dibi yahut ipi kopmasında... Çünkü kullanılan malzeme son derece süflî...

Bu numaradan sonra ikincisi bir saz faslı daha... Nihayet meşhur ölüm arabası numarası...

Ölüm arabası iki kollu ve tek tekerlekli bildiğimiz bir toprak arabasıdır. Arabanın kolları eski püskü iplerle cambazın dizlerine bağlanıyor. Ali bu arabayı ipin üstünden sürüp götürecek, içine bindirilen bir başka adam da önüne konan nargileyi içe içe keyifli bir seyahat yapacak.

Bu adam kasketini kulaklarına kadar geçirmiş kara donlu, kırmızı gömlekli bir delikanlıdır. Biçareyi kollarından çekerek, ayaklarından iterek orsaboca direğe çıkarıyorlar... Fakat bu onun ip üzerinde yürüyecek bir arabada ilk seferi olsa gerek... Vaziyeti yakından görünce ürküyor, kırk elli kuruş için göze alınacak tehlikeyi fazla görüyor, herhalde. Zavallının şimdiden göz-

leri kararmış olacağını zannediyorum. Duruyor, düşünüyor, cambaza aşağıdakilere bir şeyler söylüyor ve tekrar direğe sarılıp inecek gibi bir hareket yapıyor. O zaman aşağıdan kahkahalar ve arkasından yuhalar kopuyor.

Ah bu izzetinefis ne korkunç kuvvettir. Delikanlı birdenbire kararını veriyor. Ölmek var, dönmek yoktur.

Oturduğum yerde benim de gözlerim karardığı için zavallının arabaya nasıl bindirildiğini pek farkedemiyorum.

Kemancı yayını, udcu mızrabını titrete titrete korkunç bir şeyler çalıyorlar. Vaktiyle Manakyan'da da katilin ağzında bir bıçakla pencereden girerken çalınan hava.

Halk sükût içinde... Arabanın selâmetle ipi yarıladığını görerek vaziyete dikkat ediyorum.

Cambaz elinde terazisiyle dimdik adım adım yürüyor, partöneri elinde nargilesiyle arabanın içinde âdeta taş kesilmiş... Maamafih bu dakikalarda en kritik vaziyette olanlar gene aşağıdaki seyirciler... Çünkü, Allah esirgesin bir kaza olursa cambazlar, terazileri, arabaları nargileleriyle halkın kafasına, kucağına düşecekler.

Fakat fırtınalarda asıl tehlike kenarlarda olduğu gibi cambazda da öyle...

Ali arabasını ipin öbür ucuna kadar sürmeğe muvaffak oldu. Fakat oradaki direğe nasıl yanaştıracak; arabada yüzü ters istikamete doğru olarak oturan nargileli nasıl kımıldanacak ve bu belâ berzahından kendini nasıl kurtaracak?

Vaziyete nazaran meselenin hal çaresi yok gibi. Bana sorsalar teklif edeceğim yegâne tedbir aşağıdaki kalabalığı dağıtarak itfaiye çadırları nev'inden birşeyler gerdirmek ve yukardakilere bağırmak olacak: «Şu menhus araba ile nargileyi mümkün olduğu kadar uzağa fırlatarak kendinizi aşağı atın. Bir yeriniz kırılsa bile hiç olmazsa yürekleriniz ferahlar.»

Arabayı yumuşak hareketlerle ileri geri süren cambazla bedbaht arkadaşı arasındaki müzakere bir türlü bitmiyor. Nihayet marangozun direğe tırmandığını görüyorum. Adamcağız bir eliyle direği sımsıkı yakaladıktan sonra öteki elini ağır ağır uzatıyor ve nargileyi birdenbire ensesinden yakalıyor. Tutuş o kadar kuvvetlidir ki bu esnada bir kaza olsa cambaz Ali belki aletleriyle beraber aşağıya tekerlenecek, fakat o ensesinden tutulmuş bir kedi gibi havada sallanıp kalacaktır.

Ancak bu defa nargileli de umulmaz bir manevra yapıyor, iki elini arkasına uzatarak can havliyle direği yakalıyor ve tersine bir taklakla bacaklarını vücudünün üstünden aşırarak marangozun boynuna kilitliyor. Marangozla nargilelinin tehlike karşısında âni bir buluşla tatbik ettikleri bu manevra o kadar orijinal ve komiktir ki aşağıdaki alkış gürültüsü âdeta toprakları sarsıyor.

Cambaz Ali'ye gelince, o arabanın içindeki nargileli belâyı başından defettikten sonra o kadar hafiflemiştir ki oyunun bundan ötesi onun için artık çocuk oyuncağıdır.

İlâncının sokakta cambaz Ali için dünya şampiyonu demesindeki isabeti teslim ediyorum. Avrupa'da, Amerika'da elbette Ali'den daha usta cambazlar vardır. Fakat bunların yerli sanatkârımızın kullandığı malze-

me ile —dipleri küften çürümüş dolu gaz tenekeleri, birbirine eklenmiş ip parçaları ve iğribüğrü bir çöp arabası ve bahusus nargileli arkadaşı gibi bir partörnerle— bu hünerleri değil ip üzerinde, asfalt cadde ortasında bile yapmağa cesaret edeceklerini ummuyorum.

Ali direkten indikten sonra eline aldığı bir tepsi ile ahaliye sarıldı ve para toplamağa başladı.

Bu tepsinin manzarası seyircilerin birçoğu için biraz evvel başları üzerinde sallanan arabalar, nargileler, terazilerden daha korkunç olduğu muhakkak bulunmakla beraber keseler açılıyor, yirmilikler, kuruşlar, yüzlükler birbiri ardınca sökün ediyordu.

O esnada bana en ziyade dokunan nargilelinin hali oldu. Bu gecenin asıl kahramanı olduğu halde bu şerefte ve bu parsalarda kendisi için bir hak görmüyor; kırmızı gömleği döktüğü ecel terinden çıplak vücudüne yapışmış, sessiz ve silik, ustasına yol açmakla iktifa ediyordu.

1 . Mart . 1939

SOSYETE

Yirmi beş yirmi altı yaşlarında fakir bir memur şöyle söylüyordu :

— Geceleri kahveye gittiğimden, tavla oynadığımdan ve şehir dedikodularına karıştığımdan şikâyet ediyorlar. Bu doğrudur. Kahveye gidiyorum. Tavla oynuyorum. Lâkırdı açılınca dedikoduya karışmamak elden gelmiyor. Ne yapayım gencim; kanım kaynıyor; ben de bir şey yapmak, söylemek ihtiyacındayım. Hasılı bana yükletilen bütün bu suçları kabul ediyorum. Fakat allah rızası için söyleyin, başka ne yapabilirim? Elime geçen para malûm. Rahat bir odam yok. Radyom, kitap ve sairem yok... Bekârım. Eh görüyorsunuz ki pek ahmak ve ruhsuz bir insan da değilim. Gece olunca ben ne yaparım? Çaresiz kahve, çaresiz tavla ve dedikodu... Hali vakti yerinde olan aile sahipleri için sözüm yok. Onlar aralarında samimî aile toplantıları yapıyorlar. Hemen her gece birinin evinde birleşiyorlar.. Uzun kış gecelerinde parlak elektrik ışınları içinde kadınlı erkekli geç vakitlere kadar eğleniyorlar... İstifadeli sohbet ve münakaşalar, dans, müzik, oyun her şey tamam... Bu şartlar içinde taşra hayatını anlarım. Fakat biz bekârlar ve fakirler için bu hayatın hasretini çekmek ve dedikodusunu yapmaktan başka iş kalmıyor.

Bir tesadüf ertesi gece beni bu bahsettiğim küçük memurun, perdelerinden sızan ışığa ve soba borularından tüten dumana bakarak içini çektiği mes'ud yuvalardan birine misafir etti.

Sosyetemizde yerli zenginlerden bazıları ve birkaç İstanbullu büyük memur ailesi vardı.

İstifadeli sohbetler ve münakaşalar faslının kısa bir zaptını vereyim:

Evvelâ günün mühim vak'asından, hastahanede inhisar müdürünün karısına yapılan apandisit ameliyatından bahsedildi ve şehirde —sosyetemize şeref veren bir serbest doktor müstesna— doktor bulunmadığına karar verildi. Sonra mekteplerin vaziyeti konuşuldu ve muallimlerin çocuklara yahut babalarına garez oldukları için daima fena numara verdikleri neticesine ittifak hasıl oldu.

Nihayet hafif ve neşeli bahislere geçilerek bir kılıbık ve kazak münakaşası yapıldı. Erkekler birbirlerine takıldılar, kadınlar haykırıştılar ve bu bahis de böylece nihayete erdi.

Bütün bu konuşmalar için on beş, yirmi dakika kâfi gelmiş, bu esnada geciken davetliler de tamam olarak sosyete tam kıvamını bulmuştu.

Ak saçlı bir bayan bana sordu:

— Beyefendi poker mi seversiniz, yoksa brici mi?

— İkisi de asil ve heyecanlı eğlenceler efendim, dedim.

Bayan bu kaçamaklı ifadeden memnun görünmiyerek beni açık konuşmağa davet etti.

— Yani hangisini oynamaktan daha çok hoşlanırsınız?

O zaman utana sıkıla ikisini de maalesef bilmediğimi itiraf lâzım geldi. Gerçi bunu çok isterdim amma nasılsa bir parça santraçtan başka hiç bir oyun öğrenmek kabil olmamıştı. Bayanlar inanamadılar.

— Aman estağfurullah, imkânı yok.. Şaka ediyorsunuz, diyorlar, okuyup yazma bilmediğimi itiraf etmişim gibi şüphe gösteriyorlardı.

Cevabım sosyetenin neşesini kaçırmışa benziyordu. Aksaçlı bayan :

— Vah vah, dedi, şehirde satranç oynayan bir emekli subay vardır.. Bilseydik onu davet ederdik.

— Hiç üzülmeyin efendim, dedim, zaten benim satranç da öyle emekli subaylara karşı çıkacak gibi bir halde değil... Yollarda öğrenilmiş yalan yanlış bir şey... Siz hiç rahatsız olmayın... Keyfinize bakın... Ben gerçi oynamam ama pokerin de, biricin de seyrinden pek hoşlanırım... Esaslara da zaten biraz aklım eriyor...

Esaslara aklım erdiği hakkındaki iddiama bilmem ne derecye kadar inanıldı. Fakat buna inanmış görünmeyi vaziyete daha uygun bularak ısrar etmediler...

Kavanozlarda kırmızı süs balıkları vardır. Bazan birkaç gün bunların suyunu değiştirmeyi unuturlar, biçarelere bir mecalsizlik gelir; hareketleri ağırlaşır; oldukları yerde yorgun yorgun ağızlarını açıp kaparlar. Bazıları hatta suyun yüzüne yaklaşarak ağızlarını dışarıya, açık havaya çıkarırlar. Fakat birisi sevabına bunların suyunu değiştirdi mi vaziyet derhal başkalaşır. Kırmızı balıklar birdenbire canlanırlar ve kavanozun içinde birbiri ardınca keyifli keyifli çark çevirmeğe başlarlar.

Oyun haberi sosyetemizde de aynı canlılığı uyandırmıştı. Mahçup, yahut meyus bir sükût içinde köşelere sinen ve ağızdan dünya kelâmı çıkmayan kadın kadıncık bazı bayanlar birdenbire bülbül kesildiler.

Canlı ve neşeli hareketlerle salonun içinde dolaşıyorlar, hepsi birer ev sahibi vaziyetinde masaları, iskemleleri tanzim ediyorlar, büfe gözlerini, çekmeceleri açıp kapıyarak, fişler, oyun kâğıtları çıkarıyorlardı.

Vaziyetimdeki fuzuliliği gizlemek, sosyete ağırlığımı hissettirmemek için ben de koltuğumu bu masalardan birine yaklaştırır gibi birkaç yalancı pehlivan hareketi yaptım.

Nihayet oyun yahut muhtelif masalardaki oyunlar başladı. İlk zamanlar benimle lüzumundan fazla meşgul olunuyordu.

— Oradan iyi görüyorsunuz değil mi beyefendi?

— Eğleniyorsunuz ya?

— Bakalım uğrunuzu deneyeceğiz.

Sonra çok şükür unutulmağa, köşemde iktidar mevkiinin dağdağalarından çekilmiş bir eski vekil hali almağa başladım.

Şimdi artık konuşmalar tamamıyle mesleki ve teknik diyebileceğim bir mahiyet almıştı. Oyun terimleri herhalde sekizi, onu aşmıyacaktı. Fakat bu kadarcık kelime ile de bir muhaverede nihayetsiz varyeteler temini mümkün olduğunu hayretle görüyorum.

Oynamıyan bayanlar kocalarının omuzbaşlarından onları seyrediyorlardı. Başka yerde aile tesanüdünün bu kadar kudsi misallerine tesadüf mümkün değildi. Nezaket icabı bayanlar kocalarının kaybetmesine lâkırdı ile bir parça taraftarlık da ediyorlardı. Fakat abajurların gölgeleri arasından yer yer uzayan hain ışıklarda yabancı bir gözün kendilerine bakabileceğini akıllarına getirmedikleri için bu kontrolu çehrelerine tatbike lüzum görmüyorlardı. Aile cephesinde küçük bir sarsıntı başgösterdi mi kaşlar kalkıyor; gözler büyüyüp şehlâlaşıyor; hırs ve kinle kısılan dudaklar arasında sivri ve keskin dişleri sırtarıyordu.

Maamafih erkekler arasında arasıra sinirlenenler, biraz evvelki nezaketlerine uymayacak bir sertlikle dostlarına çıkışanlar da eksik değildi.

Sosyetenin başlangıcında o gün galiba güzel bir börek açtığını söylediği için kaş göz işaretleriyle haşlanmış bir zayıf kayınvalde vardı ki salonun bir köşesindeki kanapeye uzanmış, sırtını, göğsünü siyah bir yün atkı ile örtmüştü.

Bu kadıncağız evvelâ ikide birde telâşla gözlerini açarak gelinine bakıyordu. Fakat biraz sonra onun kendini bile göremiyecek bir hale geldiğine emin olarak ferahlamış, tatlı tatlı kestirmeğe başlamıştı. Ben de kendimi kâfi derecede unutturduğuma kanaat getirdikten sonra usulca yerimden kalktım; başka bir köşeye çekildim. Elimde bir gazete vardı. Evvelâ onda Hitler'in bir nutkunu okudum; bir sigara masasının ayakları arasına sıkıştırılmış resimli bir mecmuayı karıştırdım. Sonra bir cihetten karşımdaki ihtiyar kadının uykusuna benziyen kendi âlemime daldım.

Yalnızlığın şekilleri vardır : Kimsesiz bir yerde yalnızlık; sosyete ve kalabalık içinde yalnızlık. Yolculuk hayatımda bu şekillerin ikisine de çoktan beri alışmış olduğum için bana pek ağır basan tarafları yoktur. Hatta merdümgiriz zannedilmek tehlikesine rağmen bunları, beni pek alâkadar etmiyen bir insanla konuşmak halinde tecelli eden üçüncü yalnızlık şekline tercih ettiğimi de söyliyebilirim.

Yalnız ev sahibi lüzumundan fazla nazik ve dikkatliydi. İkide birde «siz sıkılıyorsunuz» diye yanıma gelip gidiyor, üstüste kahve, çay, likör ikram ediyordu. Bu hal biraz daha devam ederse mutfaktan peynir, reçel ve saire gelmesinden de korkmağa başlamıştım.

Nihayet bir fırsat yakalıyor ve birdenbire başımı kaldırarak duvardaki saatin on ikiye geldiğini dehşetle farkediyorum.

Bütün sosyete bu saatin daima yirmi dakika ileri gittiğini temin ediyorlar. Olabilir, fakat benim ayrıca yarına bırakılmasına imkân olmayan işlerim de vardır.

— Sıkıldınız, diye üzülüyorlar.

Kazanılmış yeni dostlar arasında geçen bu gecenin benim için unutulmaz bir zevk olduğunu temin ediyor ve çıkıyorum.

Nihayet sokak... Onun bazan insana sobalı ve elektrikli bir salondan da şirin göründüğü oluyor...

Ortalık zifiri karanlık; rüzgâr şiddetle esiyor; aynı zamanda yağmur da yağıyor... Fakat ben yerime mümkün olduğu kadar geç gitmek için adımlarımı ağırlaştırıyordum.

Biraz sonra çarşı caddesinden geçerken kapkara bir bina görüyorum. Bu bir kahvedir. Belki de bana bir gün evvel sosyetesizlikten şikâyet eden genç memurun devam ettiği kahve.. Bu kimbilir kaç saat evvel ateşini ve ışıklarını söndürmüş. Viran yapıya o kadar dikkatle bakıyorum ki ayağımın biri çamurla dolu bir çukura dalıyor ve yolun ötesini paçalarımdan sular akarak yürüyorum.

O gence bir daha tesadüf etmedim. Edeydim muhakkak : «Kahvenin kıymetini bil» diyecektim.

BİR DOST TENKİDİNE CEVAP

Geçen sene aldığım bir dost mektubunda Anadolu Notları'mın ilk serisi hakkında bir iki tenkid vardı. Günün birinde bu tenkidler üzerinde konuşmak ihtiyacını duyacağımı o zaman tahmin etmediğim için mektubu saklamadım. Fakat ehemmiyetli satırlarını —manâyı pek bozmadan— ezbere de tekrar edebilirim.

Dost aşağı yukarı şunları söylüyordu :

«Hatıra yazarken roman metoduna kaçmışsın gibime geliyor. Bildiğime göre röportaj yazılarında açık konuşulur. Şehirler ve insanlar adlarıyla anılır. Aktüel ve enteresan daima birinci plânda gelir.

Halbuki sen bütün bu kaidelere yan çizmişsin. Cenup Anadolu'suna ait olduğunu ancak birkaç ismi has ve bazı iklim tasvirlerinden anladığımız bu mıntıkada başıboş dolaşıyorsun.

Sonra röportaj yazılarında ehemmiyetli olan panoramadır. Memleket ve içtimaî hayatın panoraması. Sen bu panoramayı ve bir şehirde yeni ve meraklı ne olabilirse hepsini ihmal ederek üçüncü, beşinci, sekizinci planda köşelere sokuluyorsun : Burada bir kır kahvesi, ötede bir otel odası, daha ileride ıssız bir istasyon. Sonra da şehrin en az ehemmiyetli ve tipik insanlarından birkaç çehre...

Ben röportaj okurken bir şehrin panoramasını ve umumî hayatını gözümle takip etmeliyim. Karanlık bir zemin üstünde birkaç bulanık köşe ve çehre beni tatmin edemez.»

Şimdi ben de dostuma sorayım: — Röportaj olduğunu iddia etmiyen bir yazının mutlaka röportaj olmasını istemek niçin? Bir memleketin mutlaka Amerikan tu-

risti usullerine göre gezilmesini, manzaralar ve vakaların mutlaka ehemmiyetlerine göre boy sırasına dizilmelerini istemek niçin?

Kendim için malihülya yapacak değilim tabiî. Fakat benden daha kaabiliyetli bir muharrir bahsettiğiniz karanlık köşe bucaklarda da çok karakteristik şeyler yakalayabilir. İnsanın plansız ve programsız derbeder bir dolaşma esnasında bir maden damarına rastlaması her zaman mümkündür. Bir kelime bir karakterin ifadesi, bir jest karanlık bir marazın alâmeti, bir hal —sizin panoramalarınızın çevresine de sığmasına imkân olmıyan— büyük millî varlığın kalbinden bir görünüş olabilir. Başıboş bir gezinti esnasında hiç ummadığınız rastgele bir insanın ağzından öyle bir şey işitebilirsiniz ki bir âlim veya devlet adamından öğrenmenize de imkân yoktur. Aktüalite çok kere fazla bir şey ifade etmeyen bir ârazlar mecmuudur. Cevheri daha derinlerde aramak lâzımdır.

Dostun ikinci tenkidi daha ehemmiyetlidir. Hatta bir bakıma vahim de diyebiliriz:

«İnkılâp Anadolusu süratle ilerliyor, yükseliyor ve güzelleşiyor. Ondan bahseden muharririn baş rolü bu terakkinin bir dev parmağıyle çizilmişe benziyen haşmetli grafiğindeki zirveleri belirtmektir. Halbuki sen bu grafiğin eskiyi, fenayı, sakat ve geriyi gösteren aşağı çizgilerde mütemadiyen gecikmekten hoşlanıyor gibisin. Bu terakkiyi hızlandırmak için Anadolu'yu halkın ve bilhassa gençliğin gözüne daha başka türlü ışıklarla parlatmak, ruhları daha başka ateşlerle tutuşturmak lâzım olduğunu anlamıyacak bir insan da değilsin amma bilmem neden böyle oluyor.»

Dostum biraz daha gayret etse bana bozguncu (défaitiste) diyecekmiş. El ve gönül birliğiyle büyük bir iş başarmağa çalışırken tenkid yapan için hakikaten bundan uygun kelime de yoktur.

Yalnız hemen söyleyim ki ben tasdikimle kelimeyi kabulleniyor değilim. Bozguncu yalnız harp yahut dahilî anarşi zamanlarında tesadüf edilen bir insandır. Normal zamanlarda, hele bizim gibi mutlak bir emniyet ve muvazene içinde büyük inkılâbını yapmakta devam eden bir memlekette tenkide sadece tenkid demek lâzımdır. Ve gene müsaadenizle ilâve edeyim ki bu bir yazıcı için haktan daha da ehemmiyetli bir şey, bir vazifedir.

İnsanları sevmek gibi memleketi sevmenin de tek şekli yoktur. Aşk vardır ki cezbeye benzer; insana sevdiğini hiç bir eksiği olmıyan bir ideal gibi gösterir. Bu belki aşkın en makbul şeklidir. Fakat öylesi de vardır ki karanlıkta nöbetçi gibi daima pusuda ve kuşkudadır; en ehemmiyetsiz gölge ve patırdıdan evhama düşer.

Gene aşkın öylesi vardır ki sevdiğinde kusur görmeye tahammül edemez. İyi giden taraflardan ziyade aksıyan ve geri kalan tarafları görmeğe ve bunlardan endişe duymağa meyleder.

Bu nihayet bir kabiliyet ve istidat meselesidir ve zannediyorum ki saydığım sevgi çeşitlerinin hepsi bir memleket için ayrı ayrı lâzımdır; faydalıdır. Ben herhalde bu son kategoriden bir insan olacağım ki aşkın bu tarzını, sakat, geri ve tehlikeliye arka çeviren idealist bir aşka daima üstün tutuyorum.

28 . Aralık . 1938

SON